

ЗИНОВІЙ КНИШ

АРХІВ СЕНИКА

Зиновій Книш

АРХІВ СЕНИКА

УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕЧНЕ
ТОВАРИСТВО В ТОРОНТІ

ZYNOVIJ KNYSH

SENYK ARCHIVES

Historico-critical study

Olzhych Foundation
Toronto, New York, London, Sidney
1992

TULA-online.org

Зиновій Книш

АРХІВ СЕНИКА

Історично-критична студія

Фундація ім. О. Ольжича
Торонто, Нью-Йорк, Лондон, Сідней
1992

TULA-online.org

ISBN № 0920365-76-0

Набрано і надруковано у Видавництві "Новий Шлях"
Published by The New Pathway Publishers Ltd.
297 College St., Toronto, Ont. M5T 1S2, Canada, Ontario

TULA-online.org

ВІД ВИДАВНИЦТВА

"Архів Сеника" довгі роки відігравав доволі значну роль у українському суспільно-політичному житті, хоч фактично про нього подавалися не завжди правильні, або дуже неповні, поверховні інформації, що викликали різні непорозуміння. Противники націоналістів раділи й демагогічно використовували цілу ту справу для критики українського націоналізму та його діяльності, а в прихильників проявлялася непевність, бо від Проводу ОУН, з причин конспірації, виходили лише загальні заперечення, лишаючи місце для сумнівів.

Треба щиро подякувати авторові, що взявся з'ясувати ціле це складне питання. Йому пощастило, — вивчивши всі доступні йому матеріали, — виявити дуже багато спірних до того часу й невідомих моментів у зв'язку з "Архівом Сеника". Його, як доказує дослідник, зовсім не було. Польська розвідка нарочито пустила в світ цю "качку", а деякі українці в неї повірили. Отож треба сказати кілька слів про генезу цілої цієї справи.

На початку 1929 року постала Організація Українських Націоналістів (ОУН) як конспіративна формація, що поставила собі завдання шляхом революційної боротьби здобути самостійну, соборну Українську Державу. ОУН дуже швидко поширювалася і пустила міцне коріння зокрема в Галичині, а опісля також на інших українських землях на захід від Збруча й на еміграції. Цей буйний розвиток не може нікого дивувати, адже ж уже раніше існували й діяли різні націоналістичні осередки, здобуваючи широку популярність і захоплення серед українських народніх мас своїми принадними, ясними, рішучими і сповненими оптимізмом гаслами. Після невдачі у визвольній війні 1917-1921 років широкі кола українців пішли за кличами в ОУН.

Польський уряд, стурбований непередбачено скорим розвитком діяльності ОУН на західноукраїнських землях, вирішив ліквідувати націоналістичний рух рішучими заходами і в 1930 році провів т. зв. "пацифікацію", але

прорахувався. Безоглядний польський терор викликав ще більший опір, обурення і протести. ОУН зуміла зручно використати неперебірливі польські репресії спрямовані однаковою мірою супроти винних і невинних. Тоді пощастило пустити в рух освідомлюючу пропаганду в міжнародньому світі, а зокрема в Лізі Націй, а це довело до рішучого засудження польського терору проти українського населення Галичини. Численні видання різними мовами про пацифікацію — а зокрема збірник "На вічну ганьбу Польщі" — сколихнули сумлінням Європи і сильно вплинули на погіршення опінії Польщі в міжнародньому світі. Очевидячки, польський Уряд мусів виступити з контрофензивою, а її вістря в першу чергу звернулося проти трьох осіб; крім полк. Євгена Коновальця, польські удари посипалися на полк. Романа Сушка й сотн. Омеляна Сеника (Грибівського), оскільки саме вони були безпосередньо пов'язані з революційною діяльністю в краю.

Полк. Романа Сушка поляки хотіли зацькувати українськими руками. З їхнього доручення розвідник Микола Чеботарів ні з цього ні з того виступив з обвинуваченням полк. Романа Сушка, нібито він убив полк. Юрія Отмарштайна. Хоч обвинувачення не мало ніяких підстав, але зчинило свого часу багато галасу. З'явилася тоді ціла література на цю тему, Чеботарів випустив дві брошурки, але мусів замовкнути. Сушко й Отмарштайн були не тільки товаришами по зброї, але й близькими друз'ями, були "на ти", брали спільно участь у другому Зимовому Поході, а на початку 1920-их років спільно співпрацювали з Українською Військовою Організацією. Відразу після вбивства Отмарштайна 1922 року поблизу табору полонених у Щипйорні стало ясным, що це діло поляків, хоч вони й покористувалися чужими руками. Авжеж, полк. Роман Сушко був тут ні при чому.

Трудніше було скомпрометувати сотн. Омеляна Сеника.

Після вбивства польського міністра Перацького 15 червня 1934 року, чехи перевели серед деяких чільних українських діячів обшуки, декого навіть на короткий час ув'язнено. Забрали теж деякі матеріали з редакційного

Д-р Зиновій Книш

2а

архіву "Розбудови Нації" й на прохання поляків передали їм дещо. На базі цих матеріалів у польському суді спрепаровано т.зв. "Архів Сеніка", але в польському суді — ані трибунал, ані різні "свідки" не могли доказати автентичности документів, що мали б свідчити проти Омеляна Сеніка. Це вичерпно представив та обоснував автор у своїй документаційній праці п.з. "Архів Сеніка". Переконаливо доказано, що, якби Омелян Сенік і мав якийсь "архів", то перетримував би його в Берліні, де він постійно перебував, а не в Празі, куди приїжджав на зустрічі й наради, а щоб не вештатися по готелях, винаймав собі там маленьку кімнатку, що в ній можна було хіба тільки переночувати.

Зрештою — як це ясно виходить з праці автора — ніякого великого архіву ОУН взагалі не могло бути, з уваги на конспіративну практику, коли навіть засідань Проводу не протоколювали, а всякі підручні записки для звітування негайно нищилися. Це торкається так само листів, навіть суто приватного характеру.

Польська поліція покликувалася на часті обшуки й арешти серед українців у Празі в роках 1933-34. Насправді в 1934 році арештовано тільки три особи, нічого в них не сконфісковано. Арештовано Сеніка, що якраз того дня приїхав і забирав часописи з поштової скриньки, а потім ще Забавського й Мартинця; в слідчому суді не ставлено їм ніяких конкретних закидів, списали короткий протокол, щоб лишився якийсь слід "урядової" справи, причину арешту суддя пояснював, що це діялося з ініціативи Бенеша, відомого чеського русофіла і советолога. Допускаючи до них усякі харчеві й книжкові подачі, а що судова процедура не дозволяла тримати в аршеті без конкретних закидів, що вимагали б слідства — їх випущено по кількох тижнях. Сенік мусів виїхати відразу, бо не був прописаний як мешканець у ЧСР, на його документах зазначено, що він стало перебуває у Німеччині.

Ось так з великої хмари впав малий дощ.

Найбільше гармидеру про "Архів Сеніка" було у польському суді в Варшаві після вбивства польського міністра Броніслава Перацького. Там і викувалася ця назва

"Архів Сеніка" й увесь час товклася, як Марко по пеклі. Отже виявилось, що головними моторами цієї справи були не чеські, а польські т.зв. "компетентні чинники". З того приводу вороги ОУН намагалися підважувати вартість і вірогідність стверджень і висновків автора праці "Архів Сеніка", мовляв, він спирається на польських джерелах.

Тут не може бути мови про якісь "польські джерела", тільки про те, як реферувала і представляла це польська судова влада й польська преса.

Автор праці п.з. "Архів Сеніка" не міг поминути цього мовчанкою, бо **не чеська, а польська сторона** вимахувала "архівом", як шаблю над головами підсудних українців і тим самим теж ОУН. А він доклав усіх зусиль і зібрав масу матеріялу, до того часу або зовсім або мало відомого широкій публіці про цю справу. Жоден історик чи дослідник 1930-их років чесько-українсько-польських справ, не зможе обійтися без праці автора п.з. "Архів Сеніка". Хоч це і мало правдоподібне, але якщо б знайшлися ще якісь додаткові фактичні дані про неї, то напевно підтримають, а не звалять автентичности і правдивости зібраних у тій праці фактів.

Сотн. Омелян Сенник-Грибівський
1941

ВСТУПНІ ЗАВВАЖЕННЯ

Справа т. зв. архіву Сеника безперервною ниткою тягнеться упродовж цілого варшавського процесу ОУН у 1935-1936 роках за атентат на польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Властиво її слід було б включити у працю п. з. "Варшавський процес ОУН на підставі тогочасних українсько-польських взаємин", що появилася друком 1986 року в видавництві "Срібна Сурма" в Торонті, там її ґрунтовно розробити й обговорити і тоді все те творило б одну цілість.

Але, збирання матеріялів до "Варшавського процесу ОУН" забрало авторові більше як два роки часу, а на опрацювання їх пішов третій рік.

У такому положенні були дві можливості: а/ вплітати до змісту "Варшавського процесу ОУН" у формі пояснень, приміток і кінцевих пояснень-"додатків" усе, що мало б відношення до т. зв. архіву Сеника; б/ додати ще третій том. У першому випадку матеріял до т. зв. архіву Сеника розпорошився б у змісті, примітках і завваженнях і це затерло б його образ, а в другому відтягнуло б випуск книжки на довший час і з фінансового боку не було б під силу "Срібній Сурмі" друкувати тритомник на близько 2,500 сторінок.

В т. зв. архіві Сеника виступає більшість дієвих осіб з "Варшавського процесу ОУН", а це тягне за собою повторення деяких пояснень, хоч автор зводить їх до найконечнішого мінімуму. Тому дуже рекомендуємо або перечитати передтим "Варшавський процес ОУН", або мати його під рукою, читаючи "Архів Сеника". Таким чином читач не тільки дістане повний образ тієї доби в історії українського націоналістичного руху, але й відкриє причини та пружини того, що зарисовувалося на його обрїях і зформувалося після Другої Світової війни.

★ ★ ★ ★ ★

Довкола актів з т. зв. архіву Сеника витворилася контроверсія на процесі в Варшаві: прокуратура й суд підтримували тезу його автентичности, оборона обстоювала його фальшивість. При тому говорилося про "акти Сеника", "документи з архіву Сеника", а часами підтягалось це під т.

зв. архів Сеника, як цілість. У дальшому ці речі представимо докладніше.

Фальшування документів у повному їх тексті, чи тільки в деяких його реченнях, або навіть і словах — не нова це річ. Знайдемо на це багато прикладів з історії. До часу Першої Світової війни такі випадки траплялися доволі рідко. Але в міжвоєнному часі, під кінець Другої Світової війни і після неї аж до сьогодні їх щораз то більшало, зокрема коли Советський Союз дістав повний контроль над Комуністичним Інтернаціоналом і послуговувався ним у підривної роботі в світі. Спочатку в більшості йшлося про дрібні речі — фальшування паспортів та особистих документів, різних документів у розправі сталінізму зо своїми внутрішніми противниками і т.п. Згодом у советській політичній поліції, що в ході часу міняла свою назву і тепер відома під назвою КГБ (у скороченні з “Комітету Державної Безпеки” в перекладі на українську мову) створено спеціальний відділ для т. зв. дезінформації, куди входила теж лабораторія підроблювання документів для пропаганди клічів советської політики і викликування замішання в зовнішньому світі.

Ця процедура дійшла до свого вершка під сам кінець Другої Світової війни і зараз після неї, триває й досі. Маємо на думці фальшування документів **для політичних цілей**, інші нас тут не цікавлять. Початок систематичного підроблювання документів можна знайти в підготовці до Нюрнберзького процесу, а розквіт того припадає на часи т. зв. відьмовництва, цебто жидівської пропаганди, перебільшування і творення міту довкола “голокосту”. Існує широка відкривальна література до тієї справи, про неї згадуємо тільки мимоходом, бо це не належить безпосередньо до нашої теми.

З дотеперішньої практики можна б доказати, що, наприклад, машинописні документи фальшувалися через вставки (інтерполяції) окремих уступів, або **пропускаючи** дещо, чи підміняючи окремі слова чи назвища **на оригінальних документах**, уживаючи такої самої машинки та вважаючи, щоб ступінь зужиття машинової стрічки був такий сам, як на оригіналі. Не згадуємо вже про те, що підроблялися цілі документи екс пост 1/ без можливости обороні перевести експертизу, потім документи зникали,

лишалися тільки "урядово засвідчені відписи" в протоколах та архівах. Щобільше, вставлялися цілі сторінки, а то й розділи з машинописних матеріалів у книжках.

У своїй праці про концентрак в Авшвіці д-р Тегліх ^{2/} подає приклади таких фальшівницьких маніпуляцій. На підставі уривків з нотатника в мові їддіш, знайденого в 1952 році, понаписувано несусвітні фантазії ^{3/}, а в іншого автора, комуніста-жида ^{4/} "випадково" знайдено в Берліні картки з щоденника Геббельса.

Авжеж, від часу коли на овиді з'явився т. зв. архів Сеника, техніка підроблювання документів пішла кілометровими кроками наперед. Але в роках, коли підготовлявся варшавський процес ОУН, була вона в Польщі — так сказати б — у пеленках. Якби мати до розпорядження й експертизи ті акти, то й тепер, по 50 роках, без більшого труду можна б доказати, **що і як** у тій масі паперу підроблено. В частині архіву ОУН, що щасливо збереглися у воєнному лихолітті, можна знайти рукописи листів майже всіх членів ПУН з часу між 1929 і 1939 роками. Є теж машинописні копії для порівняння з тими, що в т. зв. архіві Сеника, є теж машинки до писання полк. Євгена Коновальця, одного з його секретарів, інж. Олекси Бойкова, і теж Омеляна Сеника-Грибівського.

А як відбувалася маніпуляція підготовки різних актів і паперів до т. зв. архіву Сеника, покажемо на своєму місці в аналізі **польських** джерел, не здогадами, але логічними висновками.

Не легко розглядати справу, що відноситься до подій з-перед півсотні літ. Нема між живими ні одного члена ПУН з 1930-тих років. Архівних матеріалів осталося мало, вони не зібрані в одному місці. Треба покладатися на власну пам'ять, на знання тодішньої атмосфери в підпільному і явному українському політичному житті, на те, що збереглося в пам'яті з післявоєнних розмов з тодішніми дієвими особами: Омеляном Сеником-Грибівським, полк. Романом Сушком, д-ром Ярославом Барановським, інж. Володимиром Мартинцем, інж. Михайлом Селешком, інж. Дмитром Андрієвським, інж. Олексою Бойковим. Газетні джерела не завжди певні, бо крайова преса ввесь час мусіла зважати на цензуру, заокеанська не завжди була як слід поінформована, а в одній і другій були часописи, що

неприхильно, а то й вороже ставилися до ОУН. Багато цінних інформацій дали живі свідки з чехо-словацького терену: колишній адміністратор "Розбудови Нації" Володимир Забавський та історик д-р Марко Антонович. Інформації з французького терену — а він пов'язаний з т. зв. архівом Сеника через інж. Миколу Сціборського, що проживав там від 1930 року, і інж. Володимира Мартинця, що прибув туди настало 1934 року — зібрав д-р Мирослав Небелюк. Про діяння Омеляна Сеника на американському терені з точними часовими даними писав авторові Євген Скоцко, перший секретар Організації Державного Визволення України.

З усіх цих свідчень використано тільки те, що вони могли сказати **цілком певно**. А що лежало в сфері здогадів, спекуляцій чи сумнівів як і в них, так і в самого автора — це виразно зазначено.

Дещо можна було знайти в польських виданнях, де згадувалася справа т. зв. архіву Сеника, друкованих у вільному світі і поза "залізною заслоною".

Велика шкода, що за справу в'яснення махінацій у підготові т. зв. архіву Сеника не взявся скоріше, ще за свого життя, хтось із згаданих у ньому осіб. Виконати це завдання було б їм безмірно легше, як авторові цієї праці, що в часі коли все те діялося, сидів у тюрмі.

А потім — грянула світова катастрофа, що висунула на авансцену справи страшної сучасности, відсуваючи в тінь минуле з усіма його прикрими і неполаднаними речами.

Тим часом один за одним відходили до кращого світу дієві особи тих подій, що до них відноситься т. зв. архів Сеника.

В переконанні, що краще пізно, як ніколи, автор перебрав цей тягар на свої плечі в свідомості, що хоч не сила тепер в'яснити всього, однак не можна того поминути повною мовчанкою.

Торонто - Веніс (Фльоріда) 1986-1988

Зиновій Книш

15 червня 1934 року бойовик Григорій Мацейко з наказу Української Військової Організації виконав у Варшаві атентат на польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького.

Хоч день передтим переведено масові арештування у Західній Україні серед підозрілих про приналежність до Організації Українських Націоналістів і також серед українських студентів у Кракові, то спершу нікому й на думку не прийшло шукати атентатчика серед українців. У першому відрусі підозріння спрямувалося в сторону польської опозиції до режиму Йосифа Пілсудського, а зокрема на недавно постапу організацію молодих польських націонал-демократів, популярно званих у Польщі "ендеків" під назвою "Обуз народово-радикальни". ^{5/} Щойно кілька днів пізніше слідство зробило крутий зворот в українську сторону, але думка про атентат з польського боку все таки ще кілька місяців утримувалася серед деяких кіл польської суспільности.

Використав це тодішній польській Уряд на чолі з прем'єром проф. Леоном Козловським, щоб створити концентраційний табір у Березі Картузькій на Поліссі й засилати туди своїх політичних противників, а потім українських націоналістів і частинно комуністів.

Вину за атентат на міністра Броніслава Перацького офіційно склав міністер справедливости Чеслав Павел Міхаловський на українців, ^{6/} давши в цій справі інтерв'ю польському півофіційному органі "Газета Польська", де заявив, що вправді винувника не зловлено, він утік за кордон і нема надії, щоб його піймати, але в руках влади є особи, що підготовляли й помагали виконати атентат. Всі вони є членами Організації Українських Націоналістів, отже це вона відповідає за вбивство.

Тепер трудно встановити, коли Українська Військова Організація призналася до атентату. Можемо це ствердити тільки посереднім способом. ^{7/}

В акті обвинувачення прокурор Владислав Желенський загадує, що дня 6 жовтня 1934 року поліція переводила обшук у бюрку Мирона Богуна, адвокатського конципієнта в канцелярії д-ра Степана Шухевича і знайшла там ч. 4-7 "Бюлетеня Крайової Екзекутиви ОУН на Західніх Землях України". ^{8/} Звідти цитує такий уривок:

“Бойовик УВО виконав 15 червня 1934 року в Варшаві атентат на одного з катів українського народу. Бойовик УВО убив міністра внутрішніх справ польського окупаційного уряду на Західньо-Українських Землях. Вбито його за те, що він — з доручення Йосифа Пілсудського — був керманічем усієї екстермінаційної політики супроти українців. На те й відтягнув його Пілсудський з Головного Штабу, де він — на 32 році життя — був другим заступником голови, й перекинув його до цивільної служби, бо не довір'яв нікому з цивільних політиків. Його завданням було координувати військову й цивільну оборону держави.”^{9/}

Перацького обрано до Сейму, пробув там один рік, став заступником голови “Безпартійного бльоку співпраці з урядом”. У квітні 1931 року зайняв пост віцеміністра внутрішніх справ, а від половини 1931 року — міністра.

У 1934 році Рада Міністрів з його ініціативи створила т. зв. “Комітет для справ національностей” 2 березня 1934 року, що мав керувати польонізацією національних меншостей, однак Перацький не встиг розгорнути тієї діяльності, міг лише обговорити справу Гуцульщини й Лемківщини — перешкодила йому в тому його смерть.^{10/}

У рамках тієї своєї діяльності Броніслав Перацький був теж відповідальний за відому “пацифікацію” 1930 року. З його дсручення, як директора бюро Міністерства Внутрішніх Справ у ранзі віцеміністра, плян пацифікації з усіма подробицями виготовив Генрик Кавецький з Відділу Безпеки в Політичному Департаменті Міністерства Внутрішніх Справ.

Минув рік від атентату на Броніслава Перацького. Польська публіка вже заспокоїлася тим, що згинув він не з польської, тільки з української руки, було загально відомо, що безпосереднього вбивника не зловлено і навіть невідомо, де він. Польська преса вже не відрами, але потоками грязюки обливала ОУН. І навіть незалежно від того, що УНДО випустило ганебну деклярацію, дісталосся на горіхи теж легальному українському суспільному й політичному світам, щоправда не так безлично й безшабашно, як давнішими часами, але — за народньою поговоркою — “на здогад буряків, щоб дали капусту”.

Почала виявлятися нетерплячка, навіщо вовтузитися так довго з "гайдамаками", чому відкладати процес, чому не бити, доки ще не призабулася справа, що — як усе в світі — з впливом часу блідне.

Різними струмками просякали в громадську польську опінію неясні зариси "чогось небувалого", "великої сенсації" й уже ось-ось можна буде почути постріли з найтяжчих гармат. Це відчувалося в деяких коротких газетних пригадках і нотатках, що з одного боку загострювали цікавість, а з другого натякали на близьку політичну бомбу, що організаційно й морально розторощить ОУН; вона цілком розіб'є позиції ОУН в українській суспільності і до кореня підірже довір'я до ОУН у власному його членстві.

Ствердив це "Український націоналіст" у числі 11-12 за листопад 1935 року, на кілька днів, заки почався процес у Варшаві, висловлюючи здогад, що:

"Близький процес у справі вбивства польського міністра Перацького буде новою, ще більш поважною спробою Польщі зломити ОУН провокацією. На те показує ряд познак: процес підготовлявся дуже довгий час у повній таємниці в слідчих установах, його реченець кілька разів відсувано, списано й видано томи слідчих матеріалів, притягнуто цілу поліційну армію в якості свідків, призначено велику кількість перепусток до судової залі^{11/} для представників місцевої і закордонної преси.

У ближчих днях на варшавському смітнику польські поліцаї пробуватимуть розпинати Месію України — український націоналізм — щоб уже не зійшов він зо свого мученицького хреста, не підвіся...

Марні надії! Як раніш, так і тепер гнилі польські зуби поламаються об твердий націоналістичний горіх!"

2 жовтня 1935 року подано до відома, що акт обвинувачення вже готовий і доручений дванадцятьом обвинуваченим. У часописах переповіджено доволі докладно його зміст, величезний слідчий матеріал зібраний у 25 томах, адвокати вже почали його студіювати. Пронеслася вістка, що процес проходитиме при закритих дверях. У цій справі інтервєнювала якась делегація^{12/} й остаточно рішено переводити процес явно.

Заповіджена й очікувана великокаліберна бомба вибухла під час відчитування акту обвинувачення. Ні менше ні більше прокурор Владислав Желенський подав до відома, що в 1935 році Міністерство Внутрішніх Справ і II Відділ Військового Головного Штабу зробили доступними для слідства акти, що походили з таємних архівів ОУН та УВО, а саме 418 оригіналів і 2,055 фотографій з оригіналів машинописних і рукописних — листів, звітів, протоколів, рахунків та інших організаційних документів. Ті акти знайдено восени 1933-1934 років^{13/} у Чехо-Словаччині при ревізіях, що їх тамошня влада переводила в діячів УВО й ОУН: Омеляна Сеніка, Володимира Забавського, Ярослава Барановського, Володимира Мартинця, Остапа Чучкевича, Дмитра Равича та Євгена Кульчицького.^{14/}

Ті акти предложила прокуратура трибуналові разом з актом обвинувачення й іншими доказовими матеріалами у 25 томах, як це завважив прокурор аж під кінець процесу.

Розглядати, аналізувати й оцінювати ті "акти" можемо тільки на підставі того, що виявлено в звідомленнях Польської Агенції Телеграфічної (ПАТ) з варшавського процесу ОУН для вжитку преси. А з того виходило б, що тільки дуже невелику частину з них розглядано в процесі.

II

Згадки в протоколах варшавського процесу не дають нам ясного і повного поняття про зміст того т. зв. архіву Сеніка. Всього кільканадцят документів — та й то тільки в уривках — розглядалися у твердженнях прокурора та в полеміці оборони з ним. Правда, дещо просмикнулося попри офіційні звідомлення Польської Агенції Телеграфічної в польській пресі, дещо довідуємося з коментарів і статей, дещо стало відоме в мемуарних згадках у польській — небагатій у тій справі — політичній літературі вже з повоєнних часів.

У листах Вацлава Жиборського^{15/} до прокурора Владислава Желенського читаємо про "скрині з документами", отже тих п'ять томів, що їх предложив прокурор трибуналові, це хіба дрібна частина тих "архівів". Писав він про це два рази, в листі з 28.05 і вдруге з 22.06 1975 року.^{16/}

Найбільше матеріалу про зміст т. зв. архіву Сеніка

знаходимо в інформаційній статті Фелікса Сьвйонтека п. з. "Чи т. зв. архів Сеника був автентичний, а чи може був це архів фальсифікатів", зокрема в підрозділі п. з. "Що містить у собі "архів Сеника".

Подаємо цей уступ у перекладі на українську мову без ніяких скорочень і пропущень:

"Архів Сеника відносився до 1929-1933 років, т. зн. періоду постановня й діяльності ОУН. Одначе в тому матеріалі поміщено теж багато ретроспекцій і ремінісценцій, що відносяться до 1920-1929 років, отже до періоду постановня й діяльності УВО.

Їх позшивано в течках, т. зв. скорошитах, аркушами знормалізованого паперу,^{17/} писаних машинкою на одній тільки сторінці, оправлено в 30 томах, а в кожному було приблизно по 500 аркушів, отже разом було всього близько 15,000 сторінок машинопису.

Одначе треба підмітити, що тут мова про остаточне впорядкування всього того матеріалу в одну цілість, поділену на частини в знормалізованих течках і скорошитах з різнобарвними картоновими обкладинками.

А первісно це була купа, стирта помішаних і розсипаних фотографічних матеріалів з відбитками в негативах і позитивах найрізномірніших фотокопій, інколи перемішаних з оригіналами листів, чорновиків, зшитків — значна їх частина містилася в конвертах або в пакетах. Порядкування й забезпечення того матеріалу — само собою — мусіло перейти етап наклеювання тих фотокопій (різної величини) на знормалізований папір або картон.

Що містилося в "архіві Сеника"

А. Передусім листування шефа організації УВО-ОУН, полк. Євгена Коновальця з нелегальними конспіраційними діячами в краю і закордоном, а зокрема з референтами Верховної Команди УВО і Проводу Українських Націоналістів, а саме: з генералом Віктором Курмановичем, полк. Андрієм Мельником, полк. Романом Сушком, д-ром Дмитром Демчуком, полк. інж. Миколою Сціборським, сотн.

Ріком Ярим, Остапом Ревюком, інж. Дмитром Андрієвським, Андрієм Фединою, Ярославом Барановським, Омеляном Сенником та іншими.

Б. Листування або матеріяли, що відносилися до контактів полк. Коновальця з **легалними** політичними діячами, представниками різних політичних угруповань в краю і на еміграції, зокрема з УНДО, УКС (Український Католицький Союз), УСРП (радикальна партія), а передусім з членами Української Парляментарної Репрезентації — д-ром Дмитром Левицьким, Василем Мудрим, д-ром Володимиром Загайкевичем, Остапом Луцьким, Дмитром Палієвом, Міленою Рудницькою, Михайлом Матчаком та іншими, а за кордоном з представниками українських ес-ерів Калеником Лисюком, Лукою Мишугою, Володимиром Кедровським, Олександром Мицюком і т. п.

В. Протоколи, звіти, схвалення, резолюції, відоzwi, комунікати, декларації та інші документи з конференцій, з'їздів і конгресів, зустрічей з крайовими й заграничними діячами, а серед того всього протоколи і звіти Крайової Команди УВО або Крайової Екзекутиви ОУН до Верховної Команди УВО і Проводу Українських Націоналістів закордоном.

Г. Звіти, звідомлення та інформації начальників закордонних експозитур УВО-ОУН про контакти та взаємини з чужими чинниками, зокрема з литовськими й німецькими.

Г. Рахункові звіти й повідомлення про організаційний стан і фінанси УВО-ОУН (прелімінарі бюджетів, бюджети, розрахунки, касові документи, підсумки прибутків і витрат, вислід збірок на т. зв. бойовий фонд УВО-ОУН у ЗСА й Канаді, як теж повідомлення про отримання грошових підмог і субсидій від чужих держав.

Д. Організаційні пляни на майбутнє окремих теренів і країв у даній політичній ситуації.

Е. Інформації про організаційні мережі й персональний провідний склад окремих станиць УВО-ОУН у краю і за кордоном.

Є. Накази, доручення, вказівки й диспозиції політичним осередкам або діячам згідно з устійненим для тієї цілі розподільником.

Ж. Коментарі про організаційні акції та політичні події.

З. Накінець усякі листи, списки, таблиці, нотатки, характеристики, шкіци, ситуаційні пляни, топографічні пляни й мапи, статті, комунікати до преси отшо."

У примітці автор цієї статті додав:

"Як відомо, в "архіві Сеника" знайдено сліди підготовки УВО-ОУН до актів терору закордоном, у Парижі й Женеві, на зразок таких самих підготовлень інших тодішніх терористичних організацій, зокрема "ушташі" д-ра Анте Павеліча. Знайдено там теж підготовлені для преси заяви до справи вбивства посла Тадеуша Голуфка, поліцейного комісара Юліюша Чеховського та провокатора Романа Барановського."

На кінці Сьвйонтек підкреслює, що це був архів зашифрованих матеріалів; різні особи, речі, місцевості, акції та поняття неможливі були б до розуміння без спеціального шифру-коду. Цей код знайдено разом з іншими актами в цьому архіві.

Звідки міг узяти Фелікс Сьвйонтек такі інформації до т. зв. архіву Сеника? Джерела не подає. Як сам зазначає, писав свою статтю в часі, коли вже т. зв. архів Сеника спалено чи в інший спосіб знищено. З усього того галасу довкола т. зв. архіву Сеника лишився тільки його зміст. Не було ніяких пояснень до того змісту, бо напевно автор покликався б на нього, щоб надати своїй статті характер джерельного матеріалу. Звідки ті твердження, що це була спочатку безладна "купа-стирта" і звідки пояснення, яким способом увесь цей матеріал був упорядкований, складений і "зномалізований" в описаний повище спосіб? Не згадує навіть про те, де, в якому польському архіві, в якій його частині, в якій установі знайдено цей "зміст". Трудно прийняти, щоб цих кілька сторінок статті Фелікса Сьвйонтека, де він переповідає зміст т. зв. архіву Сеника, творили якусь окрему, відірвану й самостійну частину якогось архіву.

Вступ до того написав сам Сьвйонтек, подекуди пробиваються в ньому сліди, що користувався він уже повоєнною "літературою" в тій справі, як з "Людової Польщі", так і з польської еміграції, як наприклад те, що в т. зв. "жовтих течках" зберігалися особливо таємні матеріали, узяв Сьвйонтек зо статті Людвіка Гасса п. з. "Рапорт Пана Начальника — з-за куліс убивства міністра Перацького", у тижневику "Świat" у Лондоні, ч. 21 (409) з 24 05 1950 року.

Між тими, що підпали під репресії чехо-словацької влади, не пише кого арештовано, а в кого тільки переведено обшук — подає теж д-ра Дмитра Демчука, а його ані не арештовано, ані навіть не зроблено в нього ревізії. Поліція не застала його вдома й уже пізніше не верталася, лишила його в спокою.^{18/}

Певне тільки одне, що Фелікс Сьвйонтек не бачив і не читав того т. зв. архіву Сеника, бо сам признає, що:

"Архів Сеника спалено в вересні 1939 року. Так можна б найбільш загальниково ствердити на підставі голосів тих осіб, що мали до нього доступ. Я особисто не виключаю можливості, що якийсь примірник того архіву зацілів, хочби тому, що був він у кількох копіях і не в одній установі. Наскільки відомо, різні особи з різних сторін робили спроби віднайти цей архів, але без висліду."^{19/}

Так писав Сьвйонтек у 1965 році, таке саме переконання висловив прокурор Владислав Желенський два рази. Перший раз у 1973 році:

"Сумніваюся, чи судові акти в цій справі^{20/} збереглися. Найправдоподібніше знищено їх у Варшаві під час воєнних дій. Однак не виключене, що — вивезені в 1939 році на схід — попалися в советські руки. Ні одна друкована в повоєнних часах праця про ту справу не показує, щоб вони знаходилися в крайових архівах. Всякі студійні матеріали зовсім очевидно спираються на пресових звідомленнях з процесу і на деяких відписах зізнань, що збереглися в актах довоєнного Міністерства Внутрішніх Справ."^{21/}

Другий раз покликується на листи Вацлава Жиборського, (20 травня і 22 червня 1975 року).^{22/}

Мабуть деякі акти таки десь залишилися, може в приватних руках, або в архівних закамарках, куди рідко хто

заглядає, бо автор мав у своїх руках у Кракові 1940 року один з тих судових актів, деє з початкової стадії процесу, відчитувано тоді слідчі зізнання підсудних. На переломі 1939/1940 років вислано до Варшави гурток колишніх бойовиків, усі вони добре були обзнайомлені з Варшавою, проживали там або студіювали кілька років, перфектно володіли польською мовою, забезпечено їх правдивими польськими документами. Завданням їх було втиснутися між поляків, жити між ними, як поляки, при тому шукати за доказами екстермінаційної польської політики супроти українців, а вже при цій нагоді може вдалося їм натрапити на суддю Посемкевича і прокурора Желенського, якщо вони не втекли разом з іншими урядовими особами. Документів старих майже не знайшли, зате прислали багато підпільних польських матеріалів. І якимсь чином попався їм у руки цей один том з варшавського процесу. Автор передав його до архіву ОУН, але по війні вже його не бачив і не знає, що з ним сталося.

III

Від акту обвинувачення, почерез цілий судовий розгляд справи, аж до кінцевих промов прокурорів і мотивації присуду знаходимо багато разів згадки про т. зв. архів Сеніка, поклики на окремі його акти й документи, що мали б підтверджувати те чи інше твердження, але ні разу не сказано там, яким способом ці "акти" дісталися до Польщі.

Перший раз заторкнув справу т. зв. архіву Сеніка прокурор д-р Владислав Желенський, коли почав говорити про початки "Української Військової Організації":

"В 1935 році Міністерство Внутрішніх Справ і II Відділ Головного Військового Штабу зробили доступними для слідства акти, що походили з **таємних**^{23/} архівів ОУН і УВО, а саме 418 оригіналів і 2055 фотокопій з оригіналів, — машинописних і рукописних — листів, звітів, протоколів, рахунків та інших організаційних документів. Ті акти знайдено восени 1933-1934 року в Чехо-Словаччині під час ревізій, що їх тамошня влада переводила в діячів УВО й ОУН Омеляна Сеніка, Володимира Забавського, Ярослава Барановського, Володимира Мартинця, Остапа Чучкевича, Дмитра Равича і Євгена Кульчицького".^{24/}

Свідок Єжи Кшимовський, колишній майор у II Відділі Головного Військового Штабу, а в часі свого допиту на процесі — службовик Президії Ради Міністрів, зізнав, що його повідомлено в жовтні 1934 року про ревізії в Празі, переведені м. і. в Омеляна Сеника, що користувався литовським пашпортом на ім'я Біскавскас-а і в названих угорі членів ОУН, додаючи до них ще Романа Мировича. Документи, що їх знайдено під час ревізій, свідок знає, а тепер долучує до них ще переклади (військового вишколу ОУН)^{25/} і ^{26/}, документу про устрій ОУН та програми виховання в таборах^{27/} ОУН. Ревізії переводила чеська влада.

На запит д-ра Ганкевича, як ті документи дісталися до польської влади, Кшимовський не відповів, виправдуючися "службовою тайною".^{28/} Внесення д-ра Ганкевича звернутися до зверхньої влади Кшимовського, щоб звільнила його від обов'язку зберігати тайну, голова трибуналу Посемкевич відкинув, бо, мовляв, для суду байдуже, звідки взялися ті документи, важливе те, що такі документи є. Розумування неправильне, бо **одною з найважливіших познач автентичности чи фальшивости якогось документу є спосіб, як його здобуто.** Байдуже для суду могло б бути хіба тому, що велика більшість тих "документів" не мала значення для процесу, і прокурор і суд цілком добре могли б без них обійтися.^{29/} Зате небезпечно, бо при тому могло б виявитися, котрі з тих документів або зовсім неавтентичні або відповідно спрепаровані.

Справа вияснилася аж далеко по війні, майже 40 років після смерти Перацького і процесу за те в Варшаві. Власне, не вияснилася, тільки прокурор Владислав Желенський описав її у своїй книжечці^{30/} 1973 року. Понижче подане без ніяких скорочень, щоб уникнути якихнебудь непорозумінь — роз'яснення прокурора Владислава Желенського в тій справі:

"Тепер, по багатьох роках, можна вже розкрити тайну, яким шляхом архів Сеника дістався з Праги до Варшави. Пояснив мені це листовно дипломований полковник Маєр, начальник II (розвідного) Відділу Головного Штабу. Від війни він перебуває на еміграції.^{31/}

Він ствердив, що генеза того сягає ще до 1929

року, коли в порозумінні між чехо-словацькими й польськими військовими чинниками створено при II Відділі Чехо-Словацького Штабу польську зв'язкову станцію, провадив її майор Єжи Кшимовський. Завданням тієї станиці був обмін інформаціями військово-стратегічного значення про німецький Райх.

У початках співпраця з II Відділом Чехо-Словацького Штабу не дала нічого особливого. Представники обох штабів стрічалися щороку на конференціях у Варшаві або в Празі, оцінюючи німецький військовий потенціал. Маєр три рази брав участь у чеській столиці, один раз у польській. З чеського боку виступали там полк. Совкуп і підполковник Яндера, обидва ставилися до Польщі прихильно і запевняли поляків, що нема потреби турбуватися незичливістю Бенеша. Совкуп і Яндера зійшли зо сцени в 1933 році, їхнє місце зайняли дипломований полковник Дрґач, начальник II Відділу Штабу, підполковник Моравець, як його заступник — властивий шеф розвідки — і майор Бартік, начальник протирозвідки. Дуже прихильно до нас настроений Дрґач займав свій пост коротко, його функції перебрав підполковник Моравець, здекларований "бенешівець", цілком не крився зо своєю неґативною поставою до Польщі.

Ще в часі, коли полк. Совкуп покидав своє становище, польська розвідка натрапила на кілька незбитих доказів, що ОУН стоїть у тісному контактї з Абверою^{32/} і є там зареєстрована під шифром "Dienst UKO".^{33/} Одночасно Міністерство Внутрішніх Справ здобуло інформації, що ОУН зорганізувала собі в Празі сильну базу, звідки розгортає свої акції в Польщі.

Тому, що польсько-чеська розвідна співпраця мала простягатися на цілокруг німецьких справ, поінформовано майора Кшимовського про зв'язки Абвери з ОУН і він — в ім'я логіки та консеквентної доцільности — настоював на своїх чеських колеґ, щоб вияснити цу справу на місці, в Чехо-Словаччині, в осередках Організації Українських Націоналістів. Це

домагання цілковито лежало в рамках зобов'язуючої співпраці.

Майор Кшимовський порозумівся в тій справі з майором Бартіком, що дуже добре ставився до Польщі. Кшимовському вдалося його переконати про свою концепцію, він мав особливий дар з'єднувати собі людей. Високий товстун, говорив мало, завжди півголосом, терпеливий, напевно полагодив справу в приятні, при царці.^{34/}

І так, — пише полк. Маєр — восени того ж 1933 року майор Бартік, правдоподібно не попереджуючи надто докладно своїх зверхників, зробив ревізії у кількох українців у Празі, шукаючи доказів співпраці з Абверою. У мешканні Сеніка знайдено величезну кількість документів, писаних українською мовою. Майор Бартік забрав усі, щоб ближче їм приглянутися. Скоро показалося, що відчитання й аналіза того архіву переступає його можливості, тим більше, що його співпрацівники не знали української мови.

У такому стані речей майор Бартік — в ім'я співпраці — відкликався до помочі майора Кшимовського в переконанні, що йому легше буде простудіювати ті документи. Кшимовський не дався просити, забрав запропонований йому архів і негайно перевіз його до Варшави. Поспішним темпом зроблено там по дві фотокопії з кожного документу, після чого **Кшимовський звернув оригінали** своєму приятелеві.^{35/}

Як стверджує полк. Маєр, видання полякам т. зв. архіву Сеніка було вершком співпраці обох розвідок. Дуже скоро, бо вже в 1934 році, взаємовідносини прохололи, а в 1935 році — зовсім порвалися, коли Польща ствердила, що з чеського терену ведеться проти Польщі советська розвідка, а чехи відповіли відмовно на польську пропозицію підтягнути під співпрацю теж советські справи. Скоро потім Бенеш продав Сталінові Тугачевського й товаришів.

Закінчуючи цей опис, полк. Маєр скромно стверджує, що це був дійсно дуже інтересний епізод з точки погляду розвідної техніки."

За інформаціями полк. Маєра, Кшимовський і Бартік уже не жили, коли писав він ті листи. Кшимовський вернувся до Польщі і помер від рака горла 1971 року, Бартік служив у альянтському війську, (не подає ближче, в чий армії) і дійшов до ступня генерала. За Бенеша вернувся до Чехо-Словацьчини, після комуністичного перевороту довго сидів у в'язниці й умер скоро після виходу на волю.

Отже відпадає всяка можливість перевірки, скільки правди в тій цілій історії.

IV

До такого з'ясування справи в прокурора Владислава Желенського в ході процесу і на підставі його листування з полк. Маєром напрошуються ось такі завваження:

А. Означення часу ревізій та арештувань у Празі — каламутне. Мало б це відбуватися восени 1933 року. Кшимовський зізнав, що про ревізії в Празі, в Омеляна Сеника, повідомлено його в **жовтні 1934** року, отже більш як три місяці по атентаті на міністра Перацького. Полк. Маєр 1972 року пише, а прокурор Владислав Желенський за ним повторяє, що майор Бартік переводив ревізії **восени 1933 року**.

А Фелікс Сьвйонтек, на кілька років скоріще від обох попередніх, бо в 1965 році, час ревізій і арештувань у Празі подає **на весну 1933 р.**

Коли ж, у такому разі, забрані в ревізіях матеріяли могли дістатися до польських рук? У 1933 — весною або восени — чи в 1934 році пізною осінню? Не забуваймо, що 26 січня 1934 року Польща підписала договір з гітлерівською вже Німеччиною і з того часу, як пише Маєр, співпраця між польським і чехо-словацьким II Відділами Штабу слабне й вкінці вривається. Дуже мала правдоподібність, щоб чеська розвідка передала полякам документи з т. зв. архіву Сеника **восени 1934 року**, більш правдоподібно могло б це бути **восени 1933 року**. А в такому разі ці документи лежали б у польських військових та поліційних установах **повних 8 місяців перед атентатом на міністра Перацького**.

Нав'язуючи до інформацій з листів полк. Маєра, прокурор Владислав Желенський пише:

“В половині **грудня 1933 року**, запізнавшись на скору руку ближче з документами, II Відділ прийшов

до переконання, що з уваги на службову компетенцію цей матеріал має значення передусім для Міністерства Внутрішніх Справ, бо там концентруються українські справи. Тому один комплект фотокопій^{36/} передано Департаментові Безпеки того Міністерства з застереженням, що цей матеріал може служити виключно для засягу праці Міністерства й у ніякому разі не можна виявити джерела.^{37/}

Б. Дуже сумнівне, чи в демократичній державі, Чехо-Словаччині, військові розвідочні органи могли б на власну руку переводити ревізії в цивільних громадян. Це належить до цивільної політичної поліції і тільки вона, на домагання та в порозумінні з військовими розвідочними органами, може робити обшуки в цивільних осіб, конфіскувати заборані речі чи навіть арештувати. Але прокурор Владислав Желенський пише, на підставі листів полк. Маєра, що **Бартік сам**, перевів ревізії у кількох українців у Празі, "правдоподібно не попереджуючи про те докладніше своїх зверхників".^{38/} Як побачимо в дальшому, це незгідне з правдою. Ревізії переводила і людей допитувала цивільна поліційна й судова влади, а на інтервенції і протести покривджених та їхніх родин і адвокатів за причину подавала накази з Уряду Бенеша.

Накінець, для підтвердження своїх пояснень, чому майорові Юзефові Кшимовському вдалося легко переконати "свого приятеля" майора Бартіка з чеської "дефензиви" про потребу ревізії в українців, прокурор Владислав Желенський подає:

"В листопаді 1933 року чехо-словацький уряд рішився розв'язати німецьку "Націонал-соціалістичну партію" в Чехо-Словаччині, фактично філію німецької "Націонал-соціалістичної робітничої партії" в Райху. В тому контексті арештування й ревізії серед українців у Празі, приналежних до Організації, пов'язаної з німецькою "Абверою" в Берліні, пояснюється дуже добре".^{39/}

Дійсно, чеський уряд перевів блискавичну ліквідаційну акцію "Німецької націонал-соціалістичної робітничої партії" в Чехо-Словаччині, але це сталося **29 листопада 1933 року**. А вже в половині грудня того ж року, отже

щонайвище яких 16-17 днів пізніше українські документи з т. зв. архіву Сеніка не тільки що були в Варшаві, але II Відділ мав уже час запізнатися ближче з цілою купою тих документів і передати їх до Відділу Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ. Як це погодити з зізнаннями майора Кшимовського, що про ревізії серед українців у Празі повідомлено його аж у жовтні 1934 року?

Прокурор забуває, або свідомо не звертає уваги на два засадничі моменти:

1. Німці не потребували українців до своєї розвідки в Чехо-Словаччині, мали там аж забагато своїх німецьких одноплемінників, що жили там від століть, займали не раз вищі урядові становища, навіть були міністрами, мали без порівняння ліпші можливості й нагоди здобувати для Райху військові, економічні чи політичні інформації, як українські емігранти, чи хочби й автохтони з далекого й запущеного Закарпаття.

2. До того, мавши доволі добре розбудовану базу для культурної і політичної діяльності (Український Вільний Університет, "Український Господарсько-Технічний Інститут", дуже добру українську гімназію в Ржевніцах, "Музей української визвольної боротьби", видавництво "Розбудова Нації", не рахуючи багатьох інших з-поза українського націоналістичного табору, сильні студентські організації і "Центральний союз українського студентства" з можливостями української пропаганди в світі — було б для них просто божевільням підкопувати з-внутра Чехо-Словацьку Республіку, мішатися у її внутрішні справи, вже хочби з тієї причини, щоб не давати в руки атутів чеським русофілам. Тут ішла глибша інтрига, не тільки "при чарці", як це пояснював полк. Маер, але і при дзенькоті більш приманливих засобів "затіснювання приятні" не між народами, тільки між особами.

В. Не витримує критики, начебто в Варшаві ліпше знали українську мову, як у Празі. Як поляки так і чехи мусіли мати в своєму адміністраційному, судовому й військовому апаратах — а вже напевно в розвідці, що має діло з різними іншомовними документами — знавців різних мов і напевно теж української. Багато чеських військовиків побували в Україні, як воєнні бранці з часу Першої Світової війни, коли чехи масово здавалися в полон на російському фронті. По

війні українська влада помагала чехам організувати "чеський легіон", не жаліла йому всяких потрібних до того військових матеріалів і саме з тієї причини президент Масарик старався відлачувати поміччю українським емігрантам у Чехо-Словаччині. У Празі студіювало багато українців з Закарпаття, чимало їх було на державній службі в різних урядах на цілому терені чехо-словацької республіки. Знайшлися б і "малороси" й большевики, що ними чеська влада могла б покористуватися в перекладній роботі.

Г. Навіщо везти акти аж до Варшави, щоб їх там перефотографувати, коли Кшимовський те саме так само добре і скоріше міг зробити на місці, в Празі, в польській амбасаді. Так робили, роблять і будуть робити всі розвідки в світі в випадках, коли не можуть затримати в себе на стало здобутих таємних документів, тільки мусять їх віддати, щоб назад знайшлися на своєму місці і щоб не зрадити джерела, звідки дістають таємні інформації. У цьому випадку за тим промовляла б "величезна маса архівних матеріалів". Не міг Кшимовський завезти до Варшави всю ту купу паперів, бо не вміщувалися б вони в "дипломатичній валізі", що в ній звичайно перевозять таємні речі "дипломатичні кур'єри", це мусіло б тривати довший час, не кілька, але кільканадцять таких подорожей. Тут не йшлося про вибрані й посортвані документи, що їх уже після перевірення передано пізніше до Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві. Кшимовський забирав усе, до останнього клаптика паперу, щоб це якнайшвидше в Варшаві відфотографували, а сеґреґація та оцінка робилася аж пізніше в II Відділі Головного Штабу: що залишити в себе, а що передати цивільній владі, чи може й відкласти набік, як безвартісний матеріал.

★ ★ ★ ★ ★

Кшимовського покликано свідчити на процесі, але він не вніс нічого нового до того, що вже сказано в акті обвинувачення. Ні одного зайвого слова не додав від себе, обмежуючися тільки до якнайкоротших відповідей на питання прокурора й оборонців.

Карна процедура вимагала, що на кожне твердження мусить бути передложений доказ, без уваги на те, чи він перейде в ході процесу, чи його відкинуть; тому суд покликав свідка на те, що акти з т. зв. архіву Сеника не впали

з неба, прийшли з II Відділу Головного Штабу за посередництвом Міністерства Внутрішніх Справ. Але змайстрував це так, щоб Кшимовський якнайшвидше зник з судової зали. Звернув на це увагу кореспондент "Діла" Іван Кедрин у своєму щовечірньому телефонаті:

"Несповна п'ять хвилин тривав допит одного з найважливіших свідків, майора Головного Штабу Кшимовського, що тепер, як урядовець Президії Ради Міністрів, виступав у цивільному. Зізнавав цей свідок зараз після обіднього перериву при порожніх лавках журналістів, через що дехто з них, що спеціально хотіли бачити й чути його, трохи в розпач не попали. З зізнань цього свідка властиво виходить, що т. зв. архів Сеника складається не тільки з листів і різних актів, знайдених під час ревізії у Сеника, але й у сімох різних українців, що їх свідок наводить з пам'яті.

Як можна зміркувати з тексту тих документів у "Кур'єрі Пораннім", найбільш помічною для польської влади була тут система верхівки ОУН. Усі листи, що від тієї верхівки виходили, розсилалися в копіях під адресами різних членів верхівки".

Закінчує того листа увагою:

"У той спосіб дійсно за кілька літ могли б помножитися тисячі таких "конспіративних" листів".

Так виглядала ця справа в світлі того, що виявлено на процесі в Варшаві 1935-1936 і в книжці прокурора Владислава Желенського з 1973 року в Парижі.

Про погляд Фелікса Сьвйонтка на те, як з'явився т. зв. архів Сеника, ми вже частинно інформували читачів, подаючи за ним зміст того "архіву", не вдаючися покищо в критичну його аналіз. Для нас його стаття важлива тим, що **написана скоріше від додаткових пояснень прокурора Владислава Желенського у двох його післявоєнних книжечках, отже Сьвйонтекові нічого не було відомо про післявоєнні заяви прокурора Владислава Желенського, полк. Маєра, Вацлава Жиборського та інших осіб у часі, коли писав він свою статтю. Він мусів користуватися тими джерелами, що збереглися в "Людовій Польщі" з передвоєнного часу, а хоч у засаді підтримує він тезу обвинувачення у варшавському процесі ОУН, то все ж таки бачимо в нього деякі речі, що підкопують та ослаблюють**

офіційне польське становище в тих справах з 1935-1936 років, представлене в повоєнній польській еміграційній літературі.

Переповівши коротко про ревізії й арештування у празьких українців, Фелікс Сьвйонтек далі пише, що серед українців у Чехо-Словащині постало зрозуміле здивування, яким способом забрані в них під час ревізій матеріяли могли знайтися в поляків, тим більше, що — як пише Сьвйонтек — забрані речі їм пізніше звернено.

Допускалися дві можливості: а/ або чеська влада закликала польських представників і допустила їх до перегляду документів, або: б/ навіть передала їх на якийсь час до Польщі з обов'язком звороту.^{40/}

Після того, як стало відоме, що Польща має документи, що їх чехо-словацька жандармерія забрала під час ревізій у Празі, посипалися інтерпеляції до чехо-словацького уряду. Інтерпелювали не тільки українські емігранти — деякі з них уже одружилися з чеськими жінками і стали повноправними чехо-словацькими громадянами, — обурювалася на те навіть загальна публічна опінія. Фелікс Сьвйонтек пише — хоч не підтверджує того доказами, — що самі чехи жадали вияснення, чи це сталося в порозумінні з чехо-словацьким урядом. Уряд мав відповісти, за словами Сьвйонтека, згідно з правдою, що **не передано полякам ніяких матеріялів і все, що забрано в арештованих, після звільнення їм звернено.** Сьвйонтек не каже, на якій підставі так думає. Це правда тільки на половину, побачимо це в одному з дальших розділів.

Як пише Сьвйонтек, така офіційна заява дала підставу українцям писати в українській закордонній пресі (в американській "Свободі", "Українському Націоналістові" та паризькому "Українському Слові") і також у крайовій ("Діло", "Новий Час", "Наш Прапор" і "Народня Справа"), що матеріяли в польських руках — підроблені і зфальшовані.

Тепер дуже трудно перевірити, чи дійсно ті українські пресові органи, та й інші може, що про них Сьвйонтек не згадує, так писали. Поза Україною є кілька мікрофільмів з річників "Діла" і там того не знаходимо. Та й не можна собі уявити, щоб після вірнопідданчої заяви УНДО і Української Парляментарної Репрезентації з 13 липня 1934 року "Діло" здобулося б на відвагу таке писати. Та й не тільки "Діло", але

й інші часописи, бо цензура це негайно конфіскувала б. Писати могли б хіба про те, що в часі судового процесу з такими закидами виступили українські адвокати-оборонці.

V

Акт обвинувачення й інші польські джерела подають назвища 9 осіб, що в них чехо-словацька поліція перевела ревізії в Празі і знайшла в них матеріяли, що дістали пізніше назву т. зв. архіву Сеника.

В часі, коли пишуться ці рядки, з-поміж них тільки Володимир Забавський, адміністратор "Розбудови Нації" і пов'язаного з нею видавництва націоналістичної літератури лишився в живих. Те, що пригадує він собі з того часу, описав авторові в двох листах з 7 і 10 грудня 1983 року і на підставі тих його листів можемо кинути деяке світло на тодішні події у Празі.

В день арештування Сеника Забавський мав з ним зустріч у каварні "На Виноградах". Сеник не жив стало в Празі, тільки в Берліні, і Забавський не пригадує собі точно, чи він саме того дня приїхав, а чи може був там від кількох днів. Якби з'явився у Празі скоріше, то могли б про те знати в "Розбудові Нації".

Звіди Забавський пішов до поштової скриньки "Розбудови Нації" поглянути, чи нема яких листів, а зокрема "Сурми", прийшло бо вже повідомлення, що пакети з "Сурмою" в дорозі. На ту саму скриньку приходили інколи листи до Сеника. Він підпровадив Забавського під поштовий будинок, узяв ключ від скриньки, Забавський ждав на нього на вулиці. За кілька хвилин побачив, як Сеник вийшов з пошти з двома пакетами "Сурми" під пахвою в товаристві двох типів, мусіли це бути поліцейні агенти, бо Сеник удавав, що не помічає Забавського, перейшов тільки попри нього, моргнувши значуче оком.

Забавський негайно поїхав дати знати про те Володимирові Мартинцеві, щоб повідомив кого треба, про арешт Сеника та попередив інших, бо можна було сподіватися ревізій і треба було "вчистити" мешкання у виднішних націоналістів. Вістка про те дуже заклопотала Мартинця, бо якраз того самого дня привезено до нього велику паку з організаційними матеріялами. Вона переховувалася в якоїсь чеської родини, в Мартинця не було

на те місце. Хоч мав він вигідне мешкання, жив у свого дядька, аптекаря Осипа Мартинця, але там фактично приміщувалася й редакція "Розбудови Нації" і його мешкання завалене було масою редакційних матеріалів. Це було і для Мартинця вигідніше, міг він у себе вдома спокійніше працювати.⁴¹ Ніхто йому там не перешкодив, а зустрічі й розмови відбував він по різних місцях у місті.

Це діялося десь так коло 4-тої години пополудні, Мартинець негайно постарався перевезти скриню з матеріалами в безпечне місце, вичистив власне мешкання від усього, що могло б видаватися підозрілим, попередив декого про можливі ревізії, але Забавський не знав, кого саме.

Забавський не мав у себе нічого такого, що кваліфікувалося б як організаційний та ще й "таємний" матеріал, але на всякий випадок поховав дещо, лишив приватні речі й документи. Адміністрація "Розбудови Нації" не велася у нього, для цієї цілі користувалася вона домівкою ЦеСУС-а, там було адміністраційне діловодство, листування і книго- та касоводство. **Тільки те, що відносилось до засягу праці видавництва, нічого з ОУН.**

Зараз на другий день уранці коло 8 години прийшли до нього два **цивільні поліцейні агенти**, зробили обшук і хоч не було в нього анічогосінько з організаційних актів чи документів, забрали приватні листи й папери, хіба на те, щоб не вийти з порожніми руками. Забавський не пригадує собі, щоб поліція пізніше звернула йому щонебудь із забраних у нього тоді приватних речей.

Привезли його до поліцейного уряду, списали короткий протокол — особисті дані, зайняття і т. п. — і відвезли до в'язниці "на Панкраці."

У той сам час поліція зробила ревізію в Мартинця і також привезла його на "Панкрац", там вони зустрілися з Сеніком.

Нікого іншого ані в Празі ані деінде не арештовано, а в кого переведено ревізії — не знав тоді, довідався про те аж після виходу на волю.

За який тиждень дістали побачення з жінками, а до Сеніка прийшла німка, що в неї він наймав квартиру. Побачення відбувалося одночасно для всіх трьох в одній і тій самій кімнаті, так що вони мали нагоду говорити з собою. Справу провадив суддя-німець, дуже гарно ставився до них, дозволяв приносити до в'язниці харчі, книжки, приладдя до

писання і т. п. **Жодного слідства**, поза першим протоколом у поліції і повторенні коротко це саме ще раз у судді, не було; на тому кінець.

Так просиділи вони рівно 40 днів, усіх їх трьох випустили на волю. Сенік мусів негайно покинути Чехо-Словаччину, не був там приголошений, як мешканець-емігрант, на його особистому документі була замітка, що він постійно живе в Берліні. На жаль, Володимир Забавський не пригадує собі ані дня, коли його арештовано, ані дати звільнення, затямив тільки, що сидів 40 днів.

Їхні жінки ходили розвідуватися в суді та в прокуратурі, за що тримають їхніх чоловіків, а чи клопотався хто за Сеніком — не знає, бо він був неодружений, жив самотньо, у Чехо-Словаччині, не мав нікого з рідні. Інтервенції йшли не тільки в нижчих інстанціях, жінки ходили навіть до міністерських радників і до всякої впливової політичної знаті. Всюди чемно їх приймали, та нічого не могли вдіяти, казали, що ця справа вийнята з-під звичайної судової процедури і лежить тільки в компетенції Бенеша.

По місті, samozрозуміло, ходили різні здогади і сплетені, наприклад те, що чеська й польська поліції спільно переглядали затримані в ревізіях папери, часописи і т.п. і що того мало бути сила-силенна, говорено про 50,000 листків паперу.

Якийсь час пізніше поліція зібрала 15 українців, щоб виселити їх з Чехо-Словаччини. Були чутки, що на одній з міжнародніх конференцій, а чи може на одному з засідань Ліги Націй, чехо-словацький і польський міністри закордонних справ відбули розмову і в її висліді чехи зобов'язалися притиснути в себе українське життя, а першим кроком до того мав бути наказ рухливішим українським діячам покинути Чехо-Словаччину. Відвезено їх до австрійської границі і хто з них мав знайомих у Відні — поїхав туди. А решта вернулися назад до Чехо-Словаччини і жили там напівлегально аж до війни. Чехи знали про їх поворот, але гляділи на те крізь пальці. А хто був одружений з чешкою — зовсім не скривав свого повороту, наприклад інж. Євген Кульчицький.

★ ★ ★ ★ ★

До тих інформацій Володимира Забавського слід дещо додати для вияснення політичного положення, що

виготовилося в Центральній Європі упродовж 1934 року.

А. В січні 1934 року Польща з Німеччиною підписали договір про порозуміння і співпрацю. Це автоматично мусіло потягнути за собою охолодження взаємин між Чехо-Словаччиною і Польщею, а в той же сам час зміцнило русофільські елементи в Чехо-Словаччині довкола міністра Бенеша. Польсько-чеські взаємини ніколи не були сердешні, не зважаючи на традиційне слов'янофільство чехів, що шукали в ньому рятунку перед тиском німецького колоса. Після розчленування австро-угорської монархії Чехо-Словаччині дісталася територія т. зв. Тешинського Шлеська з мішаною чесько-німецько-польською людністю, а до нього мала претенсії Польща. У відплату Польща загарбала дві невеликі енклави в Карпатах — Спіш та Ораву. Єдине, що зв'язувало обох сусідів, це спільний страх перед Німеччиною, бо вона на очах росла в силу. В такій атмосфері співпраця обох розвідок — чехо-словацької і польської — могла б допустити до того, що Прага пішла на поступку Варшаві коштом українців. Але з моментом підписання польсько-німецького договору і після невдачі чеських політиків відвернути Польщу з того шляху, зникла причина протиукраїнської акції в Чехо-Словаччині на те, щоб задобрювати Польщу.

Зате зарисовувалася на овиді небезпека затиску українців у Чехо-Словаччині поперше тому, щоб з'єднати собі прихильність ССРСР і також через те, що національна свідомість і націоналістичний рух на Закарпатті зростали з дня на день.

У такій ситуації виринали теж інші здогади, чому порвалася співпраця між Польщею і Чехо-Словаччиною. Остаточо заважила на тому не Чехо-Словаччина, тільки сама Польща.

В листі з 24 травня 1984 року д-р Марко Антонович пише про свою розмову на цю тему з інж. Бойдуником, визначним членом ОУН, що жив у Празі, там кінчав свої вищі студії, але мав щастя, бо обминула його репресійна акція арештів та обшуків.

Отож інж. Осип Бойдуник звідкись довідався, що Бенеш, прихильник Советів, конче хотів відтягнути поляків від порозуміння з Німеччиною, готов бути піти на руку Польщі навіть досить далеко. Перешкодив у тому атентат на міністра Перацького. Після арештів і видачі Польщі деяких

документів Бенеш знову почав загравати з Беком, польським міністром закордонних справ. Але той відрубав: "Ви доказали, що перетримували в себе наших ворогів, тож не маємо про що з собою говорити."

В листі не згадано, коли відбулася розмова д-ра Антоновича з інж. Бойдуником, та це не має значення.

Б. У 1934 році в Марсилії у Франції хорватський атентатчик убив югославського короля Александра і французького міністра закордонних справ Жан-П'єра Барту. Того ж самого року вбито в Варшаві міністра Броніслава П'єрацького, поляки підняли галас на терені Ліги Націй. Виступили теж і проти Чехо-Словаччини за те, що толерує в себе "гніздо терористів." А що Чехо-Словаччина разом з Югославією та Румунією належали до т. зв. Малої Антанти, то можна б допустити, що для притишення гармідери довкола підтримки "міжнародньому тероризмові" Чехо-Словаччина рішилася на деякі гостріші заходи супроти емігрантів на своєму терені, однак напевно не на те, щоб приподобатися Польщі, — бо це вже було після польсько-німецького порозуміння — тільки з уваги на свого політичного альянта Югославію. Тим можна пояснити, чому Чехо-Словаччина примусила ЦеСУС перенестися до іншої країни, хоч він у Празі постав і кілька років мав там свій осідок.

В. З розповіді Володимира Забавського довідуємося, що теж прихильно до українців настроєні чехи, деякі їхні особисті приятелі, посвоячені через подружні зв'язки, не могли зрозуміти негативної постави **всіх** українських громадських і політичних кіл у Чехо-Словаччині до Советського Союзу. Для чехів Совети — це були браття-слов'яни, без уваги на те, який у них політичний режим. Це йшло по лінії закоріненого від більш як сто років русофільства в рамках загального слов'янофільства: на російську великодержаву, єдину, що могла рівнятися зо світовими потугами, повинен орієнтуватися слов'янський світ і шукати рятунку перед німецьким Drang nach Osten. Виразником тих настроїв була партія Бенеша, т. зв. бенешівці. Вона старалася запевнити собі допомогу СССР на випадок німецької агресії. Тому українці, як вороги СССР, були для неї невідгідні і це було причиною гострішого курсу супроти них. Виявлялося воно теж у неприхильній поставі частини чеської громадськості, що підпирала політику

Бенеша. Забавського — та й не його одного — виключили з сильної чеської організації "Сокіл", хоч відомо було, що така сама організація, під такою самою назвою і з такими самими цілями існувала в Західній Україні. Заборонили йому носити відзнаку "Сокола" і ходити на руханкові вправи.

Г. Під тиском тієї русофільської політики Бенеша, а не для втихомирення поляків, що на них тепер уже чехам зовсім не залежало, Центральний Союз Українського Студентства мусів перенести свій осідок до Відня (тоді ще столиці незалежної австрійської республіки), а "Розбудова Нації" припинила друкуватися. Редактор Володимир Мартинець переїхав до Парижу і разом з інж. Миколою Сціборським видавали "Українське Слово", що його ще передтим започаткував інж. Олекса Бойків, колишній секретар полк. Євгена Коновальця у Женеві.

Г. Хоч польська преса трубіла в судових звідомленнях з варшавського процесу, а за нею пішли слідом друковані у зв'язку з тим публікації, про величезну кількість (ogromna ilość) знайдених у мешканні Сеника документів, Володимир Забавський (а з ним теж інші, що лишилися у Празі) не то що сумнівався про те, але просто вважав це неможливим. До часу арештування Сеника ніхто не знав, де він зупиняється в Празі, може хіба один тільки Мартинець, та й то нема певности. Але коли на побаченнях у слідчого судді жінки Забавського й Мартинця познайомилися з німкою, що опікувалася Сеником, це перестало бути таємницею і тоді можна було побачити квартиру Сеника. Показалося, що це була цілком мала кімнатка, не було в ній місця на "величезну кількість" паперів. Її в середній Європі називали з-французька "ried a terre" і могла вона служити хіба на те, щоб переспатися, написати листа чи перечитати газету при столику. Щонайвище — хоч дуже сумніваємося в тому — міг він там мати "код", щоб не возити його завжди з собою, може деякі адреси осіб, що з ними стояв у зв'язку, головно за океаном. Могли б там бути якісь часописи чи брошури, а всього того вистачило б хіба на те, щоб заповнити шкіряну торбу.

Вже скоріше можна б допустити, що в мешканні Мартинця, як Секретаря ПУН, редактора "Сурми" та "Розбудови Нації" і **сталого** мешканця Праги знайшлося б щось, бо з природи речі в редакції завжди є багато всякого матеріалу до використання, або вже використаного,

листування зо співробітниками, всякі газети і брошури; це було видавництво **явне**, легальне в Чехо-Словаччині, не було потреби з тим скриватися. Але Мартинець не в тім'я битий, мусів берегтися перед несподіванками і **не перетримував у редакції жодних архівних матеріалів ОУН**. Мартинець знав — мусів би це знати кожен редактор, — що в разі зміни політичного клімату перший удар ішов би по "Розбудові Нації", тому що вона була офіціозом ОУН, діяла на поверхні й усьому світові було відомо, що це за установа. Найкращим доказом того, що "небезпечні" матеріяли зберігалися поза "Розбудовою Нації" було те, що Мартинець у разі потреби казав привозити собі, коли потребував щось з архіву. Нещасливим збігом обставин було, що якраз одну таку частину архіву доставлено Мартинцеві ранком у день арешту Сеника. Та це було "щастя в нещасті", що дістав телефон від Забавського і негайно відвіз усе назад у безпечне місце ще перед ревізією.

На думку Володимира Забавського і д-ра Марка Антоновича арешти Сеника й інших відбулися 1934 року, як наслідок атентату на міністра Перацького. Перший твердить це з певністю, у другого це логічний висновок з тодішнього положення. Одначе всі доступні авторові джерела показують на осінь 1933 року. Репресії супроти українців-націоналістів у Чехо-Словаччині відбувалися теж ранньою осінню але 1934 року, саме тоді виселено з Чехо-Словаччини кільканадцять українських націоналістичних діячів і ці близькі собі дати (1933 і 1934) асоціюються з собою в пам'яті після 50 років.

Про арешти **у зв'язку з виселенням** пише "Діло" в статті "Куди це йде (лист з Праги з приводу пресової кампанії ОУН за кордоном)":

"У вересні 1934 року відбулися в Празі арешти деяких членів ОУН. Декого з них чехо-словацька влада вирішила вислати за межі держави."

"Українське Слово" в Парижі ч. 78 з 21 жовтня 1934 року бачить причину того в: а/ наближенні ЧСР до ССРСР; б/ помітному зрості українського націоналістичного руху серед автохтонного українського населення на Закарпатті й у Пряшівщині; в/ в доносах противників українського націоналізму з-поміж української еміграції в ЧСР.

Ані один, ані другий часопис не в'яже тих арештів з атентатом на міністра Перацького.

Але Мартинець, що його арештовано разом з Сеніком та іншими пише:

"Один з таких сховків у Празі, що про них ніхто нічого не знав і що, до речі, складався з матеріялів другоступневої вартости, накрила чеська поліція **в 1933 році**, знайшовши в арештованого на вулиці Сеніка адресу конспіративного помешкання."^{42/}

З зізнань Миколи Лебеда в слідстві перед варшавським процесом знаємо, що він скривався за кордоном після нападу на пошту в Городку біля Львова, втік до Чехо-Словаччини, потім знову перейшов до Галичини, а коли другий раз переступив чехо-словацьку границю в грудні 1933 року, довідався про переведені арешти й ревізії серед українців і з тієї причини пробував дістатися до Німеччини, перший раз невдачно, відсидів кару за нелегальний перехід границі, а зараз потім другий раз, уже щасливо.

У всіх післявоєнних польських джерелах про цю справу, що їх автор міг роздобути, час ревізій і арештів у Празі поданий на осінь 1933 року, а передача здобутих тоді паперів до Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві сталася **в грудні 1933 року**. З того приводу польська публіцистика ставила поважні закиди Міністерству, що в його руках були докази плянування атентату **дев'ять місяців перед убивством Перацького** і нічого не зроблено для його охорони.

Загадка, чому арештовано Сеніка коло поштової скриньки "Розбудови Нації", до сьогодні не розв'язана. Були різні здогади, та вони належать до історії ОУН, а не до нашої теми.

VI

Хто тільки наоспіх кине оком на зміст т. зв. архіву Сеніка, у нього постає питання: який же ж це "архів Сеніка"? Та це більше було б схоже на архів ОУН, бо, в дійсності, матеріялів, що їх збирав би Сенік зо своєї діяльності, або що відносилися б до його особи, до того, що він робив в УВО чи пізніше в ОУН — майже нема. Нема теж копій листів, бо їх він сам мав би до когось висилати, взагалі, листів до нього чи від

нього можна б порахувати на пальцях руки. Хіба, що Сенік мав би бути архіварем націоналістичного руху, що з різних окремих організацій оформився пізніше в Організацію Українських Націоналістів. І знов же — того замало на такий центральний архів. Одначе, хто приглянувся б ближче діяльності Омеляна Сеніка, то хоч і як мало орієнтувався б у діянні ОУН, з місця мусів би цю думку відкинути. Бо Сенік — непосидючий тип, у вічному русі, як той легендарний *Der Fliegende Hollender* з опери, шугав по Європі й Америці, ніде ніколи довго не закріпив місця, людина руху, безмірної активності, **єдиний** з усіх тодішніх провідних діячів ОУН, що не тільки крадьки перейшовши границю, відбував зустрічідесь у Карпатах чи в Данцігу — безпечному місці. Він не раз по кілька тижнів, а то й місяців жив у підпіллі в Західній Україні і **керував** там організаційною роботою. Це знає автор з власного досвіду, бо в двох останніх роках, заки помандрував на довший час до тюрми, зустрічався з Сеніком у Галичині, обговорював різні організаційні справи та виконував доручення, з них останнє — зорганізувати вишкльні табори на Гуцульщині, один для бойовиків, другий для дівчат. У 1929 році Сенік організував атентат на Східні Торги у Львові і перебував тоді в Галичині три місяці. Він приїжджав до Львова два рази в 1930 році, щоб поладнати справу передачі Крайової Команди УВО від цілком уже здеконспірованого двократного Крайового Коменданта полк. Романа Сушка сотн. Юліянові Головінському. Це був активіст, а не книжковий міль, що порпається в архівах. До речі, до паперів була в нього якась уроджена відраза. А надівсе — обережність. Два рази відпроваджував він автора до границі в повороті до Галичини і за кожним разом казав при ньому випорожнювати всі кишені, чи не знайшовся б там якийсь клаптик паперу, хочби трамвайний квиток, білет до кіна, чужа монета або якийсь "сувенір".

Щойно в другій фазі його діяльності, коли впав на нього обов'язок тримати зв'язок з заокееанням — а його можна було втримувати переважно кореспонденційним шляхом — він уже мусів листуватися з північно- й південно-американськими прихильниками ОУН і пильно студював

тамошню пресу, завжди возив з собою малу машинку до писання. З нею його й арештовано.

Коротко — Сенік це був активний конспіратор, динамічна натура, мав величезний, може найбільший з усіх тодішніх членів ПУН, організаційний досвід, знав особисто безліч людей, умів оцінювати їхню здатність до такого чи іншого діла, орієнтуватися в кожній ділянці організаційної праці^{43/} і тому мимоволі, силою такої своєї індивідуальності, мусів стати — говорячи по-сучасному — координатором діяння ОУН. Тому й називали його “канцлером”, ще з часів УВО. Як такий, він був небезпечний і для ворогів і для українських противників ОУН. Його індивідуальність давала відчуватися навіть у його неприсутності, тому й ішли на нього найбільші удари з польської сторони. Прокурор закидав йому роботу, що належала до бойового референта, фінансового чи іншого. Він міг би бути одним чи другим, як би зайшла така потреба, але робити з нього архівара, кустоса музейних пам'яток організації — це просто сміх для кожного, хто знав Сеніка особисто. І просто неможливо. Бо архівар мусить перебувати стало на своєму місці, щоб передавати йому до збереження свіжі архівні матеріали, або в разі потреби заглянути до старих.

Коли йдеться про “акти” й “документи”, то куди більше мав з ними діло інж. Володимир Мартинець, як Секретар ПУН і редактор “Розбудови Нації”, офіційного органу ОУН. Це було змістом його праці. Але тодішні польські репресійні органи обрали собі за жертву не його, тільки Сеніка і його іменем назвали всі здобуті звідусіль матеріали, що відносилися до діяльності ОУН. Однак цікаво, що серед тих усіх листів, актів і документів з т. зв. архіву Сеніка, виявлених у варшавському процесі ОУН, назвище Мартинця стрічається рідко і не бачимо там **ані одного листа** чи акту, що походив би **від** Мартинця, або адресованого **до** нього. А Мартинець, зо своєї позиції Секретаря Організації і редактора “Сурми” й “Розбудови Нації” **мусів писати їх більше** як хтонебудь з ПУН. **Це свідчить, що до архіву ОУН ніколи не дісталася польська чи інша ворожа до ОУН рука.**

Від першої згадки про т. зв. архів Сеніка в акті обвинувачення варшавського процесу ОУН аж ген далеко до публіцистичних видань після війни, цей "архів" **зльокалізований до чехо-словацького терену**, т. зн. усі його акти й документи чи інші пепери мали походити з ревізій, переведених у членів ОУН, що жили в Чехо-Словащині, а власне тільки в Празі, бо не подано ані однієї ревізії в містах, де жили українці більшою громадою, наприклад у Брні, Под'єбрадах чи на Закарпатті в Ужгороді, або у Пряшівщині. Підтвердив це посередньо на процесі свідок Вацлав Жиборський, начальник Політичного Департаменту Міністерства Внутрішніх Справ, що виступав на процесі як "політичний знавець" українських справ. Він сказав, що коли перейняв службу в Міністерстві, знав тільки про архів Сеніка . Це була його відповідь на питання оборонця д-ра Володимира Горбового, чи відомо йому щось про архів Ярого, що його забрала поліція у Берліні.

Як знаємо, ревізії в Празі переведилися в таких осіб: Омеляна Сеніка, Володимира Забавського, Ярослава Барановського, Володимира Мартинця, Остапа Чучкевича, Дмитра Равича й інж. Євгена Кульчицького. Свідок Ежи Кшимовський додав до них ще студента Романа Мировича. Приходили до д-ра Дмитра Демчука, та його не було в Празі і поліція відійшла з нічим. З них Забавський і Мартинець сподівалися ревізії, отже в них поліція не знайшла ніяких організаційних паперів, листів чи документів. **У Ярослава Барановського не знайшли анічого і ніякого**. Невідомо, чи його попередив Мартинець, але в усіх матеріялах, що на них покликувався прокурор Владислав Желенський на процесі, ані разу нема згадки про якийсь папір, зв'язаний з Ярославом Барановським. Він був надзвичайно обережний з уваги на свою позицію в ЦеСУС-і і не тримав у себе ніяких організаційних речей. Всі інші не мали ніякого відношення до верховних організаційних органів ОУН, могли мати тільки хіба якісь повідомлення чи інформації, що відносилися до чехо-словацького терену, але знов же, про те на процесі не згадувано. Що ж могли забрати в тих інших? Ніхто з них не

мав ніякого відношення до ПУН і взагалі до організаційної роботи поза межами Чехо-Словаччини. Могла там бути різного роду пропагандна література — книжки, брошури, часописи, що друкувалися легально за кордоном, або якісь інструкції до вишкільних курсів для членства їхнього терену. Такі речі могли вважатися нелегальними в Польщі і могли б підлягати конфіскації, але тут вони були власністю тих членів для вжитку в Чехо-Словаччині, а не для пачкування до Польщі. А втім, навіть у Польщі кожному вільно було мати **один, але підписаний**, як приналежний до власної бібліотеки і не призначений для кольпортажу. Та польська поліція безцеремонно забирала це, ніколи не віддала, коли арештованого впущено, а коли дійшло до процесу — це мало бути доказом приналежності до ОУН. Взагалі, в Польщі важко було відібрати навіть легально в Польщі друквану книжку, раз вона попалася в руки якогось примітива поліційного агента.

Далі могли в тих ревізіях забрати різного роду ідеологічну, політичну і пропагандну літературу, що її видавала ОУН для свого членства в цілому світі, але нелегальною вона могла вважатися тільки на окупованих українських землях під Советами, в Польщі та в Румунії.

Трудно уявити собі, які то саме "тайні" й нелегальні матеріали міг майор Єжи Кшимовський "цілими валізами" кожної ночі возити до Варшави. Всю друквану брошурами чи книжками "літературу" ОУН польська поліція мала в себе, знаходивши її в безчисленних ревізіях і не треба було аж "таємничої історії з майором Кшимовським" як її героєм.

Інж. Євген Кульчицький, крім членства в ОУН — пізніше він навіть був Тереновим Провідником — був теж активним пластовим діячем, у нього мусіло бути доволі всяких пластових видань і чеська поліція тоді забирала все, що надруковане українською мовою. Але в Польщі "Пласт" розв'язано 1930 року після "пацифікації" і не було до кого її туди посилати. Можливо, що в Ярослава Барановського, як Голови ЦеСУС-а забрано деякі видання, що відносилися до діяльності тієї української студентської централі, та це не мало нічого спільного з якоюсь підривною, революційною організацією. А втім, навіть українські студентські

товариства в Польщі могли належати до світового студентського союзу, пізніше, була така постанова, що першим заступником Голови ЦеСУС-у має бути Голова СУСОП (Союзу Українських Студентських Організацій у Польщі). Якщо ці речі від когось забрано, то напевно викинено, бо вони не мали нічого спільного з політичною діяльністю. Власне, повинні б звернути і може навіть комусь і звернули. В кожному разі не було про це мови в закидах акту обвинувачення варшавського процесу. Щоб заповнити ті "валізи" майора Кшимовського, могли забрати редакційні матеріяли "Розбудови Нації", хоч мабуть не забрали, а коли узяли, то кудись викинули, бо в суді вони не фігурували, як обтяжливі документи. тільки бідолаха "товстун" Кшимовський мусів двигати ті валізи з Праги до Варшави і потім назад з Варшави до Праги. Тієї купи в сотнарах безвартісних паперів було потрібно, щоб **серед них перепачкувати деякі зфальшовані й підроблені речі**. Про це буде ще мова.

Редакція вела широке листування зо своїми співробітниками, кореспондентами й читачами. Для кожної редакції, а зокрема для такого журналу, як "Розбудова Нації", це були вартісні речі, що орієнтували її про думки, настрої, життя, побажання і т.п. читачів і часто подавали цінні інформації про життя й діяльність інших українських суспільних чи політичних організацій у світі.

Ці речі дійсно були "архівом", але архівом "Розбудови Нації" для потреб та орієнтації журналу, а не "таємними архівами ОУН".

Про те свідчить один уступ з прикінцевої промови прокурора Владислава Желенського, де він — нав'язуючи до того роду редакційного матеріялу, а саме до спогадів "Наддніпрянця", використовує це, щоб кинути каменем на полк. Євгена Коновальця:

"Наддніпрянець" радить, як слід випробувати кандидатів на членів Організації, пропонуючи систему провокації та жадоби зиску ... Людина, що це писала, радила хапатися найогиднішої провокації супроти своєї людини. Крім того пропонує заангажувати до нападу на банк відомого йому російського соціяліста-революціонера, що брав участь у нападі на банк у Харкові. Одначе за напад

радить йому дати якийсь відсоток грошей, а тоді напевно його виконає. Можна зрозуміти, коли бойовики з нараженням життя нападають на поштовий амбулянс, але звертатися за допомогою до злодія — це негідне. На всіх сторінках того листа немає жодної патріотичної думки, але за те є мова про те, як убивати і мститися, як шарпати ворога на кусні."^{44/}

Під псевдонімом "Наддніпрянець" виступав відомий український суспільний діяч Каленик Лисюк, що в дійсності називався Лепикаш, але на еміграції змінив назвище на "Лисюк". До війни належав він до партії соціалістів-революціонерів, а вона, як відомо, попри політичну пропаганду займалася теж безпосередньою бойовою акцією. Він, здається, навіть попався в руки "Охрані", але вдалося йому втекти.

На еміграції, спершу в Європі і потім у ЗСА, добився значного маєтку. Щедро жертвував на національні цілі, був одним з засновників "Музею визвольної боротьби України" в Празі і постійним його меценатом. До націоналістів ставився прихильно за їхню чинну бойову роботу, полюбляв з ними розмовляти, а найбільше йому імпонувало, коли мав нагоду стрінутися з полк. Євгеном Коновальцем. До ОУН не належав, та й не похочували його там, бо такого чоловіка трудно втримати в рамках організаційної дисципліни. Заходив на розмови до "Розбудови Нації" розказував фантастичні історії з діяльності есерів. Його чемно вислухували, щоб не зразити людини, — бо будь-що-будь він дійсно давав великі гроші на національні цілі, — одним ухом слухали і другим випускали, а щоб позбутися його без урази, порадили йому списати все те в його спогадах і надрукувати, але не під власним назвищем, тільки під псевдонімом. Саме тоді й прибрав він собі псевдонім "Наддніпрянець". До кого він післав ті свої спогади, тепер трудно ствердити. Перша частина їх опинилася в "Розбудові Нації" і лежала там на полиці, бо ніхто й не думав друкувати в націоналістичному видавництві спогадів соціаліста-революціонера. Партія есерів ще якийсь час існувала на еміграції і належала до запеклих ворогів українського націоналістичного руху. Однак не виключене, що переслав їх до Голови ПУН, бо це йому імпонувало, а полк. Коновалець передав усе до "Розбудови Нації". Коли чеська поліція зробила ревізію в

редакції "Розбудови Нації", забрала звідти все до останнього кусника паперу. Таким чином і ці спогади "Наддніпрянця" удостоїлися стати частиною т. зв. архіву Сеніка, а прокурор Владислав Желенський вибрав собі уривок з них, щоб вилляти відро помий на ОУН.

☆☆☆☆

23 червня 1934 року у Свінемюнде в Німеччині, на телефонічну інтервенцію польського посла в Берліні Юзефа Ліпського, німецька поліція притримала Миколу Лебеда в хвилині, коли він на кораблі "Пройссен" приплив туди з Данцігу. При собі мав він німецький документ на назвище Євгена Скиби. Допитувано його не в німецькому поліційному бюрі, тільки в польському консуляті в присутності польського консула Гельйодора Штарка.^{45/} На питання гестапівців подав, що його знають і можуть за нього ручити рйтмайстер Ріхард Ярій у Берліні й інж. Андрій Федина в Данцігу.

Німецька поліція арештувала Лебеда, але спочатку не похочувала видавати його в руки полякам. Тоді амбасадор Ліпський загрозив, що коли Німеччина не видасть Лебеда, то Польща буде це вважати одностороннім зламанням підписаного договору і він мусітиме покинути Берлін.

У справу вмішалися "найвищі чинники" з Герінгом на чолі, а до польської амбасадри прибув Гімлер з великим почотом, повідомив про депортацію Лебеда літаком до Варшави і при цій нагоді перекинув розмову на ширшу тему польсько-німецьких відносин, пропонуючи порозуміння між органами безпеки обох країн. Пропозицію Гімлера Ліпський передав телефоном до Варшави і дістав звідти "зелене світло" до переговорів. 5 липня Юзеф Ліпський почав вести з Гімлером розмови про польсько-німецьку співпрацю в справі ліквідації всякої диверсійної діяльності.^{46/}

Наслідки польсько-німецького порозуміння для співпраці в боротьбі з "підривними елементами" не дали на себе довго ждати. В Берліні арештовано Ріхарда Ярого й переведено в нього ревізію. На інтервенцію німецьких військових кіл, де Ярій мав багато знайомих і товаришів ще з військової академії, його звільнено, але **забрано всі українські та в українських справах папери.**

Ярий, як той, що постійно жив у Берліні і там був приголошений, почувався там безпечно і до виїзду полк. Євгена Коновальця з Берліну в нього зберігалися архівні папери, що мали **історичну** вартість і теж — само собою — тримав він у себе акти й документи, зв'язані з його власною організаційною діяльністю. Напевно не тримав у себе вдома всього в своєму мешканні. Це були переважно справи зв'язані з військовими вишколами, що відбувалися до половини 1920-тих років у Німеччині, а опісля перенесено це до Данцігу і там був архів тих справ. В тому часі могли б у нього бути деякі речі вже хіба чисто історичного значення, з-перед 10 років, коли Начальна Команда УВО знайшлася в Берліні. Якогось практичного значення для польських репресійних органів вони вже не мали.

Напевно можемо ствердити, що з-поміж актів т. зв. архіву Сеника, що нібито мали походити виключно з Чехо-Словаччини, вийшли на яву два документи з Берліну, один на процесі і другий у слідстві, але ані в варшавському, ані пізніше у львівському процесах її не виявлено.

А. У своїй прикінцевій промові прокурор Владислав Желенський відчитав закінчення листа інж. Дмитра Волощака, колишнього хорунжого Української Галицької Армії в VI Бригаді під командою сотника Юліяна Головінського. В УВО був він від самих початків, як багато інших колишніх старшин, якийсь час належав до складу Окружної Команди в Перемишлі. Коли під кінець 1926, а може 1927 року почала йому горіти земля під ногами, скрився в Данцігу. Або там, або пізніше в Німеччині закінчив студії, став інженером.

Після нападу на пошту в Городку коло Львова написав він листа до берлінського осередку ОУН, що кінчався такими словами:

“Хочу працювати для добра українського народу, але не для особистої користи і власної амбіції. Коли б це було інакше, я бачив би в групі, що нападала на державну власність, не молодих хлопців, але тих, що по 5-10 років сидять за кордоном і мали час навчитися не тільки стріляти, але й цілої тактики всяких нападів, а вони думають, що без них не буде України. Одначе я не за тим, щоб малпувати те, що робили інші поневолені народи перед війною, коли техніка

охорони, розвідки, радіо і т. д. не стояли на такому рівні, як сьогодні. Тому прошу мене скреслити зо списку своїх членів.”^{47/}

Обурене членство поставило його під організаційний суд, що виключив Дмитра Волощак з рядів ОУН. Він цілком відстав від українського життя, одружився з німкою і кудись зник, коли ж під час війни інж. Михайло Селешко стрінув його випадково — Дмитро Волощак майже цілком забув українську мову.^{48/}

Цей документ відносився до події, що сталася в Берліні, лежав десь між організаційними паперами і ... ніби знайшовся в Празі, бо звідти, за твердженням всіх польських джерел, мав походити ввесь т. зв. архів Сеника^{49/}

У Берліні не було ні одної поліційної ревізії в когось із членів ОУН, ані в установах, що стояли близько до ОУН. Обшук зроблено тільки в одного Ярого і були при тому чи то польські агенти, чи представники амбасад. Про те довідуємося з української заморської преси,. Першу публічно проголошену про те вістку знаходимо в українському часописі лівого напрямку “Народня Воля” у Скрантоні, стейт Пенсільванія, в числі 83 з четверга 26 липня 1934 року на першій сторінці й на першому місці:

В Берліні арештовано Ярого?”

“Приватним шляхом одержуємо вістку, що в Берліні перевела німецька поліція ревізію в помешканні сотника Ярого, що був правою рукою Коновальця і після його виїзду до Швейцарії керував його берлінським бюро. Ревізія відбулася в присутності відпоручників польської поліції, що приїхали з Варшави для збирання матеріалів у справі діяльності ОУН. Після ревізії Ярого арештовано”.^{50/}

Б. Про другий такий документ з Берліну довідуємося від одного з учасників варшавського процесу ОУН, інж. Богдана Підгайного. Про те не було мови під час судових сесій, показано його інж. Підгайному в слідстві. Ця справа вимагає деяких вступних пояснень.

Один з підсудних у варшавському процесі, Євген Качмарський, зізнав, що коли він виходив на волю з тюрми в Равічі, відсидівши п'ять років за участь у нападі на поштовий уряд у Львові при Глибокій вулиці, Василь Атаманчук і Іван Вербицький, засуджені за атентат на львівського куратора

Станіслава Собінського, просили його робити старання через їхніх оборонців д-ра Степана Шухевича й д-ра Володимира Старосольського про ревізію їхнього процесу. Підставою до того мало б бути, що дійсні виконавці атентату, Богдан Підгайний і Роман Шухевич, виїхали за кордон і там перед державним судом даної країни призналися до вчинку. Євген Качмарський через своїх колишніх організаційних товаришів зв'язався з Богданом Підгайним, це обговорювалося з обома оборонцями і вони прийшли до висновку, що справа безнадійна. Підгайний і Шухевич мусіли б зголоситися до **польського суду** і польський суд **мусів би їм повірити**, а на те нема ніякої надії, бо це була б компромітація польського судівництва, що вважає справу закінченою.

Слідчий суддя допитував про те обох адвокатів і навіть викликано їх свідчити перед трибуналом у Варшаві. Само собою, що допитувано теж і Підгайного, тоді вже замішаного в допомогу до атентату на міністра Перацького.

Це діялося вісім років після смерти Станіслава Собінського. Але така думка не виринула тоді вперше, її історія тягнулася ще з часу перед засудом Атаманчука й Вербицького.

Атентат на куратора Станіслава Собінського виконали 19 жовтня 1926 року Богдан Підгайний і Роман Шухевич, хлопці молоді, поліції ще незнані. Поліція шукала винувників між старшими членами УВО, її жертвою впали Іван Вербицький і Василь Атаманчук. Восени 1927 року, коли ще проходив судовий процес проти Атаманчука й Вербицького, відбулася на Закарпатті зустріч представників Начальної і Крайової Команд УВО. Викликано туди Богдана Підгайного — він приїхав з якоїсь фабрики, де відбував практику — і Романа Шухевича зо Львова. Під диктат Петра Сайкевича, тодішнього зв'язкового між обома Командами, написали вони, кожен власноручно, що це вони, а не Атаманчук і Вербицький виконали наказ УВО. Обидві ті заяви Сайкевич передав Ярому, що також туди приїхав, і він завіз їх до Берліну, де на той час був осідок Начальної Команди УВО. Заяви мали служити до того, щоб на випадок засуду

Атаманчука й Вербицького обидва атентатчики виїхали за кордон до країни, що не мала з Польщею договору про екстрадицію, і там їх предложили судові, як документи написані не аж після втечі за кордон, тільки ще в часі процесу. Склалося так, що не зроблено з того вжитку, бо ані прокурор, ані суд не завважили, що Собінський згинув **від одної кулі**, засудили Атаманчука й Вербицького за те, що **вони обидва стріляли**. На тій підставі оборона виграла касацію у Варшаві, скасовано оба присуди смерти й наказано перевести процес ще раз. Тоді засуджено Івана Вербицького на смерть, але кару замінено на 15 років і так справа забулася.

Виринула пізніше, у слідстві за атентат на міністра Перацького. Про те довідуємося з інтерв'ю автора з інж. Богданом Підгайним з грудня 1978 року.^{51/}

Після того, як інж. Богдан Підгайний переповів цілу історію про підготовку до виконання атентату на куратора Собінського, про написання заяв на Закарпатті і — на питання автора — спростування того, що про ту справу понаписував бандерівський борзописець Петро Мірчук, слідує:

Питання: Чи не знаєте, що сталося з тими вашими заявами?

Відповідь: На моє велике здивування, я мав нагоду ще раз їх бачити серед дуже дивних обставин, коли зовсім не міг того сподіватися. Кілька років пізніше мене арештовано і "пришито" до процесів після вбивства польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Це була т. зв. справа "варшавського процесу ОУН", що мала потім відгалуження і на львівському ґрунті. Мені там закидали всякі речі, що про них було б за широко тут говорити, допитували мене всякі "чинники": поліція, судді, представники безпеки з Міністерства Внутрішніх Справ і т. п. Між ними був один, що дуже добре і правильно говорив по-українському. Розпитуючи мене та розмовляючи про різні справи з діяльності українського націоналістичного руху, він

зійшов і на справу Станіслава Собінського і просто мене застрілив! Бо вийняв з течки та показав мені мою власноручну заяву, написану в часі курсу на Закарпатті, де я описував, як відбувався атентат на Собінського. Він конче хотів від мене видобути усне потвердження, що це писав я і що це відповідає дійсності. Я мовчав, він мене намовляв, казав, що це потрібне для звільнення Атаманчука й Вербицького з тюрми, що для нього й інших безсумнівне, що це ми оба з Романом Шухевичем були причасні до атентату, але він хотів, щоб я це йому потвердив. Я був, так сказати б, у предурному положенні: передо мною моє власноручно написане й підписане признание, що його не можу заперечити, але й не хочеться признати того перед типом з міністерства безпеки. І я таки того не потвердив, сидів і мовчав.

Питання: Чи після того дали вже вам спокій зо справою Собінського?

Відповідь: Ще один раз, дуже коротко, допитував мене про те у Львові суддя д-р Валігурський. Один з арештованих у процесі, зв'язанім з "варшавською справою", склав широкі зізнання перед поліцією і в них, між іншими, обтяжив також і мене за атентат на Станіслава Собінського. Валігурський викликав мене на допит, більше з обов'язку, як з потреби, як це виходило б з його слів: "Вас обтяжують у справі вбивства Собінського і я мушу вас про те допитати. Алеж відомо, що ви не могли того вчинити, бо ви були в тому часі в Центральній Польщі". По кількох коментарях до того зізнання та його віригідности, Валігурський мене відпустив".

★ ★ ★ ★ ★

Вслід за тим пішли арешти й ревізії серед українських студентів у Данцігу, без розбору, чи мали вони якесь відношення до націоналістичного руху, чи ні. Впали вони нагло й несподівано.

Вільне Місто Данціг це був політичний твір, що постав у часі мирової конференції у Версалі. Альянти обкрюювали

Німеччину з усіх сторін, але Данцігу передати Польщі таки не могли, бо це було чисто німецьке місто і поляків у ньому стільки, що на жабі волосся. Тому не передано його Польщі, але й не залишено при Німеччині, надано йому статут Вільного Міста Данцігу, що стояло під опікою Ліги Націй, а її там репрезентував Високий Комісар. Входили туди теж передмістя й найближчі околиці, а Польща мала тільки застережені для себе деякі правда для вживання порту.

“Данцігери” з усієї душі ненавиділи поляків, робили їм усяки пакості і ставили перешкоди навіть у застережених для них правах пристані. Кожного, хто проти Польщі, данцігери вважали своїми приятелями і тому дуже прихильно ставилися до українців, що приїздили туди студіювати, зокрема у славній та відомій у світі данцігській політехніці. Українців приймали з одвертими раменами, міська рада, всякі уряди й установи, навіть поліція йшла їм на руку. Туди втікала українська молодь перед польськими переслідуваннями, постала там сильна і добре зорганізована наперед Станиця УВО, а потім Експозитура ОУН. Данціг був для українців вигідним місцем для всяких курсів і вишколів.

Але “данцігери” були німцями, увесь час тяготіли до матірнього пня, звідки їх відірвано, і коли з’явився на політичному фоні Гітлер зо своєю програмою ревіндикації всіх утрачених у війні територій, знайшов сильний відгук у Данцігу, що хоч політично відокремлений від німецького Райху, але по партійній лінії — Націонал-Соціалістичної Німецької Робітничої партії — стояв у тісному зв’язку з партійною централею у Берліні і підпорядковувався її наказам у внутрішньому житті.

Коли ж сам Гімлер з власної ініціативи запропонував співпрацю “в боротьбі з підіривними елементами”, то Польща в першу чергу зажадала репресій супроти українців у Данцігу:

1. Видати їй членів ОУН, архіви й маґазини оунівської літератури;
2. Заборонити Міській Управі фаворизувати українців у майбутньому.

Гімлер видав доручення по партійній лінії виконати домагання Польщі. На процесі в Варшаві представлено справу так, що "на вимогу польської влади данцігська поліція арештувала багато українців і видала їх Польщі." В дійсності Данціг увесь час був глухий на ті "вимоги польської влади", але скорився партійній дисципліні. Однак про ті заходи попереджено таємно Федину, щоб він мав час зникнути, забравши з собою найважливіші організаційні папери, скільки міг узяти з собою. Інж. Олександр Згорлякевич лежав тоді в шпиталі й також утік, на хвилину тільки міг заскочити до свого мешкання, не ставало йому часу забрати всього і з мешкання і з місця, де зберігалася військова література та все потрібне до військових курсів, що в Данцігу відбувалися часто, і де він був їх постійним організатором та інструктором.

Польський агент Будний зізнавав у варшавському процесі, що в їхніх мешканнях "знайдено більшу кількість військових підручників у різних мовах, машини до писання і пропаґандну літературу."

Правдоподібно не натраплено на речі, що їх переховував у Данцігу Ярій, бо не знаходимо про це згадки ані під час варшавського процесу, ані в усій повоєнній літературі в зв'язку з ним.

Втрата для ОУН була безсумнівно велика, бо пропала з тяжким трудом збирана військова література, різного роду підручники до військових курсів, інструкції, правильники і т. д., що в'язалися з військовими справами. Того був цілий маґазин. Але не **були це речі таємного архівного значення**. Також не було там ніяких організаційних або політичних таємних матеріалів, бо нічого з того не виявлено на варшавському процесі. Хіба можна б зарахувати звітти, як вклад до т. зв. архіву Сеніка, відозви до вояків української і білоруської національності на випадок війни. Це ніякі таємниці, бо на ті теми писано статті в "Сурмі" й "Українському Націоналісті" і тим подібній літературі, що кольпортувалася на Західньо-Українських Землях і багато з того вже давніше під час ревізій дісталася до поліції. Тепер усе те долучено до "таємного" т. зв. архіву Сеніка, хоч ці речі

походили не з Чехо-Словаччини, тільки або з Данціґу, або з архівів польської репресійної поліційної влади. І були вони не тільки в Варшаві, але й у воєвідських урядах, у Відділах Безпеки. Про них говорено і часами й показувано на політичних процесах у Галичині й на Волині.

На марґінесі тих ревізій і арештів у Данціґу з доручення Гімлера можна сказати:

1. Хоч "данціґери" повинувалися партійному наказові — бо це лежить у крові німецького народу: "Befehl ist Befehl, der befolgt werden muss"^{52/}, але зроблено це з тяжким серцем і вже дуже скоро потім взаємовідносини вернулися до попереднього стану й ОУН подбала про те, щоб потрібні для військових справ матеріяли знову знайшлися у Данціґу і щоб робота йшла далі без перебоїв.

2. Нерозумний і непотрібний крок Гімлера засіяв перше зерно сумніву в "данціґерів", заставив їх критично глядіти на далекі речі в націонал-соціялістичній партії, один з провідних діячів у Данціґу відважився навіть одверто про те заявити.

★ ★ ★ ★ ★

В т. зв. архіві Сеніка знаходимо теж матеріяли з Польщі. Помінаючи принагідні натяки на ближче неозначені справи, спинимося на одному, що про нього прокурор Владислав Желенський розводиться довше, а саме на справі Юрія Дудка.

Покликуючись на документи з т. зв. архіву Сеніка, прокурор Владислав Желенський в акті обвинувачення говорить:

"Крайова влада ОУН уже вліті 1931 року мала намір поширити терористичну акцію на Варшаву. У червні 1931 року тодішній Крайовий Провідник (псевда: Лісовик, Лівик) доручив одному з членів, що тимчасово мешкав у Варшаві:

"довідатися про такі речі: а/ які є можливості висадити в повітря або підпалити залізничні станції; б/ чи є такі ж самі можливості відносно деяких військових будинків або маґазинів; в/ чи не міг би зібрати інформації про ген. Складковського, полк. Бека і Наконєчнікова-Ключковського."

Однак скоро цей плян покинено, а сам "делегат" цілком не виправдав надій і довір'я, його з організації викинули".

На процесі в Варшаві зізнавав у цій справі свідок, поліцейний комісар Тадеуш Банко. На питання прокурора Владислава Желенського він подав, що:

"від червня до листопада 1931 року варшавська поліція користалася з інформацій студента Юрія Дудка про діяльність українських студентів. Спершу його інформації були точні, пізніше його звільнено, бо стверджено, що хотів провокувати."^{53/}

У прикінцевій промові прокурор Владислав Желенський говорить:

"Свідок Банко виявив, що українець Дудко був конфідентом поліції і його здеконспіровано. Про цього Дудка є теж згадка в документах."^{54/} Прокурор відчитує документ, з нього виходить, що керманіч експозитури ^{55/} був довголітнім конфідентом ... При кінці документу є згадка, що на наказ тодішнього Крайового Коменданта ^{56/} мав довідуватися про можливості підпалу або висадження в повітря варшавських дворців, військових об'єктів і подати подробиці з життя Складковського, Бека і Наконечнікова-Ключковського.^{57/}

У львівському процесі 1936 року, що був докінченням варшавського, прокурор Прахтель-Моравянський покликуювався на того самого листа з т. зв. архіву Сеника і доказував, що псевдо "Лісовий" відноситься до підсудного д-ра Богдана Гнатевича, Крайового Коменданта в половині 1931 року.

Все те був танець довкола "документу" з т. зв. архіву Сеника, отже здобутого за кордоном, у Чехо-Словаччині.

А тим часом у "Сурмі" ч. 10-11 за жовтень-листопад 1931 року в "Хроніці" читаємо:

"Здемаскування провокатора".

"Польським провокатором є Юрій Дудко, наддніпрянець, років 21-23, бльондин, кучеряве волосся, невисокого росту. Є він сином письменника Федора Дудка, автора багатьох повістей, що раніше співпрацював з "Літературно-науковим вісником", а недавно перейшов до большевицьких "Нових

Шляхів". Юрко Дудко працював до 1928 року в "Просвіті" у Львові, звідки його за підозріння шпигунства на користь большевиків вигнали. Був він знайомий з большевицьким консулом Лапчинським у Львові. Потім провокував і націоналістів і комуністів. В роках 1928-1930 роз'їжджав по Волині, де ніби продавав книжки, а одночасно закладав, з метою провокації, націоналістичні й комуністичні боївки. У 1929 році просидів місяць у тюрмі в Рівному на те, щоб спровокувати Семенюка з 16 людьми, що й досі сидять у в'язниці. Останній його подвиг був у Варшаві, де він перебував довший час. На підставі його брехливого доносу варшавська поліція арештувала 5 жовтня Ореста Чемеринського, Стефу Кордубівну, Т. Сиротюка, його приятеля А. Длугопольського і ще Стовпюка, польонофіла й урядовця Поштової Каси Ощадности. По переведенні конфронтації з Дудком, поліція випустила всіх арештованих. У часі конфронтації заарештовані кинули Дудкові ввічі закид провокації. Мали нагоду власними очима побачити зобов'язання Дудка, що він буде доносити поліції про все, що діється між українськими студентами, за що діставав місячно 200 злотих".

Найперше, треба тут сказати, що варшавська поліція не "звільнила" Дудка за те, що провокував, тільки зрезигнувала з його співпраці, або попросту прогнала, бо, як здемастрований, уже не мав доступу до українського студентського життя й до ОУН і тому став непотрібний. "Звільнила" не за те, що провокував, тільки за те, що зле провокував і дав себе розкрити. Провокацією польська поліція не гребувала й залюбки нею користувалася, де могла, не тільки серед ворогів Польщі — у Варшаві головно серед комуністів — але й супроти легальних польських політичних партій, що не схвалювали політики режиму Пілсудського, зокрема серед Польської Партії Соціалістичної.

Подруге, дуже сумнівно, чи сотн. д-р Богдан Гнатевич, член УВО від самих початків, кілька разів арештований і мавши вже один процес за собою, був настільки необережний, щоб передавати **листовно** якенебудь

доручення до Варшави, та ще й у половині червня 1931 року, коли вже Дудко став підозрілий серед львівських українців і тому викинули його з праці в "Просвіті". Цілком неймовірно, щоб навіть усно або через іншого члена давав якісь доручення Дудкові. Дудко складав поліції у Варшаві письмові звіти, міг навіть написати фальшивого листа в імені д-ра Богдана Гнатевича, щоб виказатися якоюсь "роботою" і дістати своїх 200 злотих.

Нитки всієї справи Юрія Дудка **збігалися у Варшаві**: туди переслав чи передавав він, або усно переповідав свої конфідентські звіти й інформації. Там, у варшавській поліції все те зберігалось в поліційних архівах і **яка б не була форма того "документу" в справі Юрія Дудка — чи це лист, чи звіт — що його відчитував прокурор і про що свідчив комісар Банко, до т. зв. архіву Сеника його долучено з Варшави**. Він мав послужити головним доказом проти д-ра Богдана Гнатевича, як Крайового Коменданта, і тому прокурор Прахтель-Моравянський так побивався за тим, щоб його скваліфікувати **доказовим процесовим** матеріалом на суді у Львові.

VII

У чергових розділах розглянемо той матеріал з т. зв. архіву Сеника, що його виявлено у варшавському процесі ОУН і до деякої міри у львівському з 1936, що був продовженням варшавського. У пресових звідомленнях з обох тих процесів виступає він в актах обвинувачення, доказовому поступуванні і в прикінцевих промовах прокурорів.

Вже згадано, що не всі акти й документи з т. зв. архіву Сеника, що їх передало Міністерство Внутрішніх Справ слідчому судді для справ виїмкового значення д-рові Теодорові Вітунському, використані в процесі. Ані одного з них не заповдано **в цілості** у пресових звідомленнях. Бачимо з них тільки уривки, довші чи коротші цитати, або довідуємося про них з того, що з їхнього змісту переповідають прокурори, або про що згадують свідки, т. зв. політичні знавці.

До кожного з них будемо подавати критичні або пояснювальні зауваження. Якщо ми вже обговорювали декотрі з них у попередніх розділах — то не будемо повторювати коментарів, тільки згадаємо про них на

відповідному місці, щоб затримати тяглість.

Становище й аргументацію оборони зберемо в окремому розділі.

Користуватися можемо тільки процесовими звідомленнями урядової "Польської Агенції Телеграфічної" (ПАТ), що обслуговувала пресу цілої Польщі, переданими головню в щоденникові "Діло" і частинно в "Новім Часі", тут і там знайдеться дещо з польської преси, бо, як знаємо, нема збраного до купи т. зв. архіву Сеніка, він пропав.

Спосіб означення, звідки взято даний уривок, цитату, чи свідчення, поданий у примітці ч. 24.

★ ★ ★ ★ ★

1. "Як це виразно стверджують знайдені в Сеніка документи, значна частина цих репрезентацій,^{58/} а в першій ковненська, данцігська і празька, мали характер розвідних агентур."^{59/}

Це загальникове ствердження прокурор не підпирає ані **одним доказовим документом**, а до того — воно зовсім недоречне. Яку розвідку і для кого мала б вести ОУН у Чехо-Словаччині, Литві чи в Вільному Місті Данцігу? Збирати чехо-словацькі, данцігські й литовські військові чи інші тайни? Для себе їх не потребувала.

З демагогічно-політичних причин Польща при всяких нагодах намагалася переконувати власну суспільність, що ОУН співпрацює, чи є навіть на послугах німецької розвідки, щоб шкодити Польщі. Якою розвідною роботою у Празі, Ковні чи в Данцігу могла шкодити Польщі ОУН?

До того, від самого початку відродження чехо-словацької і литовської держав українська еміграція знаходила в них прихильність і допомогу. В Литві до самого кінця, а в Чехо-Словаччині ще якийсь час навіть після варшавського процесу. Політичний розум та інтерес навпаки, наказували українцям **підтримувати дружні зв'язки, а не підривати безпеку** приязних їм народів. Те саме відноситься і до вільного Міста Данцігу, де студіювало багато українських студентів, що їм доступ до високої освіти в Польщі або зовсім закрито в деяких ділянках, або утруднено системою т. зв. "нумерус клявзус".^{60/}

Правдивість такого закиду треба підперти **документарними доказами**: інструкцією, звітом,

переловленим розвідним матеріалом тощо, без того це лишається звичайним пустослів'ям.

Ці, за словами прокурора “репрезентаці”, це були провідництва ОУН у чужих країнах. Як уже згадано, назва їх міняється: теренові провідництва, теренові керівництва, теренові проводи. Їхнім завданням було вести освідомно-вишкільну працю серед членства свого терену, утримувати організаційний зв'язок з ПУН через організаційного референта ПУН, вести пропаганду української справи серед чужинців у порозумінні та за вказівками пропагандного референта ПУН.

Розвідкою ОУН зовсім не займалася, у ПУН навіть не було референта розвідки. Розвідка велася тільки на українських землях і то виключно для власних потреб ОУН. Та й то майже завжди для бойових справ, а позатим — для готовости в разі збройного виступу, якби для того заіснувала можливість і потреба.^{61/}

У Крайовій Екзекутиві ОУН для тієї потреби був референт розвідки, а в підлеглих їй органах, Окружних і Повітових Екзекутивах, обидві ділянки зливалися в т. зв. рефератах РБ, цебто розвідно-бойових і їхнім завданням була тільки місцева розвідка для бойових справ, або оборони перед конфідентами.

2. “ З документів Сеника та й інших, як теж зо свідчень свідка Жиборського випливає, що згадані керівники і представники користувалися в тому часі такими псевдами: (тут подано кільканадцять псевдонімів).^{62/}

У цьому випадку, крім т. зв. документів Сеника, виступають ще й “ті інші”. Що це за документи? Ніяких “інших” на процесі не показано, ані не було про них мови. Якщо вони мають щось доказувати, то треба їх **назвати і показати, звідки вони взялися.** Якщо це дійсно якісь “документи”, то хіба в поліційних зізнаннях з т. зв. конфіденційних джерел під час давніших процесів і на тій підставі занесених до центральних поліційних архівів. “Свідчення” Жиборського це власне ті самі “інші документи”, що виступають під подвійною назвою і походять з одного й того самого джерела — Відділів Безпеки у Міністерстві Внутрішніх Справ.

3. Прокурор цитує досить довгу частину з протоколу конференції, що відбулася в Празі в липні 1930 року, де брали участь теж представники Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. З конспіративних причин, як пише прокурор Владислав Желенський у кількох місцях, ОУН називала її "Віденською конференцією"; подає ту частину протоколу, що відноситься до тактики ОУН на українських землях під Румунією та Чехо-Словаччиною. Є це уривок з дискусії, де забирали слово Стобар, Фіялкович, Богуш і полк. Коновалець (там виступає під назвою "Голова").

Обговоримо цю справу основно, щоб не вертатися до неї при інших нагодах. Маємо на думці "протоколи", тим більше, що Фелікс Сьвйонтек у тій частині своєї статті, де подає зміст т. зв. архіву Сеника, у точці В. розділу "Що містилося в "архіві Сеника" пише про "протоколи з конференцій, з'їздів і конгресів, зустрічей з крайовими і закордонними діячами, Крайової Команди УВО і Проводу Українських Націоналістів" і т.д.

У читача, що звик до способу праці в легальних суспільних, економічних організаціях та установах, складається враження, що коли є якась нарада, засідання чи конференція, то само собою мусять бути і протоколи з них. Він бачить щодня приклади того з власного досвіду, коли бере участь у суспільному житті, у спортових клубах, освітніх чи кооперативних установах і т. п. Не кожен здає собі справу з того, що нормальні в явному житті речі — неможливі в таємних підпільних організаціях.

Почнім з УВО. Крайова Колегія УВО, а потім Крайова Команда — і Начальна, доки ще була в краю, т. зн. до осені 1922 року, — відбували свої конспіративні засідання, а її представник, — звичайно Крайовий Комендант або делегат Начальної Команди — також з представниками Міжпартійної Ради у Львові. Але ніколи не списувалися з того протоколи з датою, назвищами присутніх, хто з них і в якій справі говорив і т. д. як це звичайно водиться у протоколах усяких товариств.

Є вістки — в спогадах сучасників — що полк. Євген Коновалець два чи три рази скликав наради Окружних Комендантів УВО — не було там жодних протоколів. Начальний Комендант інформував про положення і стан

справ у краю і по обміні думками видавав усно рішення та доручення або напрямні дальшої діяльності. Не знаємо точно, коли відбувалися ті наради, і назвищ учасників. Про те можемо тільки здогадуватися хіба з далеко пізніше писаних спогадів чи статей у календарях і всяких збірниках, що подають — і то не завжди — хто належав до Начальної Команди, чи був членом Окружних Команд.

Члени УВО довідувалися про рішення з передаваних усно доручень, або летючок чи розліплюваних по стінах афішок і т. п.

Коли Крайовим Комендантом став полк. Андрій Мельник — зовсім скасував засідання. Зустрічі з референтами Крайової Команди відбував тільки "в чотири очі" і не могло бути мови про якісь записки чи протоколи. Цей суворий конспіративний звичай зберігався теж у діянні пізніших Крайових Комендантів УВО, інж. Ярослава Індишевського, сотн. Юліяна Головінського і двократного Коменданта полк. Романа Сушка. Можливо, що деякі референти Крайової Команди знали про себе, або здогадувалися про те, але всі контакти й доручення ішли **тільки через Крайового Коменданта.**

Не було ніяких телефонів, листів поштою чи записок з повідомленнями, дорученнями і звітами. Все йшло через зв'язкових кур'єрів, серед них переважали дівчата.

Під кінець 1929 і в 1930 році, коли автор входив до складу Крайової Команди УВО, спершу як підреферент, а потім як бойовий референт, **не знав ані одного члена Крайової Команди**, контактувався лише з Крайовим Комендантом полк. Романом Сушком. Здогадувався, що фінансовим референтом був сотник Іван Рудницький. Знав теж, від самого полк. Сушка, що він має двох співробітників до пластових справ — одного для зв'язку з тереном і другого для Львова.^{63/}

Не знав і не здогадувався, хто був референтом пропаганди і кольпортажу. Всі повідомлення подавалися тільки усно, не може пригадати собі ні кусника паперу, щоб або приходив до нього, або виходив від нього. Головною зв'язковою в нього була студентка "Левка", вона була теж начальником жіночого відділу у Львові, мала окрему групу для зв'язку з кольпортажем, або для переносення зброї.

ОУН постала аж у 1929 році і цілий перший рік її

діяльності в краю, цебто в Західній Україні, переходив процес переставлення УВО на рейки ОУН у найбільшій її частині — “Союзу Української Націоналістичної Молоді” — і втягання в себе, для політичної діяльності, масового членства УВО. І разом з тим привикання діяти в нових умовах не то повної легальності, не то суворой конспірації. Бо хоч “Союз Української Націоналістичної Молоді” з точки погляду закону був організацією нелегальною, але на практиці ще не конспіративною.

За час перебування автора на волі до вересня 1930 року, відбувалися кілька, а може й більше, разів свого роду “дискусійні сходи”, де обговорювалася техніка розмежування УВО й ОУН з наміреною тенденцією розширювати ОУН і звужувати УВО. **Не списувано ніяких протоколів ані писаних постанов.** Це була підготовка до Крайової Конференції ОУН, що відбулася пізною весною того ж року в підземеллях катедри св. Юра з участю делегатів від Крайової Екзекутиви ОУН, двох делегатів ПУН, що приїхали з-за кордону, і двох представників від Крайової Команди УВО. На тій конференції уточнено різні організаційні справи щодо дальшого розширення діяльності ОУН. Ці тези мали затвердитися на недалекій конференції в Празі, з початком червня. Єдиним папером на ній був **денний порядок** справ, що мали обговорюватися (його подерто зараз же по конференції) і, здається, писана головна доповідь, що її відчитував, якщо не помиляюся по стільки роках, Степан Охримович.

Передискутовані там справи пішли під розгляд і затвердження конференції ОУН у Празі в перших днях червня 1930 року. Це була перша з цілого ряду пізніших, що скликувалися неперіодично, в міру потреби.

Конференція тривала кілька днів, три рази в повному складі і позатим у вужчому для деяких справ. З власного досвіду автор може посвідчити, що з тієї Конференції і засідань ПУН при співучасті делегатів “з краю” **не списувано протоколів.** Можна було робити собі нотатки для дискусії, але після кожної ранішньої чи пополудневої або вечірньої сесій кожен мусів їх віддати, звичайно збирав це інж. Мартинець, часом хтось інший, і **там же відразу на місці їх нищено.**

Є всі підстави думати, що так мусіло бути аж до початку Другої Світової війни, та ще й пізніше. У грудні 1939 року в Відні і в Берліні два рази на провесні 1940 року автор брав участь у засіданнях ПУН, не як його член, тільки як запрошений гість. Ані не ведено там протоколу, ані ніхто не робив записок.

Від пізньої весни 1940 року й у 1941 році до початку німецько-советської війни діловий осередок ПУН під назвою "Організаційного Бюра" мав свій осідок у Кракові. Засідання відбувалися дуже часто — був це час з одного боку боротьби з диверсією Бандери і з другого — підготовки до походу на схід у сподіваній війні з Советами. **Не було жодних протоколів.** Ані одного-однісінького, хоч засідання вирішували переважні справи. Навіть у такій важливій справі, як устійнення й координація праці та розмежування поля діяльності між ОУН з одного та Українським Центральним Комітетом з проф. Володимиром Кубійовичем на чолі з другого боку **все полагоджувано усними ствердженнями, щоб не лишати по собі ані клаптика паперу.**

Становище ПУН у справах ідеологічного, політичного та воєннопідготовчого характеру доводилися до відома членства — поза усними повідомленнями провідникам у терені — циклостильним виданням бюлетеню "АБВ", або брошурками в кольпортажі, або через видавництво "Пробоем" д-ра Степана Росохи, або спеціальними виданнями, як от "Біла книга ОУН" і т. п. Кожному було відомо, хто за тим стоїть, такої "полемічної літератури" була страшенна маса, як ніколи передтим чи навіть потім, але **формальні протоколи уникалися**, хоч до початку німецько-советської війни ОУН діяла майже явно.

До Другої Світової війни рішення на засіданнях ПУН, що відносилися до загальних справ цілої ОУН, друкувалися в "Розбудові Нації", що мала для того окрему рубрику, а в конкретних і таємних справах передавалися до відома через відповідних референтів. Коли відносилися вони крайових справ, то або через присутніх на засіданнях чи Конференціях представників Крайової Екзекутиви ОУН, або через організаційного референта ПУН, що стояв у постійному зв'язку з Крайовою Екзекутивою.

Протоколи ввійшли в ужиток **аж після Другої Світової війни**, але, переглядаючи їх тепер, автор не завважив, щоб

занотовувано там присутніх на засіданні або голоси дискусантів. Подавалися: дата, денний порядок, які були внесення і які винесено рішення. З більших і явних конференцій і З'їздів та Великих Зборів видавалися інколи цілі збірники і **все те не зберігалось таємно в одному архівному примірнику**, друкувалося для широкого кольпортажу між членством. **Це були не архівні матеріали, тільки свого роду політична література** Організації.

В архівах з-перед світової війни, автор не знайшов **ані одного протоколу** з засідання ПУН або якоїсь Конференції. Навіть нема **повного** протоколу з Другого Великого Збору, тільки скорочене повідомлення, призначене для публікації. Як згадано вище, рішення й постанови Конференцій і ПУН у загальних ідеологічних, політичних та організаційних справах, подавалися до відома в "Офіційній частині" органу ОУН "Розбудова Нації". Для прикладу подяємо з "Розбудови Нації" ч. 7—8 за липень-серпень 1932 року повідомлення про ту саму Конференцію, що про неї говорить прокурор Владислав Желенський:

**Офіційна частина.
Від Проводу ОУН.**

1. Подаємо до відома, що в днях 20-24 червня 1932 року відбулася у Відні Конференція між представниками Проводу Українських Націоналістів і Представниками ОУН на окупованих землях. Конференція обговорила та вирішила ряд справ, що торкаються діяльності, зокрема пляну праці ОУН на майбутнє на окупованих землях.

(У другому уступі подано повідомлення про видавання місячника "Український Націоналіст").

З огляду на тенденційно неправдиві вістки, ширені різними нашими противниками, про членів і провідні органи ОУН у Західній Україні, подаємо до відома, що Крайова Екзекутива ОУН на Західньо-Українських Землях є підпорядкована Проводові Українських Націоналістів і веде діяльність з його доручення, отже за цю діяльність відповідає Провід."

Про таємні справи повідомляли провідний актив референти ПУН зв'язками Організаційної Референтури. Членів ПУН, що з причини пашпортних труднощів не завжди могли приїжджати на засідання, інформував про справи сам

Голова ПУН у своєму листуванні з ними ^{64/}. Так само йшли інформації до Генерального Судді чи Головного Контрольного, що не були членами ПУН. Для того Голова ПУН, що від 1928 року до початкових днів січня 1936 року проживав у Женеві, а після того в Римі, мав окремого секретаря. Якийсь час був ним інж. Олекса Бойків, що пізніше переселився до Парижу й започаткував там видання "Українського Слова".

Ці повідомлення в часі, що до нього відносяться документи з т. зв. архіву Сеніка, ішли з Женеві до Риму, Парижу, Брюсселю й Лондону. Ані один з тих листів не міг попасти до т. зв. архіву Сеніка, бо ані в Женеві, ані в Римі, ані в Парижі, Брюсселі чи Лондоні тамошні державні Уряди не переслідували ОУН і не робили ревізій у її членів.

А цей уривок протоколу Віденської Конференції, що його наводить прокурор Владислав Желенський, — хоч його форма нагадує тогочасний стиль ОУН, — не може відноситися до тієї Конференції хочби з тієї причини, що в ньому подано, як одного з учасників, Богуша^{65/}, а він у тій конференції участі не брав, не був членом ПУН, тільки Генеральним Суддею. Жив у Бельгії і приїжджав тільки на засідання судових трибуналів.^{66/}

З рукою на серці можна ствердити, що якщо в т. зв. архіві Сеніка знаходяться якінебудь протоколи з засідань ПУН або з Конференцій ОУН — то це документи підроблені, фальшиві.

4. "Про засяг агітації^{67/} свідчать тайні звіти з архіву Сеніка. Вони подають, що роздано тоді 92,000 відозв і 6,000 брошур про ту справу ...

Агітацію підпірали чинні виступи, а в першу чергу атентатом бойовика Северина Мади на шкільного куратора Гадомського 28 вересня 1933 року."^{68/}

Які це мали б бути таємні звіти? І при чому тут "таємність"? Акція проводилася не на те, щоб вісті про неї зберігати в тайні і писати до ПУН "таємні" звіти. Навпаки, про неї писали, говорили і кричали саме на те, щоб дійшла вона до відома всього культурного світу. Про неї писала українська преса в світі, не згадуючи вже про підпільні видання в краю. І непотрібно було виявляти ті цифри аж з "таємних звітів", їх можна було б почути на судових процесах

проти тих, що їх зловлено на агітації під час тієї акції, читати про те в пресових звідомленнях з тих процесів. Якби так був час і змога переглянути українську й польську пресу про те, знайшлися б там цифри без потреби шукати їх у таємному т. зв. архіві Сеніка. Цілком можливо, що інформаційні матеріали про ту акцію — так само як і про горезвісну "пацифікацію" 1930 року — лежали в редакційних теках "Розбудови Нації". Якщо б ішлося прокуратурі про те, щоб вивести ті цифри на сцену перед варшавським трибуналом, могла б цілком добре покористуватися даними з Польщі. От хочби на підставі зізнань Ярослава Спольського, референта пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН. Його арештовано в загальній хвилі арештувань 14 червня 1934 року, на день перед атентатом на міністра Перацького, він признався до приналежности до ОУН та участі в Крайовій Екзекутиві, це його референтура переводила "шкільну акцію" і він сказав усе, що знав. Ці об'ємисті зізнання Ярослава Спольського стояли до розпорядження прокурора ще далеко перед тим, заки Відділ Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ передав цей т. зв. архів Сеніка 1935 року. До тієї шкільної акції в т. зв. архіві Сеніка ще раз вертається прокурор Владислав Желенський в акті обвинувачення:

"У світлі документів Сеніка, Лис-Баба-Бандера в жовтні 1933 року стрінувся з невиявленим організаційним діячем, здавав йому звіт^{69/} за шкільної акції й атентату на куратора Гадомського 28 вересня 1933 року."^{70/}

Не можна опертись враженню, що тут ішлося про те, щоб "роздути" т. зв. архів Сеніка купою паперів ніби таємних, отриманих з-за кордону, для сильнішого враження і для того, щоб серед тієї маси ніби "таємних" архівних документів просунути деякі підроблені. Або для того, — як це часто робив прокурор Владислав Желенський, — щоб говорити чи писати: "цей факт знаходить своє підтвердження також в актах Сеніка."

5. "В архіві Сеніка знайдено ряд приготованих відозв для кольпортажу в часі війни. Ці відозви звертаються або до українських вояків, або до вояків польської, німецької і білоруської національности, що служать у польському війську. Заявляють, що Український Уряд звільняє старшин, вояків та

військових урядовців від присяги, що її складали Польщі, наказують нищити комунікаційні засоби, фабрики та військові об'єкти, взивають до боротьби з польською збройною силою.

Організація опрацювала теж докладний план створити тайну білоруську армію в Польщі, з завданням узятися за саботажно-диверсійну акцію в середущій і північно-західній Польщі.

Накінець знайдено документи, що свідчили про докладні студії і точні інформації щодо організації, складу та розміщення польської армії.

Були там теж програми жіночих курсів та інструкції, як провадити військові вишколи.^{71/}

"... Як виходить з архіву Сеника, в тім самім часі відбувся у Мімозівці^{72/} військовий курс для інструкторів військового вишколу ОУН на ЗУЗ. У тому курсі взяли участь 13 визначних бойовиків з "Бази"^{73/}, а викладали м. ін. ген. Віктор Курманович, полк. Роман Сушко, сот. Андрій Федина й інж. Михайло Селешко".^{74/}

Ці військові вишкільні та плянувальні матеріали походять з Данціґу. Діяльність ОУН у цій ділянці виводиться ще з часів УВО. Вже тоді військові курси проходили найперше на терені Німеччини, а потім Вільного Міста Данціґу. Начальна, чи пак пізніше Верховна, Команда мала свій осідок у Берліні, а коли полк. Євген Коновалець переїхав до Женеви, то лишився на місці Ріко Ярій, що від самого початку опікувався тими курсами і до нього належала технічна й організаційна їх підготовка. В Данціґу тим займався інж. Андрій Федина, але вони й надалі належали до юрисдикції Ярого.

Як уже знаємо, німецька й польська політичні поліції домовилися про співпрацю, а хоч тривала вона дуже коротко, то все таки вистачило часу, щоб перевести ревізії в Данціґу. Тоді передано полякам маґазини військових видань і вишкільних військових матеріалів, військову бібліотеку тощо. **Не було там жодних звітів, протоколів, назвищ курсантів і таємних подробиць з праці Військової Референтури.**

Шкода від того для ОУН безсумнівно була, але не аж така, щоб унеможливити дальше ведення тієї праці. Забрало

дещо часу і так потрібних для ОУН грошей, щоб відновити бібліотеку, перемножити на циклостилі вишкільні матеріали і т. п. Ще заки скінчився варшавський процес — усе було готове, при чому пороблено старання, щоб забезпечитися на майбутнє перед такими несподіванками, наскільки це взагалі в таких умовах можливе.

Не мало це впливу на курси кореспонденційним способом, вони велися з Парижу, там були всі адреси, листування і т. п.

З другого боку наслідок був той, що Польща зрозуміла, яку серйозну небезпеку для неї на випадок війни становить ОУН. Мусів це признати навіть прокурор Владислав Желенський, що писав у своєму акті обвинувачення:

“Взагалі, вишколювання майбутніх старшин революційної армії в краю і за кордоном займає в ОУН почесне місце.”^{75/}

Забрані в Данцігу матеріали для військового вишколу теж долучено до т. зв. архіву Сеника і вони поважно збільшили його об'єм, хоч Сеник не мав до того ніякого відношення.

Цим уривком з акту обвинувачення прокурор Владислав Желенський **заперечує свою власну тезу, що всі акти з т. зв. архіву Сеника походили з Праги.** Тим самим підриває вірогідність усього іншого, що він говорить про цей “архів”.^{76/}

Незалежно від того, багато з тих “архівних” інформацій знаходимо в інструктажних статтях “Сурми” та в інших підпільних виданнях, що кольпортувалися скрізь, де жили українці, отже і в Польщі, і теж у кореспонденційних курсах, що розсилалися по світі. Це були не таємні архівні матеріали, вони призначені для широкого загалу членства і прихильників, і в поліційних актах у Польщі знайшлися теж, як сфонфісовані під час ревізій “підпільні матеріали”, і не треба було ані ревізій у Данцігу, ані т. зв. архіву Сеника, щоб їх пред'явити судові.

★ ★ ★ ★ ★

6. До справи підтримки для ОУН від заокеанської української еміграції в одному місці прокурор Владислав Желенський зауважує:

“Численні документи Сеника кидають яскраве

світло на методи тієї грошевої агітації. Головним козирем у тому є — покликнутися на висліди підпільної праці в Польщі.”^{77/}

З тих “численних документів” прокурор Владислав Желенський подає тільки один, уривок листа полк. Євгена Коновальця до “бойового референта в ПУН”^{78/} Сеника, з дня 29 вересня 1932 року, де полк. Євген Коновалець мав начебто жалітися на зменшення жертвенности української еміграції в Америці і писав:

“В міжчасі мусимо звернути увагу на базу і підготовити там **акцію**^{79/} з тим, щоб негайно **під час неї** або після неї ви могли поїхати до ЗСА і там старатися відповідно скапіталізувати цей виступ”.^{80/}

На думку прокурора Владислава Желенського безпосереднім наслідком того мав бути напад на поштовий уряд у Городку два місяці пізніше. Цей згогад нічим не підпертий, фальшиво інтерпретує зміст листа й інтенції Голови ПУН, що **постійно намагався загнuzдати терористичні замашки Крайової Екзекутиви.**

Було багато можливостей не тільки перед заморськими українцями, але й перед світовою суспільною опінією, заманіфестувати активність ОУН, як авангарду українського народу в його політично-визвольних змаганнях: зорганізувати в цілому краю масові маніфестації з походами в день 1 листопада, засипати цілу країну лєтучками з тієї нагоди. Це був би **не одиночний акт, але масовий виступ-акція** і показ організаційної сили і справности ОУН, відбився б голосним відгомоном по містах, містечках і на глухій провінції. Піднявся б репет у польській пресі, а за нею — пресові повідомлення в світі, це знайшло б відгук за океаном теж у листах від рідні з різних околиць і дало б нагоду переводити віча та пропаганду за ОУН. Пригадаймо, яке сильне враження викликала в українському світі одна-одніська маніфестація під св. Юром у Львові 1 листопада 1928 року.

Подібним способом можна б маніфестувати, складаючи вінці на могилах поляглих чи замучених у польських репресіях, протестуючи проти колонізації українських земель зайдами з Польщі і т.п. — всіма способами, що кликали б до протесту, до опору, до вияву ворожости проти польської окупації. Так, наприклад, поступали комуністичні партії в країнах, де вони стояли поза законом.

Прокуратура йшла по лінії галицьких "угодовців", що за все лихо звинувачували "закордонний провід". З її точки погляду — це зручна тактика, бо, мовляв, не тільки польська влада, але й ті, що в імені українського народу підписали ганебну й соромну декларацію від Президії УНДО й Української Парляментарної Репрезентації, так думають, а через те легко буде повірити найперше судові, потім польській суспільності й використати це пропагандою за кордоном.

А з другого боку — легше підробити уривок двох-трьох речень з уявного листа, як цілий лист у його повноті.

VIII

7. "Знайдені в Сеника акти виявили безсумнівно, що минулими роками литовський уряд підтримував УВО й ОУН, даючи їм сталі підмоги грішми, видаючи **фальшиві паспорти**^{81/} та об'єднуючи поїздки на агітаційні кампанії під фіктивними назвищами до Америки і вкінці давши приют видавництву "Сурма" в Ковні.^{82/} Такі паспорти мали отримати Осип Ревюк,^{83/} полк. Роман Сушко на назвище Ніколяс Мельничук і Сеник на назвище Омелян Гривовскас."

Невідомо, на яке назвище видано паспорт для полк. Коновальця. Знаємо, що в Женеві він старався про становище пресового представника якогось литовського видавництва, це об'єднувало б йому міжнародні контакти в столиці Ліги Націй. Не знаходимо того паспорту в архіві ОУН, є тільки німецький паспорт для чужинців, т. зв. "Fremdenpass".

Польські закиди ішли в напрямі, що Литва ламає устійнені традицією звичаї і видає паспорти громадянам чужої держави, а могла щонайвище видавати паспорти для чужинців, як це водилося тоді скрізь у світі.

У паспортних урядах ведеться точна евіденція виданих паспортів, кожен з них має якесь серійне число, наприклад KE-858658. У реєстрі записуються не тільки особисті дані, але й документи, що на їхній підставі видано паспорт, місце замешкання й інші подробиці, що їх вимагає урядова процедура кожної країни. Отже і Ніколяс Мельничук і Йонас Бартовіціус і Омелян Гривовскас мусіли б приїхати до Литви, десь там приголоситися, як замешкалі, дістати

відповідні місцеві документи і на тій підставі видано їм пашпорти. У Литві, демократичній країні, уряди мінялися, колишня опозиція, прийшовши до влади, могла переводити контроль діяльності попереднього уряду. Кожен уряд мусів з тим рахуватися і вважати, щоб не доказано йому невластивого виконання влади, напевно і пашпортний уряд мусів дотримуватися всіх законних постанов.

Закид, що Литва видавала пашпорти **польським громадянам**, не мав ніяких підстав. **Полк. Євген Коновалець ніколи не був польським громадянином.** З уродження був громадянином Австро-Угорщини, опісля громадянином Української Народньої Республіки, навіть командиром одного корпусу її армії. До Галичини приїхав під кінець 1920 року і перебував у ній до кінцевих місяців 1922 року. В тому часі мешканці Східньої Галичини правно-політичного не вважалися громадянами Польщі, бо вона не мала державної суверенності над Східньою Галичиною, тільки **адмініструвала нею з мандату Ліги Націй і щойно аж у половині березня 1923 року признано їй суверенність.**

Омелян Сенік тільки несповна півтора року жив у Галичині під польською державною суверенністю, у 1925 році покинув її назавжди, зрікся польського громадянства, приїжджав лише нелегально і жив конспіративно по місяцеві-два, за кордоном **ніколи не виказувався** якимись польськими паперами.

Те саме відноситься і до сот. Осипа Ревюка, що по звільненні з табору полонених жив у Польщі дуже коротко, поселився у Литві і прийняв литовське громадянство.

Полк. Роман Сушко, з уродження громадянин Австро-Угорщини, потім Української Народньої Республіки так само, як і полк. Євген Коновалець, короткий час перебував у таборі для інтернованих вояків Української Дієвої Армії, по ліквідації таборів виїхав за кордон і вернувся десь у половині 1927 року, як Крайовий Комендант УВО, а хоч жив у Польщі на польських документах 4 роки — з чого два рази по пів року сидів у тюрмі — під осінь 1931 року виїхав напостійно за кордон і жив там на документах для бездержавних.

Отже Польща могла закидати Литві хіба те, що вона видавала пашпорти **особам, що діють на шкоду Польщі, але не польським громадянам.**

Стільки щодо пашпортів.

Як пише прокурор Владислав Желенський, головне завдання представника ОУН у Литві було старатися про грошеві дотації для ОУН. Але таке поняття ролі Йонаса Бартовіціюса — сильно звужене. Співпраця Литви з українським незалежницьким рухом для нікого не була таємницею, ішла вона в різних площинах і в Литві і в Польщі і на еміграції. Відбувалися спільні маніфестації, віча, студентські відвідини між товариствами і т. п.⁸⁴/ Прокурор говорить про "довірочне листування членів ПУН, про старання дістати більшу позичку від Литви, про фінансування "Сурми". Все те ніби доказували акти з т. зв. архіву Сеника, одначе не означає їх точно, послуговується загальними ствердженнями як "акти Сеника", "звіти", "розрахунки", "бюджети" і т. п. Кожен такий закид повинен спиратися на точно означеному доказі, наприклад: лист "А." до "Б." з такої-то дати: розрахунок А. перед Б. з такої дати; звіт А. до В. за такий час і з такої дати. Раз тільки згадає про якийсь "розрахунок" за 1930 рік. Розрахунок чий перед ким?

Це можна б зрозуміти, якби йшлося тільки про сам акт обвинувачення, де нема місця багато й довго про те писати. Але кожен такий закид, кожен натяк, кожна згадка, кожне твердження мусить у дальшому ході процесу спиратися на конкретний доказ-документ у доказовому поступуванні: оригінальна посвідка отримання, запис у відповідних касових книгах чи касових документах, або в протоколі переведеного контролю. До актів Головного Контрольного поляки ніколи не дісталися, та їх не перетримувано довго; після переведення контролю і складення звіту Голові ПУН їх нищено. В тих частинах архіву ОУН, що збереглися, нема ніяких паперів з Головного Контролю.

Ця ділянка в т. зв. архіві Сеника вимагає особливої уваги, з уваги на намагання прокурора Владислава Желенського, і потім трибуналу, перевести справу помочі Литви для ОУН через судові доказані акти, бо в той спосіб могла б Польща виступати з явним, **на судовому процесі доказаним**, звинуваченням Литви. Різні "довірочні" чи "конфіденційні" джерела в таких справах не мають значення і вартости. І тому за кожним таким "документом" треба пильно слідкувати, бо це одна з частин того "архіву", де йшли намагання здобути ті "докази" підробленими документами в формі чи то листів, чи то звітів. На жаль усі ті документи

щезли разом з т. зв. архівом Сеніка і ми не в силі доказати, де і що зфальшовано. Але з другої сторони, нема можливості доказати, що вони правдиві.

Прокурор у тих справах оперує — як уже сказано — загальниками. Тільки в одному місці зробив виїмок: подає широко уривки, цілі уступи з уявного листа полк. Євгена Коновальця до Омеляна Сеніка про свою розмову з міністром заграничних справ Литви, д-ром Д. Завніюсом.^{85/} Подаємо в дослівному й точному перекладі на українську мову все, що з того заподав прокурор Владислав Желенський, бо це **головна причина**, чому з'явився у варшавському процесі ОУН збір листів, актів і документів та різних паперів під назвою "архіву Сеніка"

IX

8. "Тільки що вернувся я з розмови з п. З. Розмова тривала майже півтори години, велася надзвичайно приязно і щиро. Я переконався, що п. З. до нас ставиться позитивно і прихильно ...

В розмові я заторкнув ось такі справи:

1. Не зменшити нам останньої рати, бо в нас тепер тяжке фінансове положення з тієї причини, що в останній час пожертви з Канади й Америки поважно зменшилися.^{86/}

2. Признати нам за допомогу в дотеперішній висоті теж і на черговий рік.

3. Дозволити видати пашпорт нашому делегатові до Америки і постаратися про американську візу на тому пашпорті. При тім я підкреслив, що сама американська віза не вистачає, як навчив нас дотеперішній досвід^{87/}. Тому просив я, щоб крім пашпорту видано нашому делегатові якийсь документ, у яких справах їде він до Америки ...

... На заторкнені питання його відповіді були:

До 1. Буде старатися зробити все, що в його силі, однак зазначив, що це не залежить виключно від нього, у тій справі багато залежить від Тубеліса.

До 2. Заявив, що вже вставив до бюджету таку саму суму, але чи вона втримається, буде залежати від того, чи бюджет буде зрівноважений, але зазначає, що ця справа вимагатиме щонайменше двох місяців".

Частина змісту того листа прокурор Владислав Желенський переповідає своїми словами:

“З дальшого опису розмови виникає, що Завніюс здавав собі справу з того, що це діло ризиковне і може викликати прикрі наслідки для Литви. Говорив, що поляки напевно слідкують за тією справою і можуть подати докази американському Урядові, що в Казані^{88/} є така система, що видаються пашпорти людям, що ведуть революційну роботу проти Польщі і ще до того польським громадянам. Якби поляки доказали ту справу американському Урядові, тоді казанські пашпорти в очах Америки втратили б на вартості і навіть для самих казанців він не міг би дістати дозволу на в'їзд.

Однак Коновалець заспокоїв Завніюса і запевнив, що будуть зберігатися всі засоби обережності.^{89/}”

Далі йде продовження листа:

“Я зазначив, що всі наші делегати, що дотепер виїжджали до Америки на казанські пашпорти, конкретно: Іполіт^{90/} і Гриб ^{91/}, їхали на правдиві назвища, супроти чого полякам трудно було б доказати, що це їхні громадяни. Остаточо **литовський міністер** ще раз заявив, що доручить видати пашпорт, постарается про візу і про журналістичну посвідку для делегата, потверджену в Міністерстві.”

Потім розмова перейшла на справу перебування Коновальця у Женеві.

“Міністер Завніюс навіть сам заторкнув справу дальшого мого перебування у Женеві й конечности легалізації на тутешньому ґрунті. Тоді я заявив, що після полагодження моєї пашпортної справи й остаточного вияснення, що я литовський громадянин, нічого не стоятиме на перешкоді, щоб я зареєструвався, як литовський журналіст при Лізі Націй. Покищо стоїть тепер на перешкоді тільки те, що я не можу дістати легітимації від якогось литовського часопису. Просив його допомогти в цій справі. Відповів, що моє прохання оправдане і він буде в тій справі говорити. Роздумючи над такою

справою, Завніюс висунув проєкт, щоб таку легітимацію видала "Lietuyos Zinios", але й у цьому випадку виявив деякі сумніви.

Висунув низку застережень і побоювань, що при першій нагоді поляки витягнуть ту справу перед Лігу Націй і тому мушу бути дуже обережним. Запитував мене, як полагоджено справу мого листування і грошових посилок, я подав йому заспокійливі інформації. Взагалі, я виразно бачив охоту допомогти з його боку.

З черги обговорено справу подорожі їх делегата, т. зн. делегата Литви, до Бази."

Закінчення цього листа прокурор Владислав Желенський знов же не цитує, тільки переповідає:

"Коновалець побоювався, чи той делегат буде як слід зорієнтований у відносинах, однак у цій справі довшої розмови не було, бо, за словами Завніюса, він щоправда знає про ту подорож, але ще не отримав з неї звіту.

Накінець Коновалець заторкнув справу міжнародньої політики, а зокрема казансько-копулівських^{92/} взаємин. Литовський державний діяч підхопив ту тему, зав'язалася довга і щира розмова. Міністер просив, щоб ми в нашій пропаганді й надалі впливали в напрямі злагіднення тих відносин."

На цьому прокурор Владислав Желенський урвав листа, хоч виглядає, що кінець його не був такий, бракує там звичайних стилізаційних форм під кінець кожного листа взагалі, а зокрема разить брак принаймні кількох речень до адресата, цебто до Омеляна Сеніка.

★ ★ ★ ★ ★

В усьому т. зв. архіві Сеніка цей уявний лист полк. Євгена Коновальця висувається на перший плян і йому слід дуже уважно приглянутися.

1. Найперше — чи дійсно розмовляв полк. Євген Коновалець з литовським міністром заграничних справ д-ром Д. Завніюсом?

Щодо того нема сумніву. Ніколи не відпекувався від того ані полк. Коновалець і потвердив це сам д-р Завніюс у своєму інтерв'ю російському часописові "Севодня" в Ризі, сказавши одверто:

“Свого часу я дійсно розмовляв з полк. Євгеном Коновальцем і цікавився українськими настроями, наскільки це може цікавити кожного політика, зокрема міністра заграничних справ”.

У тому нема нічого дивного й незвичайного. Український і литовський народи жили в дружбі з собою. Українська державна влада в 1918 році **перша** визнала незалежну литовську державу, українські й литовські студенти — а з ними й білоруські — стояли у приятних стосунках у Польщі, українська й литовська еміграції за океаном разом виступали в боротьбі проти Польщі, спільного їх ворога.

До того можна додати, що не тільки з одним д-ром Завніюсом розмовляв полк. Євген Коновалець. Живучи в Женеві, розгорнув він жваву політичну діяльність, зокрема, коли розглядалися там українські скарги проти Польщі за “пацифікацію” 1930 року і в році 1931 за тортури українських політичних в'язнів. Там постало свого роду “пресове бюро”, що пізніше, коли створилася “Українська Пресова Служба” з засягом діяння на цілу планету, стало її кореспондентурою. З його зв'язків і знайомства у політичному й журналістичному світі користали сеймові послы УНДО, що приїздили в тій справі до Женевы.^{93/}

2. Чи писав полк. Євген Коновалець про свою зустріч і розмову з міністром Д. Завніюсом до Омеляна Сеніка?

а/ Між паперами полк. Євгена Коновальця нема копії того, ані якогось іншого, листа в тій справі. Та це ще нічого не докажує, бо не все листування полк. Коновальця збереглося.

б/ Впадає в очі, що текст листа, так як його заповано в т.зв. архіві Сеніка, був чисто **інформативний**. Не було там ніяких завважень, плянів чи доручень, що слід би — у зв'язку з тими здогадними обіцянками міністра Завніюса практично **робити чи плянувати**, чи хоч би скликати засідання ПУН, щоб обговорити положення у світлі тих інформацій. Навіть не впливає з того, що треба було **негайно** про те повідомити Сеніка, чи кого іншого, **небезпечним листовним способом**. Це могло заждати до найближчої зустрічі, а вони, з різних нагод, були доволі часті.

в/ А вже ніколи не писав би його полк. Євген Коновалець у такій формі, як вона подана в т. зв. архіві Сеніка. У листуванні ПУН та інших керівних органів ОУН обов'язувала

засада подавати назвища осіб, місцевостей та означення деяких справ чи речей **тільки закодованим способом**. А вже що й казати про таку важливу справу, як домовлення з Литвою, державою зичливого для України народу. Ця засада ввійшла — так сказати б — у кість і кров ОУН, вживалася вона не тільки в листуванні й на засіданнях, але часто навіть у приватних розмовах. Для більшого забезпечення провідні члени мали по кілька псевд, бувало, що з обережності в листі одна й та сама особа виступала під кількома псевдонімами. Сам прокурор Владислав Желенський звертав на те увагу.

Погляньмо тепер, як виглядала та конспірація в згоданому листі полк. Євгена Коновальця про розмову з міністром Завніюсом:

1. Щоправда, два члени ПУН — полк. Роман Сушко й Омелян Сенік-Грибівський — виступають під псевдонімами Іполіта і Гриба. Та це тільки на те, щоб надати листові більшої імовірності.

2. Закодовані назви Ковна й Литви (Казань, Казанівка) вжито тільки в тих місцях, що їх прокурор Владислав Желенський **не цитує, лише переповідає своїми словами**. А коли йдеться про взаємини між Литвою і Німеччиною, прокурор пише: **литовсько-копулівські**, а не **казансько-копулівські** взаємовідносини.

3. Найважливіша тема розмови, **пашпорти і грошеві допомоги** не закодовані псевдонімами, щоб у читача не лишалося ніякого сумніву, про що саме мова.

4. Натомість скрізь, де мова про Литву, литовців, литовського міністра Завніюса і прем'єра Тубеліса — **консеквентно вживаються правдиві назвища й назви**, бо псевдоніми в широкому світі й на міжнародньому форумі невідомі, не вистачають і нікого не переконують.

І так читаємо:

1. "Тільки що вернувся я з розмови з **п. 3**".

2. "Я переконаний, що **п. 3** ставиться до нас позитивно і прихильно.

3. "... У тій справі багато залежить від **Тубеліса**".

4. "... заспокоїв **Завніюса** і запевнив, що будуть зберігатися всі засоби обережності".

5. "остаточно **литовський міністер** ще раз заявив".

6. "Міністер **Завніюс** навіть сам заторкнув справу ..."

7. **"Завніюс** висунув проєкт ..."

8. "З черги обговорено справу подорожі їх делегата, т. зн. делегата Б., **Литви до бази**".

9. "... За словами **Завніюса**, він знає щоправда про ту подорож".

10. **"Литовський державний діяч** підхопив ту думку".

Переглядаючи листи полк. Євгена Коновальця бачимо, що ніде не називає він членів ПУН чи інших осіб до кого пише, **по імені**, вживає тільки псевда. А в такій переважливій і засекреченій справі **аж десять разів** пише так, щоб не було ніякого сумніву, кого має на думці: **п. З., Завніюс, литовський міністер, міністер Завніюс, литовський державний діяч.**

Литовська допомога ОУН була дуже цінна для ОУН, не так грошовими субвенціями, бо в пропорції до потреб Організації вони були незначні, як більше символічним підтвердженням старої правди, що "в біді пізнати приятеля".

Доброзичливість Литви дала змогу членам і делегатам ПУН **легально** подорожувати по світі для втримання зв'язків з українськими поселенцями в різних країнах без потреби корсистуватися підробленими або купованими фальшивими документами. Спільна постава литовської та української еміграції в маніфестаціях, вічах, політичних акціях і т.п. більше звертала на себе увагу, як це робили б окремі виступи українців чи литовців. Хоч Литва кількістю людности і величиною території не могла рівнятися з іншими державами, але як **суверенна держава** мала свої представництва в широкому світі та в усіх міжнародніх установах і організаціях, пов'язаних з Лігою Націй, мала змогу забирати слово там, де українці могли говорити тільки через посередників. Це була гостра колючка в боці Польщі і тому Польща докладала всіх сил, щоб здискредитувати Литву, зіштовхнути її до дефензивної позиції. До того не вистачала пресова кампанія, що могла спиратися хіба на інформаціях розвідки чи інших конфіденційних, бо їх не можна підперти ніякими доказами. В 1934 році витворилася пригожа політична атмосфера в наслідок убивства югославського короля Александра разом з французьким міністром закордонних справ Жан-Люї Барту в Марсильї і міністра Броніслава Перацького в Варшаві. Франція зо своїми сателітами з Малої Антанти і з Польщею закликали на сесіях Ліги Націй до боротьби з тероризмом. Це піддало

думку полякам оскаржити Литву за "підтримку терористів", цебто українського революційного руху в Польщі, і дало в висліді листа про розмову полк. Євгена Коновальця з литовським міністром заграничних справ. Підроблено документ про співпрацю литовського міністра з Головою Проводу Українських Націоналістів. Але сама підробка не вистачає, проголошення її, наприклад, у часописі було б одною з багатьох сенсаційних новинок, що їх залюбки пускають у світ, щоб додати перцю монотонним звідомленням з конференції, "коментарям" про політичне положення, нарадам про роззброєння і т. п. Це мусіло стати **доказовим документом**, а дійти до того можна було перепустивши його через судовий процес з показом джерела, щоб надати йому всі позначки автентичности. Раз він перейде через судовий млин "доказового поступування" і там його скваліфікують, як безсумнівно правдивий, потверджений свідками, знавцями і т. п., тоді він стане твердим і певним аргументом у дипломатичній акції. Там буде ствержене і його походження — це не тайком здобутий у якійсь шпигунській афері кусень паперу, це **частина великого, об'ємистого** — на кільканадцять тисяч сторінок — **таємного архіву революційної організації — ОУН.**

Х

9. Окремий розділ акту обвинувачення присвятив прокурор Владислав Желенський обговоренню бюджету ОУН. Про всякі інші фінансові справи згадує він багато разів при різних нагодах, але лише натяками, прикладово. Послугується до того цифрами, що ніби взяті з т. зв. архіву Сеника. Не дуже добре складається в нього це діло, він оправдується тим, що:

"Відносно цілості бюджету в останніх роках "архів Сеника" не відкриває всіх джерел, звідки Організація могла черпати сталий або принагідний доплив своїх фінансів."^{94/}

Тільки один раз посилається на

"Знайдений у Сеника касовий звіт Крайової Екзекутиви за перший піврік 1931 року. В тому часі прибутки "бази" показували 39,580.20 злотих, а витрати Екзекутиви виносили: ОУН — 15,092, "Бє-Рат"^{95/} — 2,326 злотих, процеси — 8, 926 злотих,^{96/}

допомога в'язням і різне — 4,530 злотих, разом 32,872.^{97/}

Дуже трудно перевірити всі зав'язання прокурора Владислава Желенського про фінансові справи ОУН. Немає ані одного документу, що давав би змогу знайти якийсь початок до систематичного розгляду тієї справи. Все в нього розкидане при різних справах і при всякій нагоді, де йому вигідно, щоб ударити по ОУН.

Відповідальність за розрахунки в нього точно не означена, раз це переводить Сенік, то знову Федина і вкінці сам полк. Євген Коновалець. В більшості це відноситься до витрат за кордоном, пропускає, наприклад, зовсім прибутки в краю. Невеликі вони, та все таки були, що автор пам'ятає з власного досвіду. Були збірки, добровільні пожертви, приходи з кольпортажу.^{98/} Різні дрібні витрати покривали деякі члени зо своєї кишені. Розрахунки з "крайових" прибутків робилися на місці, за кордон здавалися рахунки тільки за отримані звіди гроші.

Про загальні фінанси цілої ОУН треба б хіба писати окрему працю, а джерела до того дуже скупі. ОУН не тримала своїх грошей на теренах, де наслідком зміни внутрішньої ситуації в політиці могли б вони пропасти. Хоч це не належить безпосередньо до нашої теми, але з уваги на таку хаотичність і цілком нічим не підперті твердження упродовж варшавського процесу ОУН згадаємо, що ОУН тримала свої гроші в двох банках: у Женеві в Швейцарії та в Роттердамі в Голландії — аж до 1949 року. Переходова каса була теж у Данцігу, до половини 1930-тих років. На потреби організації в краю гроші приходили до банку "Дністер" у Львові стало, а в перших роках до Земельного Банку Гіпотечного у Львові. В рідких випадках посилалися гроші на руки д-ра Степана Федака, як голови "Комітету Допомоги Українським Політичним В'язням." Право виписувати чеки чи вибирати готівку мали полк. Євген Коновалець, інж. Михайло Селешко (на доручення Голови ПУН), як той, що постійно перебував на тому самому місці, в Берліні. А хто третій — автор не може собі пригадати, можливо, що Сенік, доки не почав виїздити кожного року на кілька місяців за океан, або Ярій, як господар терену. Але потім показалося, що він не розчислювався на час, це навіть довело до рішучого домагання полк. Євгена Коновальця

розрахуватися негайно після його повороту з Роттердаму. З Роттердаму полк. Коновалець не вернувся, постигла його там смерть. Полк. Андрій Мельник, як наступник полк. Коновальця, зажадав розрахунку, на що Ярій заявив, що він розрахувався з полк. Коновальцем ще **перед його виїздом до Роттердаму.**

Історію з банками хоч вона не торкається безпосередньо справи т. зв. архіву Сеніка, треба знати, бо на тому спиралася фінансова господарка ОУН з системою виплат і розрахунків. У присутності автора інж. Михайло Селешко — вже по війні, з Канади — ліквідував рахунки в обох банках. Дещо з того збереглося в пам'яті автора, але тому, що в тій порі це його менше цікавило, не старався він усього запам'ятати і не може ручити, чи на 100% певно з'ясує цю справу.

Обидва рахунки відкрито на ту саму фірму (якусь установу, а не назвище особи, щоб не зміняти її на випадок смерті або з іншої причини). Вплати туди приходили або з-за океану, або з інших джерел, де ОУН потрапила здобути якісь фонди. До краю гроші висилалися міжнародними переказами, на бюджетові видатки організації гроші вибирали уповноважені особи, найчастіше сам полк. Коновалець, що був на місці в Женеві, міг бути також Сенік чи Селешко, з банку в Роттердамі. Припустім, що на рахунок бюджету полк. Євген Коновалець вибрав суму 25,000 доларів. З того виплачував він **готівкою** на потреби окремих Референтур чи "Розбудови Нації" і т. п. Від кожного референта отримував посвідку і позбирані всі ті посвідки тримав у себе до диспозиції Головної Контролі. Коли ж гроші привіз, наприклад Омелян Сенік, в той сам спосіб виплачував і збирав посвідки отримання та передавав їх Голові ПУН, де зберігалися для контролю, і з хвилиною передачі посвідок на висоту отриманої з банку суми — вільний був від дальшої відповідальности.

Референти і окремі установи господарили отриманими фондами згідно з устійненим для них бюджетом (Фонди завжди були скупі, тоді референтури радили собі, як могли: збирали посвідки на свої витрати і на тій підставі складали фінансовий звіт у рамках загальної своєї діяльности на засіданні ПУН. Після заслухання звітів, їх разом з залучниками передавали через Голову ПУН Головні

Контролі, а він, перевірявши, виготовляв загальний циферний звіт і нищив залучники. Тільки, як щось з того було дійсно великої вартости для історії ОУН, зберігалось разом зо звітами і після контролю передавалося до центрального архіву ОУН. Актів Головної Контролі з часу до кінця війни нема. Разом з частинами архівів, закопаних у Чехо-Словаччині під час війни, вони пропали, в тому значенні, що не можна їх відшукати. В Чехо-Словаччині закопано їх у тій надії, що вона після війни відзискає свою суверенність у формі довоєнної демократичної республіки. Закопано в щільно закритих металевих бочках, густо облитих смолою і ще зверху зацементованих. Особа, що лишилася по війні в Чехо-Словаччині і знала про те, померла. Знав мабуть про те інж. Михайло Селешко, але під кінець життя здивачів, замкнувся в собі і забрав тайну місця сховища з собою в могилу.

Стільки про фінанси ОУН за кордоном.

На рідних землях контроль господарки фондами, здобутими на власному терені, проводила Крайова Екзекутива, зокрема Голова і фінансовий референт. Інформативні звіти, разом із звітами з господарки отриманими засобами від ПУН, склалися при нагоді поїздок на конференції чи зустрічі за кордоном, **тільки усно**, так само, як і про всі інші справи. Можна було, для ліпшого збереження в пам'яті, користуватися приготовленими письмовими записками про цифри, але, як уже сказано, всі папери з таких конференцій, де навіть не писано протоколів, відразу на місці нищилися. Якщо й були приготовані письмові касові звіти, то їх після зреферування й обговорення теж нищено за звичайно прийнятим обов'язком.

Так виглядала загальна постановка фінансової ділянки в ОУН. Але в умовах непевного життя організації, підпільної в краю і толерованої тільки за кордоном, не завжди було можливо дотримуватися всіх подробиць тієї постановки.

Тут насувається оправдане підозріння, чи деяких таких записок, не підписаних, забутих через легкодушну необережність, або просто випадково залишених десь у книжці, не використано для підробки в т. зв. архіві Сеника.

Почавши від "пацифікації" 1930 року переведено тисячі ревізій у молодших і старших українців, забрано в них маси паперів, дуже часто зовсім невинних і легальних. В автора, наприклад, ще передтим "сконфісковано" колекцію

українських поштових значків з часу української державності 1918 року. Це мало свідчити про його "антипольську поставу". Іншим разом, кільканадцять записаних шахових партій з міжклубового турніру у Львові, уважаючи це якимись "зашифрованими" таємницями. Поліційні агенти, що переводили ревізії, це були переважно т. зв. в Польщі "півінтелігенти", недокінчені середньошкільники, що відбули військову службу, може лизнули щось з канцелярщини і перейшли короткий поліційний курс-вишкіл. Забирали все, що попало під руки, а вже "вищі чини" рішали, чи можна це використати в суді, колиж ні — то все мандрувало до Відділу Безпеки в Воєвідствах, де лежало, як доказ "запопадливої праці слідчих органів." Сам прокурор Владислав Желенський згадував у одному місці про масу таких "клаптів паперу" (по польському: "Сьвісткі паперу").

Не виключене, що, коли перед варшавським процесом ОУН препарувався т. зв. архів Сеніка, Варшава звернулася за допомогою (про те що будемо говорити пізніше) до Відділу Безпеки львівського Воєвідського Уряду, визбирано звітіль такі "сьвісткі паперу" і скомбіновано з них "фінансові звіти Крайової Екзекутиви ОУН". Бо просто наймовірне, щоб такий вирваний з контексту якогось загального звіту папір зберігався в таємному архіві ОУН повних два роки.

★ ★ ★ ★ ★

10. Покликуючися на загальний бюджет ОУН в "актах Сеніка", прокурор Владислав Желенський наводить деякі цифри — не показуючи, з якого документу вони взяті — що відносяться до платень Начальної Колегії і Проводу Українських Націоналістів:

"Левину частину заграничного бюджету творили платні Начальної Колегії і Проводу."^{99/}

Вже це одне, перше речення, доказує, що цей документ підозрілий, підсунений. Цей бюджет мав би ніби — у прокурорській стилізації — складатися окремо для ПУН, а окремо для Начальної Колегії УВО. В наслідок того деякі члени діставали подвійну платню, наприклад інж. Володимир Мартинець і Омелян Сенік. Найвищу платню діставав полк. Євген Коновалець — 150 дол. місячно плюс диспозиційний фонд на видатки.

А тим часом Начальної Колегії вже давно не було, вона зникла зараз після приїзду полк. Євгена Коновальця до Львова 1920 року. По його виїзді за кордон під кінець 1922 року діяла Начальна Команда УВО, що згодом переіменувалася на Верховну Команду УВО, а після заіснування ОУН з Проводом Українських Націоналістів на чолі, УВО практично перестала діяти, лишилася тільки **фірма** Верховної Команди, (а не Начальної Колегії), щоб її вживати в разі потреби. Так, наприклад, відозву-летючку з повідомленням про атентат на міністра Перацького підписала Верховна Команда УВО, а не Провід Українських Націоналістів. Якщо дійсно був у т. зв. архіві Сеника такий документ про бюджет Начальної Колегії, то це тільки свідчить про ігноранцію тих "політичних знавців", що його редагували, покористувалися назвою з-перед 14 років, так як була вона десь записана в актах Воєвідського Уряду у Львові чи у Відділі Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ.

Абстрагуючи від питання "автентичности" чи "зфальшування" того документу, — свідчить він про зловбу єхидність. Підкреслює "високі платні" членів ПУН поруч нужденних винагороджень "секретарям теренів", що затискали пояси з голоду, а один з них, Іван Шиманський у Болгарії, наложив на себе руку з розпачу.

Цей фальсифікат відноситься до періоду, коли полк. Євген Коновалець жив уже в Женеві. Справа коштів його прожитку виявлена в розділі "Меморіял Думіна"^{100/}, тут її тільки коротко переповідаємо.

В часі, коли польська паризька "Культура" помістила зловбний пасквіль "Меморіял Думіна" (автор — жид, під прибраним польським назвищем Павел Коржец), на долю автора цієї праці випало, з доручення ПУН, прослідити ту справу. Жила тоді ще п-і Ольга Коновалець, вдова по полк. Євгенові Коновальцеві, в Римі. Показалося, що за весь час перебування полк. Коновальця за кордоном, її батько, д-р Степан Федак, посилав для неї 150 доларів кожного місяця на рахунок тієї частини спадщини по ньому, що припала б на неї. Ще хтось з родини, мабуть брат Степана Федака, також зрікся своєї частини спадку на користь родини Коновальців. По смерті д-ра Федака 1936 року, посилку висилано далі, аж до війни, з доручення виконавців останньої волі д-ра Степана Федака. Коли родина Коновальців жила в Женеві,

Ольга Коновалець працювала в одній з женеvських бібліотек. Отже, хоч фінанси полк. Євгена Коновальця не дорівнювали платні віцепрокурора варшавського окружного суду Владислава Желенського, але вистачала для його родини, без ніякого обтяження Організації, що покривала тільки кошти його подорожей та організаційні видатки у зв'язку з його політичною працею, а головнo з акцією довкола Ліги Націй у Женеві.^{101/}

Отож інформації прокурора Владислава Желенського про "найвищу платню дол. 150 для полк. Євгена Коновальця" — виссані з пальця, а пред'явлений на те документ у т. зв. архіві Сеніка — зфальшований.

11. А/ "Архів Сеніка" показав, що експозитура в Данцігу давала пристановище — не раз довший час — скомпромітованим ^{102/} у Польщі діячам, що ховалися від виміру справедливості."

Б/ "У Сеніка знайдено інструкції, що їх опрацював Федина, про способи й місця, де переходити границю Данцігу і як порозуміватися в Данцігу з Фединою."^{103/}

До А/. Про шлях до Данцігу вже й горобці цвірінькали, майже не було процесу у Львові і часами теж у менших містах, де не було б про те мови. Говорили про те деякі підсудні, стверджували "політичні знавці" на процесах, безнастанно писала про те польська преса. Не треба було аж "актів з архіву Сеніка", щоб це "відкривати". А якщо вже покликатися додатково на т. зв. архів Сеніка, то треба показати, який саме документ відкрив очі на цей шлях, чи криївку, а не голослівно плескати язиками про те, що загално було відомо вже від 1922 року.

До Б/. Такої інструкції хто-як-хто, але Сенік напевно не потребував, щоб зберігати її в своєму "архіві". Сам він ніколи не їздив до Польщі через Данціг, принаймні не лишився про те якийсь слід. Якщо приїздив до Данцігу, то тільки від сторони Німеччини. Без труду міг мандрувати туди й назад, скільки разів хотів би.

Не потребував такої інструкції також ніхто **з-поза Польщі**, бо з Чехо-Словаччини, Німеччини, Франції чи Бельгії ніхто не їздив до Данцігу через Польщу і не мусів

користати з інструкції про те в Сеника. Хтонебудь з тих країн потребував їхати до Данцігу в організаційних справах, діставав потрібний документ від теренового Проводу в Берліні. А втім, контроль на границі території Данцігу був гострий тільки від сторони Польщі. З Німеччини на кордоні німці мало на те зважали, коли б хто сподівався труднощів у повороті з Данцігу до Німеччини, то вже про те подбали "данцігери".

Натомість потрібні були такі інформації для членів ОУН з Західньої України. І то не для данцігського, тільки польського контролю. Вони їздили туди на зустрічі, на військові курси або по дорозі до Німеччини. І коли зайшла така потреба, то ніхто звідти не шукав поради в Сеника через Прагу чи Берлін, діставав інформації від Крайової Екзекутиви ОУН.

Якщо дійсно у предложеному т. зв. архіві Сеника варшавському судові з Міністерства Внутрішніх Справ знайшлася така інструкція, то дісталася туди не з. т. зв. архіву Сеника, тільки однією з двох можливостей:

а/ Знайдено її у котрійсь з безлічі ревізій у членів ОУН в Західній Україні;

б/ спрепарувала її сама поліція, зібравши ті інформації з зізнань сипачів на поліційних допитах.

★ ★ ★ ★ ★

12. а/ Як виходить з актів Сеника, зустрічі й наради з представниками "Бази"¹⁰⁴ відбувалися в надграничних місцевостях (у Тешині або в Карпатах) або навіть у Празі, де зокрема порозумівалися в бойових справах і де відбувалися ширші конференції;

б/ Акти Сеника виявили теж головні граничні пункти пачкарства;

в/ Знайдено в них низку записок і поштових посвідок, що подавали адреси й пачки призначені, щоб їх висилати до Польщі. Між ними є і Ясень з адресою "Клемпуш" (що годиться з зізнаннями Маюци про зустріч з Барановським і втечу Мацейка).¹⁰⁵

До а/ Про те, що зустрічі крайових членів ОУН з закордонними відбувалися в Карпатах, не треба було довідуватися аж з "таємних актів т. зв. архіву Сеника". А де ж

мали відбуватися? В Мадярщині чи в Югославії? А може у Львові? Ця тема (Карпати-Чехо-Словаччина-Данціґ) від 1920-тих років перемелювалася в актах обвинувачення, прокурорських промовах і свідченнях "політичних знавців" на судових процесах, про те трубіла польська шовіністична україножерна преса — не на підставі власної розвідки, тільки поліційних інформацій. А більші конференції само собою не могли відбуватися в карпатських лісах чи на полонинах, ані по селах чи містечках, про це повідомляла навіть націоналістична преса: Прага, Відень, Берлін, Данціґ. Акт обвинувачення не відкрив тут Америки, а в т. зв. архіві Сеніка нема ніяких "ревеляцій"^{106/}. Щонайвище можна б сказати: підтвердив те, що вже давніше виявили "Сурма" і "Розбудова Нації".

Алеж бо прокурор Владислав Желенський навіть не каже, які саме "документи" це виявили, повторяє своє: "як показують документи".

До б/: Граничні пункти пачкування літератури відомі були віддавна, навіть потверджені зізнаннями на судових процесах.^{107/} Менші процеси у Стрий і Львові ствердили транспорти через Карпати до залізничної лінії Лавочне-Стрий-Львів. Шлях через Данціґ ішов почавши з першого числа "Сурми". Тешин відомий був поліції, як передавальний пункт спочатку комуністичної літератури і взагалі, як місце переходу границі, а почавши з 1931 року йшли транспорти також націоналістичної літератури по лінії Тешин-Краків-Львів, широко розгорнулися перед арештуваннями у зв'язку з пізнішим варшавським процесом ОУН, ще заки зродилася думка висунути на процесі т. зв. архів Сеніка.

За часів УВО, коли ще не було ОУН, а Начальна Команда мала свій осідок у Берліні, ішла ще одна комунікаційна лінія через границю на Шлеську до Німеччини. Ця лінія вживалася тільки для **переходу** границі, а не до транспортів літератури, і після 1926 року перестала вживатися.

А про переходи й зустрічі на карпатській границі коло Ворохти, про зустрічі з Ярославом Барановським і переправу через границю Гриця Мацейка з усіма подробицями довідався прокурор не з т. зв. архіву Сеніка; ті речі розкрив генеральний "сипач" Іван Малюца. Малюцу арештовано в серпні 1934 року, акти з т. зв. архіву Сеніка слідство дістало аж 1935 року, акт обвинувачення був

готовий на початку жовтня 1935 року, отже було ще подостатком часу всувати туди різні речі, щоб "закривати діри".

До в/: Жодних записок і поштових посвідок про "висилку літератури" до Польщі не було ані в Сеника, ані в інших з тих осіб, що їх або арештовано, або переведено в них ревізії у Празі, а з заборонених у них речей сконструйовано основу т. зв. архіву Сеника. Чеська поліція попросту зібрала деякі адреси з адміністраційного листування "Розбудови Нації", а в редакції — редакційну теку й увесь редакційний матеріал і ніколи того не звернула, всупереч твердженню прокурора Владислава Желенського та інших польських джерел. **Звернено тільки** речі заборонені в осіб, що їх **не арештовано**, вони ждали, щоб списати протокол з ревізії. Забавського й Мартинця арештовано і з тими особами, цебто арештованими, не списувано протоколу ревізії. А ревізію в Сеника переведено в його неприсутності, коли він уже сидів у арешті.

"Розбудова Нації" — це було в Чехо-Словаччині легальне видавництво, — ані редакція, ані адміністрація не потребували скриватися зо своєю працею. Вона мусіла вести своє діловодство так само, як кожне інше індивідуальне чи корпоративне підприємство, згідно з приписами державного скарбово-податкового права. Як кожне періодичне видавництво мала свій адресар передплатників, книгарень і кольпортерів у Чехо-Словаччині й усіх країнах, що не забороняли їй кольпортажу, отже й до Польщі до половини 1931 року. Після того їй відібрано в Польщі поштовий дебіт, цебто право користуватися польською поштою, і з того часу до Польщі не висилано нічого звичайним поштовим шляхом, тільки транспортом через границю.

У Чехо-Словаччині вона вела свою працю так само, як легальні українські націоналістичні пресові органи в Польщі ("Український Голос", "Голос Нації", "Голос", "Наш клич" та інші), доки їх не заборонено. А хоч "Розбудова Нації" почувалася куди вільніше, то все таки її редактор інж. Володимир Мартинець дуже пильнував, щоб не було там нічого таємного і як уже згадано, тримав ті речі десь у безпечному місці.

Замість сказати, що Польща дістала редакційні й

адміністраційні матеріали "Розбудови Нації", як це повинно б зробити справедливе правосуддя, Міністерство Внутрішніх Справ, прокуратура і суд долучили все те до "таємних організаційних актів архіву Сеника". Може б так і зробив прокурор Владислав Желенський, подавши, що до зладження акту обвинувачення послужили йому м. і. акти з "архіву Сеника", як теж матеріали з редакції й адміністрації "Розбудови Нації", але був зв'язаний заявою, що всі таємно перевезені з Праги матеріали в валізах майора Кшимовського звернено чеському II Відділові, а в Польщі лишилися тільки фотокопії. (Але знаємо, що польський II Відділ Генерального Штабу не звернув усього, дещо затримав у себе, не зважаючи на заяву про віддачу всього матеріалу).

★ ★ ★ ★ ★

13. а/. Викрутливі зізнання Бандери виявляють знайдені в Сеника документи. В тому архіві багато разів згадується чоловік з псевдами "Баба" і "Лис" і, як ствердило слідство, ті псевдоніми відносяться якраз до Бандери".^{108/}

б/. "У світлі документів Сеника, Лис-Баба відігравав у Організації дуже важливу роль. Згідно з зізнаннями Малюци, Мигалья й інших у 1932 році виступав він у документах Сеника як "заступник провідника". У квітні 1933 року виказувався як провізоричний провідник Крайової Екзекутиви ... і це рішення про затвердження Бандери на дорученому йому становищі Крайового Провідника ОУН ... Вліті 1933 року стрінувся він з Сеником, а в жовтні 1933 року з невиявленим організаційним діячем, здавав йому звіт зо шкільної акції і атентату на куратора Гадамського 28 вересня 1933 року."^{109/}

Цей опис підвищування Бандери на щаблях драбини організаційної кар'єри не може походити з якогось **одного** документу в т. зв. архіві Сеника, показує на це сама стилізація цього уступу. Характеристичне, що ні одного з тих згаданих стверджень прокурор Владислав Желенський не підпирає якимсь означеним документом, задовольняється покликом на "акти з архіву Сеника".

І тут, і кілька рядків нижче, прокурор згадує про те саме в зізнаннях Романа Мигаля, Івана Малюци й інших, з особливим підкресленням свідчень Малюци, що теж виїжджав за кордон і, як організаційний референт Крайової Екзекутиви, знав найбільше про внутрішні організаційні справи. Устрій ОУН не передбачував посту Заступника Голови Крайової Екзекутиви, хоч часами з якихсь причини такий був, наприклад Бандера, але в практиці, на випадок арештування або довшої відсутности Голови, до часу визначення нового Голови, тимчасово провадив Екзекутиву організаційний референт і був фактичним його заступником. Мабуть це так було в випадку Бандери.

Малюца "сипав дуже багато", ще перед процесом, не відкликав того на процесі, навпаки, в дечому ще й доповнив, і на підставі зізнань його, Підгайного, Макарушки й Сірського — наскільки йшлося про внутрішні організаційні справи Крайової Екзекутиви, — "**спеціалісти**" в репресійних органах мали багато матеріалу до підроблювання всяких **записок, звітів, і т. п. до т. зв. архіву Сеника**, щоб заповнити прогалини в слабих місцях обвинувачення.

14. а/. Як виходить з "архіву Сеника", атентат на консула ССРСР у Львові постановлено на конференції 3 червня 1933 року при участі Сціборського.^{110/}

б/. Трохи далі прокурор Желенський зазначає, що:

"В одному документі записано, що 3 червня 1932 року відбулася у Берліні Конференція ОУН, а в ній, крім Коновальця та інших визначних членів Проводу, взяли участь делегати Крайової Екзекутиви".^{111/}

Але одночасно прокурор Владислав Желенський покликуюється на свідчення інспектора в Катовицях Маріяна Хомранського, що одна з нарад^{112/} відбулася під кінець вересня 1933 року.^{113/} Під час тієї наради обговорено плян атентату на консула ССРСР у Львові, після чого Ярослав Барановський та інж. Микола Сціборський передали представникам Крайової Екзекутиви два малі пакети стрілива і зброї. Серед них був пістоль марки Orgic, призначений до виконання атентату.^{114/}

Отже, як то було з тією постановою про атентат на

советського консула у Львові? Де це рішено, чи на конференції в Берліні дня 3 червня, чи на чеському пограниччі під кінець вересня 1933?

Про те, що така конференція відбулася 3 червня в різних справах, м. і. теж призначено там Бандеру Крайовим Провідником, — ми вже чули від прокурора кілька разів “на підставі докумантів т. зв. архіву Сеника” — до речі, не підтверджених ніде й нічим. Інспектор Хомранський свідчив і в слідстві і на процесі, де пиндючився, як напушений індик^{115/}, а тепер прокурор збиває свідчення свого власного свідка інакшим твердженням на підставі т. зв. архіву Сеника. Бо атентат на советського консула у Львові стався 28 жовтня 1933 року, а його підготовка, як показав процес проти виконавця атентату Лемика і пізніший процес у Львові з червня-липня 1936 року (як доповнення варшавського), вимагала кілька місяців часу, не встигли б його підготувати після конференції в кінці вересня 1933 року.

XI

15. “Як виходить з документів Сеника, Федина з наказу Коновальця вислав Підгайного з Данцігу до Львова з місією до тамошніх українських діячів, щоб вони старалися у швейцарському посольстві в Варшаві запобігти висланню Коновальця з Швейцарії.”^{116/}

Як звичайно, прокурор Владислав Желенський не подає, з якого саме “документу” зачерпнув ту інформацію, а виглядає вона не то що неймовірно, але навіть смішно.

Інтерв'ювати в швейцарському посольстві в Варшаві могли тільки особи, що з ними — з уваги на їхнє політичне чи економічне становище — швейцарський посол у Варшаві або інші члени посольства, що їхнє слово в цій справі могло б заважити, хотіли б говорити.

Жодних економічних, торговельних зв'язків з Швейцарією галицькі українці не мали, нічого звідти не імпортували, ані нічого туди не експортували. Щоправда був у Швейцарії збут на живі раки і Центросоюз, централю української сільсько-господарської кооперації, вислав туди раз чи два рази по вагонові. Замало було раків у Західній Україні, щоб експортувати їх на більшу скалю.

Якінебудь заходи могли йти тільки від українських

послів чи сенаторів у Варшаві, або через якісь виїмкові знайомства в журналістичному світі; швейцарські часописи мали своїх сталих кореспондентів у Варшаві.

Серед тих послів чи сенаторів, або їхніх свояків, напевно були особи, знайомі з полк. Євгеном Коновальцем з шкільних або університетських часів, або з війська в період визвольної боротьби. Деякі з них зустрічалися з полк. Євгеном Коновальцем закордоном, їдучи на всякі міжнародні з'їзди, наприклад Інтернаціональної Міжпарламентарної Унії в Берні, то до Берліну чи до Женеви, коли там розглядалися скарги проти Польщі за "паціфікацію" та тортури політичних в'язнів. Відвідував його в Берліні голова УНДО д-р Дмитро Левицький, послі Дмитро Паліїв, колишній член УВО, навіть її Крайової Команди і — здається — Володимир Кохан з нагоди якоїсь міжнародньої зустрічі. А над усе — у Львові жив його тесть, д-р Степан Федак, всіма шанований сеньйор господарських українських діячів, і через нього та його впливових знайомих можна б було шукати дороги до швейцарського посольства в Варшаві у справі легалізації перебування полк. Євгена Коновальця у Женеві. Вийшов уже на волю його товариш з Січових Стрільців у Києві, полк. Андрій Мельник, що завідував лісами львівської Митрополії і митрополита Андрія Шептицького та втішався у нього повагою Він одружився з сестрою пані Ольги Коновалець. Завжди знаходилися в них способи зв'язку, щоб обминути пошту.

Постає питання: навіщо полк. Євгенові Коновальцеві "видавати наказ" інж. Андрієві Федіні в Данціґу, щоб той у свою чергу "видав наказ" Богданові Підгайному їхати до Львова ладнати справу інтервенції у швейцарському посольстві в Варшаві, коли це — якщо б хотіли — куди краще й скоріше могли зробити згадані вгорі особи? З ким з них був Богдан Підгайний особисто знайомий? Походив з-поза Львова, негайно по матурі поїхав до Данціґу, приїжджав тільки на вакації до родини і навряд чи знав їх усіх по назвищах. І чи взагалі хотіли б вони говорити про такі справи з незнайомим або мало їм знайомим студентом, низовим членом організації?

Поминаємо вже факт, що з найменш правдоподібним успіхом можна було б це старання робити в столиці Польщі, та навряд чи акредитований при польському уряді

швейцарський дипломат хотів би, чи вважав відповідним, ангажуватися в такій справі.

Попросту не можна собі уявити, щоб такий "акт" був у т. зв. архіві Сеника, алеж був, бо згадує про нього прокурор. Єдине, що можливе — поліція мусіла завжди мати на оці Богдана Підгайного і коли він приїхав з Данціґу не на свята або на вакації, так сказати б, поза чергою — вигадала собі таку причину його приїзду й подала це у звіті до вищої влади, а звітди це знайшло дорогу до т. зв. архіву Сеника.

★ ★ ★ ★ ★

16. "Знайдений в архіві Сеника звіт Крайового Провідника "Лиса" з липня 1933 року дійсно згадує, що до Атаманчука й Вербицького вислано Генка Качмарського в липні 1933 року з метою повідомити їх про те, і теж з метою розвідки".^{117/}

Це відноситься до відомої нам уже справи ревізії процесу Василя Атаманчука й Івана Вербицького за атентат на куратора Станіслава Собінського. Шукання контакту Качмарського з Крайовою Екзекутивою, наради з адвокатами і ствердження безуспішности такого заходу тривало, як стверджує прокурор Владислав Желенський, **два місяці**.^{118/} Качмарський вийшов на волю 4 липня 1933 року, а "документ з т. зв. архіву Сеника" теж з липня 1933 року згадує, що "Лис" потверджує поїздку Качмарського і покриття її коштів. Отже **документ датований щонайменше на місяць скоріше**, як ця справа дійсно була обговорена й вирішена.

У звіті "Лиса" подане **правдиве назвище Євгена Качмарського**, а не псевдонім. У якихнебудь організаційних повідомленнях **обов'язково вживалися тільки псевдоніми**. Це свідчить, що звіт Лиса з липня 1933 року є одним з тих "документів", що їх підроблено й підсунено до т. зв. архіву Сеника.

★ ★ ★ ★ ★

17. "Відносно Малюци треба додати, що на підставі його зізнань і актів Сеника, до організації притягнув Малюцу в грудні 1931 року Іван Габрусевич (Іртен), що тоді займав становище організаційного референта.^{119/}

Не заповдано, в якому саме "акті" з т. зв. архіву Сеника мова про те, що Іртен притягнув Малюцу до ОУН. Малюца сам до того признався і ці його власні зізнання використано до того "акту з архіву". За 40 років дослідницької праці автор не може собі пригадати, щоб дeneбуть в архівних матеріялах були згадки, хто кого притягнув до організації. Це можна стрінуги аж у повоєнних спогадах членів ОУН.

★ ★ ★ ★ ★

18.

а/. В липні 1932 року Малюца поїхав через Тешин до Праги й у часі триденного свого там перебування стрічався, як твердить, з Мартинцем, Ярославом Барановським, Іваном Габрусевичем, Анною Чемеринською, теж з Євгеном Коновальцем та обговорював з ними організаційні справи. Згідно з актами Сеника, відбувалася там згадана вже конференція ОУН.

б/. Слід додати, що в архіві Сеника знайдено навіть світлину Лебеда, як він іде вулицею якогось міста в Чехо-Словаччині, на те показують крамничні вивіски.

До а/.

У цім уривку з акту обвинувачення з-під пера прокурора Владислава Желенського маємо джерело, звідки взялися інформації в деяких т. зв. документах з "архіву Сеника" про ту конференцію та обговорювані на ній справи (поза тим, що офіційно проголошено в "Розбудові Нації"). Широченні зізнання-сипання Малюци послужили матеріялом, щоб ним зліплювати всякі фіктивні інформації та вставки.

До б/.

Фотографія Лебеда в Чехо-Словаччині не є ніяким документом з таємного архіву. Яку тайну вона виявляла і що доказувала? Що Лебедь бував у Чехо-Словаччині? Таж він з тим не крився, добровільно признався в поліційних і слідчих зізнаннях, утік туди перед арештуванням у Польщі, бував там кілька разів, переходивши через польську й німецьку границі. Знайдення такої світлини закордоном могло мати значення хіба тоді, якщо б Лебедь це заперечував. І не був Лебедь тоді такою "парсуною", щоб на вічну пам'ять зберігати його світлину в "центральному таємному архіві ОУН". Якби дійсно була, то не тільки одного Лебеда, але ще й

когось іншого. Не був бо Лебедь таким приятелем Сеника, щоб той затримав у себе його світлину на пам'ятку. Нема причини приймати, що була вона в кого іншого з тих, що в них чеська поліція перевела обшук (Забавський, Кульчицький та інші), ніхто з них не знався з Лебедем ще з Галичини і не приятелював з ним. Правдоподібно знайшлася та світлина в т. зв. архіві Сеника зовсім випадково. Переводилися ревізії серед замешкалих у Чехо-Словаччині українців у зв'язку з чисткою в чеському "Соколі", у студентів у зв'язку з ЦеСУС-ом і так дісталася вона до тієї купи паперів, що їх перевозив валізками майор Єжи Кшимовський і що стали основою т. зв. архіву Сеника. Нема навіть певности, чи долучено її дійсно до предложених разом з актом обвинувачення документів; знаємо тільки те, що згадав про неї прокурор в акті обвинувачення.

До речі, докинення цієї світлини до того т. зв. архіву Сеника кидає світло на вартість і якість **цілого комплексу** цього т. зв. архіву Сеника.

19. "З в'яснень Малюци і також з інформацій в актах Сеника випливає, що в 1931 році й у половині 1932 року Лебедь займав становище підреферента Крайової Екзекутиви для справ "Юнацтва".^{120/}

З зізнань Малюци — так, але з яких актів Сеника? Голослівне твердження.

20. "Документи в актах Сеника свідчать, що з кінцем 1932 року, коли Баба-Бандера був заступником Крайового Провідника, "Марко"-Лебедь займав пост заступника бойового референта Крайової Екзекутиви. Лист Крайової Екзекутиви, що згадує про Лебеда з таким його організаційним титулом, відкриває одночасно попередні наради в справі підготовки до нападу в Городку ... Той сам документ стверджує, що Лебедь був присутній на вужчій нараді, де брали участь визначні члени: Новий, Льолько, Ромовський і Шух"^{121/}

XII

21. "За даними з архіву Сеника в одному з його листів до полк. Євгена Коновальця знаходимо таке:

"Сьогодні, цебто 25 лютого 1933 року приїхав Марко Проклятий (один з тих, що при нагоді

останнього виступу^{122/} зіграв ролю генерал-штєблера)^{123/}, як заступник Льолька і до деякої міри є одним зо "спірітус мувенс"^{124/}. Шукають шершені".^{125/, 126/}.

Далі слідуєть деякі листи й завваження прокурора Владислава Желєньського до ролі Лебєдя у зв'язку з нападом на поштовий уряд у Городку коло Львова. Йому ставлено закид про участь у підготові того нападу, він утік закордон і не було можности поставити його під суд. Але відбувся над ним суд ОУН у Берліні 1933 року з нагоди Конференції ОУН, що саме тоді там відбувалася.

Полк. Євген Коновалець покликав Організаційний Суд у складі: Голова Трибуналу — Генеральний Суддя Макар Кушнір; два судді-засідателі — Ярослав Барановський, інж. Євген Врецьона (Ганді); прокурор — Олександр Сокіл (Птах); оборонець — Іван Габрусевич (Іртен).

Слідство вів спочатку Омелян Сенік-Грибівський, але скоро передано його в руки Ярослава Барановського-Лімницького, що тоді вже був зв'язковим ПУН до Крайової Екзекутиви на ЗУЗ.

Сліди тієї справи знаходить прокурор Владислав Желєньський в т. зв. архіві Сеніка і цитує з нього ось такі речі:

А. Лист полк. Євгена Коновальця до Омеляна Сеніка (без дати):

"Згаданий випадок з точки погляду відповідальности Крайової Екзекутиви за його підготовку, вибір об'єкту, Ваших розмов і виданих у тій справі доручень "Новому"^{127/} — безоглядно злочинний і каригідний. З тим не може нічого мати поведінка тих, що з наказу брали участь у ньому. Дійсний героїзм Біласа й Данилишина на процесі тим більше обтяжує тих, що видали наказ до того роду акту. Супроти того прошу Вас, або викликати відповідних людей з Бази й перевести з ними слідство, або вислати когось з Вашої сторони до Бази з виразним дорученням зібрати там на місці відповідний матеріал, щоб устійнити, хто безпосередньо чи посередньо несе відповідальність за згаданий випадок. Бо тут ми мали діло не тільки з недбалою підготовкою справи, але і з виразним невиконанням доручень, що їх Ви видали Крайовій Екзекутиві в імені Проводу Організації."^{128/}

Справа йшла проти Голови Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ Нового і Марка-Лебеда, як помічника Бойового Референта Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ "Льолька".^{129/}

Б. "Відносно, що далі робити з "Новим", то правдоподібно треба буде виконати дану йому свого часу обітницю і по вакаціях стягнути до Карпата^{130/} на рік, як стипендиста.^{131/},^{132/}.

До кого писаний другий лист і з якої дати, прокурор Владислав Желенський не зазначає, але зо змісту його можна здогадуватися, що адресований він до Голови Трибуналу.

22. В "актах Сеника" прокурор Владислав Желенський не знайшов присуду організаційного трибуналу. Подає тільки уривки з листа полк. Євгена Коновальця:

"Щодо самого присуду, то — на мою думку, беручи до уваги низку пом'якшувальних обставин, — за невиконання доручень і злу підготовку акції треба його^{133/} зняти з керівництва Крайовою Екзекутивою. Одночасно, відносно дальшого його використання в Організації, суд може передати ту справу до мого вирішення."^{134/}

Справа відбулася і скінчилася в Берліні, туди передано — до диспозиції організаційного трибуналу — все листування з часу слідства, там воно й залишилося, разом з іншими документами діяльності ОУН на тому терені, якщо були потрібні. Не було ніякої причини, чому Сеник мав би відвозити їх до свого мешкання у Празі. Господарем на німецькому терені ще від 1923 року був Ріко Ярій і він відповідав за організаційні документи, якщо потрібно було їх зберігати. Коли й було щось правдиве, а не підроблене й підсунене до т. зв. архіву Сеника, що мало відношення до суду в справі Городка або до Конференції 3 червня 1933 року в Берліні, то походило з ревізії в Ярого в Берліні, а не в членів ПУН у Чехо-Словаччині.

★ ★ ★ ★ ★

Теж і плянування атентату на міністра Перацького прокурор Владислав Желенський пов'язує з актами т. зв. архіву Сеника. Мало це початися ще перед Конференцією в Берліні 3 червня 1933 року і перед засіданням

організаційного трибуналу, що судив "Нового" і "Марка"-Лебеда.

Після розмови з делегатом Крайової Екзекутиви, скритим під псевдонімом "Юх", Сенік мав написати 26 лютого 1933 року до полк. Євгена Коновальця листа, що з нього прокурор, своїм звичаєм, теж подає тільки уривок:

23. "Якщо йдеться про ліквідацію^{135/}, чи вендетту^{136/}, з приводу останнього випадку, то Крайова Екзекутива пропонує один чин у Кавці^{137/}. На те я сказав, що до часу Конференції не можна розглядати поважно тієї справи.^{138/}

Таку Конференцію^{139/} скликано в квітні 1933 року, а вже в половині липня — отже після Конференції в Берліні 3 червня 1933 року, Крайова Екзекутива пропонує пропозиції пляну діяльності. З того документу, перекладеного з зашифрованого тексту,^{140/} прокурор Владислав Желенський подає тільки початок:

24. "Терористичні акти на Базі й у Кавці підготовані. У Кавці впродовж двох місяців. Освіта або внутрішні справи. Вислати двох людей до Кавки. Кавка — підготовка. База — підготовка Курат. В терені — інспек. — на Вол. — в розвідці. Курс бойовиків відбувається на крайовому ґрунті тими силами, що є там до розпорядження. Маються на увазі три трійки. Марко їде до Базі — підготовляє терен — опісля візьме участь у вишкільній акції. Револьвери купити через Грицька.^{141/}, ^{142/}

Представляти таку саламаху, як "звіт і плян діяльності" та кваліфікувати її, як "документ з архіву", т. зн. такий, що має тривку вартість і що варто його в архіві зберігати, як цінний для історії чи потрібний для інших цілей у майбутньому — це просто насміх. Навіть не коротка диспозиція для усного звітування, хіба нашвидкуруч накреслена записка, щоб забрати слово в дискусії над справами, що обговорювалися на засіданні. Такі записки, ще на нараді чи засіданні, нищать, як непотрібні.

Протоколу з Конференції, як пише прокурор Владислав Желенський, не було в т. зв. архіві Сеніка. Але тим, що майстрували ввесь цей "архів", конче треба було знайти щось, що показувало б на плянування атентату і

затвердження того плану в ПУН. Пріли над тим майже пів року і не могли втяти такої штуки. Підфальшувати листа, або тільки його уривок — хоч і не легка ця справа — та це ще, як показалося, зуміли. Одначе підробити цілий протокол — небезпечна справа, можна попекти пальці. Отож так прийшла на світ ця записка, сурогат протоколу, що — за словами акту обвинувачення — мала доказати, що Крайова Екзекутива подала, а ПУН затвердив пропозицію терористичного акту в Варшаві, наслідком чого дійшло до атентату на міністра Перацького. Хоч, як пізніше показалося, це відбулося бумерангом: ніби знали **наперед** про замах, але не постаралися, щоб тому запобігти.

★ ★ ★ ★ ★

Останні згадки про т. зв. архів Сеніка в акті обвинувачення:

25. Лист Федіни до Сеніка в Празі з 7 липня 1933 року. Прокурор Владислав Желенський не цитує його дослівно, тільки коротко переказує зміст:^{143/}

а/ передає деякі питання і просить, якщо можливо, негайно дати на них відповідь;

б/ просить подати остаточно дату зустрічі, що про неї була мова в горах 10 липня;^{144/}

в/ повідомляє, що на тій зустрічі буде бойовий референт, тому нехай конче приїде туди Марко, щоб докладно обговорити ті справи.

Другий лист, з дня 20 серпня 1933 року, повідомляє:

"Арештовані на шляху Ворохта, це два бойовики. Випадок урятував Марка".^{145/}

XIII

В побудові свого акту обвинувачення прокурор Владислав Желенський користувався тільки уривками з різних "документів" або "актів" з т. зв. архіву Сеніка. Це можна б зрозуміти, бо відчитування їх у цілості забрало б забагато місця і треба було б на те щонайменше цілого тижня.

Можна і треба було б сподіватися, що в дальшому ході процесу — допитах підсудних і доказовому поступуванні — довідаємося щось ближче про них. Марна надія. У всьому процесі до самого кінця рідко стрічаємо обговорення

окремих "актів" з т. зв. архіву Сеника. Проте, щоб використати найменшу подробицю для повноти образу, перейдемо всі ті випадки по черзі так, як вони з'являлися у звідомленнях Польської Агенції Телеграфічної, або в додаткових пресових звітах.

26. Допит свідків адвокатів д-ра Степана Шухевича і д-ра Володимира Старосольського дав можливість відкрити ще один, зрештою дуже незугарний фальсифікат з тих "актів Сеника".

Обох адвокатів покликано на свідків, щоб унеможливити їм участь в обороні. Вони мали великий досвід у політичних процесах. Д-ра Степана Шухевича називали "адвокатом-детективом", бо він умів видобувати на денне світло неприємні для поліційних і судових органів справи, демаскував підставлених фальшивих поліційних свідків-кривоприсяжників, заскакував трибунал непередбаченими несподіванками, що грозили скандалом для репресійного апарату. Зрозуміло, що до варшавського процесу ОУН, з таким маслом на голові в обвинувачувальних органах, як т. зв. архів Сеника, не можна було д-ра Шухевича допустити. А д-ра Володимира Старосольського, що крім адвоката був ще й університетським професором, відомим і поважаним у світі правником, незручно було б Посемкевічу, голові трибуналу, на очах закордонної преси напастувати брутальними і задержуватими виступами,^{146/} бо це могло б відбитися поганим відгомном у правничому світі поза межами Польщі.

Обидва адвокати мали свідчити про заходи в справі ревізії процесу Василя Атаманчука й Івана Вербицького. Це тривало б не довше десяти минут. Тож при цій нагоді розпитувано їх про інші речі, що навіть не мали ніякого відношення до атентату на міністра Перацького.

Прокурор Владислав Желенський витягнув неозначений ближче папір з т. зв. архіву Сеника, де згадано назвища адвокатів Степана Шухевича, Володимира Старосольського й Семена Шевчука.^{147/} Був там список грошових сум у видатках ОУН, а між ними позиції: для присяжних суддів — 500 злотих; адвокат Шухевич і переписання актів та дрібні видатки — 150 злотих. Що саме написано про д-ра Старосольського й д-ра Шевчука — пресове звідомлення Польської Агенції Телеграфічної

пропустило. Це мало відноситися до якоїсь справи за підпал у Тернопільщині.^{148/} Прокурор Владислав Желенський запитував про те обох адвокатів, вони це заперечили. Д-р Шухевич у Тернополі боронив два рази, д-р Старосольський — один раз, завжди безплатно.

Цей документ — очевидна й дуже незручна підробка. Автор мав нагоду в 1928 і 1929 роках переговорювати з обома адвокатами в справі оборони на процесах. До того часу головним оборонцем у процесах був д-р Шухевич, а саме тоді — з невідомих ближче причин — у Крайовій Команді рішено на головного оборонця запросити д-ра Старосольського. Зміна наступила, мабуть, через те, що д-ра Шухевича поліція підозривала про ближчі стосунки з УВО, а д-р Старосольський був соціал-демократом і навіть членом проводу Української Соціал-Демократичної Партії, тому менше могла його чіпатися поліція. Тоді, та ще й пізніше, у власному своєму процесі автор мав нагоду обзаяомитися ближче зо справами коштів оборони в українських політичних процесах. Вони були точнісінько такі самі, як їх — на запит трибуналу — з'ясував д-р Старосольський.

Спочатку вся оборона була безплатна, зверталися тільки кошти подорожі до провінційних судів і різні видатки готівкою. Коли процесів ставало все більше й більше, неможливо було вимагати від адвокатів, щоб вони більш як половину своєї професійної праці віддавали безкоштовно для УВО й ОУН. Був на те фонд, як його назвав д-р Старосольський — "спільна каса". Велику частину коштів покривала родина або приятелі підсудних, дещо впливало із збірок на політичних в'язнів.

В окружних судах на провінції — Золочів, Тернопіль, Бережани, Чортків, Коломия, Станиславів, Стрий, Самбір і Перемишль — кошти лягали тягарем на місцевих адвокатів, що ніколи не відмовлялися від оборони, творилися місцеві комітети допомоги в'язням, відбувалися збірки. Платила теж рідня арештованих. Зовсім можливо, що й ОУН час-від часу віддавала якісь суми зо свого скупого бюджету, але не нотувалося це "на гонорарі адвокатам", навіть не "на оборону в процесах", тільки на "допомогу політичним в'язням". **Ніколи й ніде не подавалися назвища оборонців у зв'язку з фінансовими справами.**

А вже щодо підкупства присяжних суддів — то не то що

ніхто на вищому чи середньому щаблі ієрархічної драбини Організації, але й найнижчий член-гвинтик не важився б писати про "500 злотих для присяжних суддів", навіть як би дійсно щось таке було. Перш усього — сума 500 злотих смішно мала, щоб з нею підступати до підкупства в політичних справах, що звертали на себе увагу. Подруге, присяжними суддями в українських політичних процесах були на 100% поляки, дуже рідко траплявся якийсь жид, ніколи українець. Лава присяжних вибиралася зо списку кандидатів, що їх уклдала польська адміністраційна влада. А далі, по кожному відчитанім назвиці прокурор і оборона мали право виключити дану особу з лави, доки не назбиралася дванадцятка таких, що до них не було застережень. Політична поліція завжди збирала інформації про сплягливість чи сумнівність таких кандидатів на присяжних суддів і доставляла їх прокуратурі. Без перебільшення можна б сказати, що у Львові легше було б верблюдові крізь вухо голки перетиснутися, як українцеві дістатися до лави присяжних у політичному процесі.

Не раз деякі важливіші процеси пересувалися з провінційних Окружних Судів до Львова, коли суд і прокурор мали сумніви, чи вдасться їм скласти лаву присяжних на 100% певних для прокурора.

Підступати з пропозиціями підкупства до шовіністичних польських фанатиків для українського адвоката було б просто божевіллям, та й не тільки адвокатуві, але й звичайному українському громадянинуві. Обережність оборонців — як і взагалі українців — у таких справах була чутливіша від магнетної голки.

Деякі, хоч дуже рідкі, можливості були, якщо йшлося про професійних суддів. Хоч усі вони були того самого поріддя, але авторові відомий один, що часто засідав у трибуналах і навіть часом був головою трибуналу. До нього можна було "програти в карти". **Але ніколи адвокатам.** Знаходилися до того "знайомі", товариші з університету чи з австрійської військової служби. Це могло мати вплив тільки на вимір кари, бо раз присяжні судді потвердили вину, судді в трибуналі мусіли засудити, але знаходили різні "пом'якшувальні обставини", як підставу для нижчого виміру кари.

Цей закид підкупства і ніби неетичної чи з політичної точки погляду підозрілої оборони був до тієї міри

недетепний, що під кінець допиту прокурор у процесі, д-р Казімеж Рудніцький, а за ним і голова трибуналу Пасемкевіч заявили, що питання у зв'язку зо змістом того документу ставили тільки на те, щоб "запізнатися з працею організації оборони політичних в'язнів і диспонування фондами, що збираються на ту ціль.

27. Свідок Вацлав Жиборський, начальник Відділу Безпеки в Політичному Департаменті Міністерства Внутрішніх Справ, свідчив:

А. З заборонених у Сеніка документів виходить, що:

а/ Організація покривала кошти оборони членів ОУН;

б/ на оборонців покликують людей, що мають довіряти до Організації;

в/ згідно з вказівками, підсудний та оборона мають доказувати, що підсудний не є членом ОУН і непричасний до справи;

г/ Організація подає тактику оборони;

г/ підсудний мусить особисто втаємничити оборонця щодо подробиць і характеру своєї діяльності в Організації;

д/ під час організування гуртків не можна вести широкої акції на даному терені, бо вслід за ним ідуть репресії в тих околицях, а це не дозволяє Організації там закріпитися.^{149/}

Це мають бути "таємні архівні документи"? Перш усього — які вони: листи, друковані інструкції, чи якісь інші форми "документів"?

Який документ з т. зв. архіву Сеніка свідчить, що:

— на оборонців слід покликувати людей, що довіряють ОУН?

— де доказ, що Організація встановлює тактику оборони, хочби в одному тільки випадку?

— де наказ чи доручення якоїсь інструкції, що підсудний мусить втаємничувати оборонця в свою діяльність?

Все те — теорії, що їх сам собі виробив цей "політичний знавець", не дає на те ані одного доказу чи то з т. зв. архіву Сеніка, чи якогось іншого.

А щодо інших його повищих тверджень — то це читаємо в кожному числі "Сурми", у повені різних інструкцій, не призначених до таємного зберігання в архіві, навпаки, до якнайширшого їх розповсюдження, поучень про засади конспірації, способи берегти Організацію перед завеликими втратами. Видавано й кольпоровано спеціальні брошурки

про ті справи під невинними заголовками, на що звертав увагу сам прокурор Владислав Желенський в акті обвинувачення. **Все те призначене для широкого практичного вжитку Організації в її діяльності**, а не щоб ховати десь в архівних засекречених закамарках. Того не треба привозити з Праги, це знайдеться в усіх слідчих відділах політичної поліції, сконфісковане при нагоді незліченних ревізій.

Б. Щодо фінансових справ ОУН, то:

"Коновалець розділяє квоти, як уважає. Всі члени на провідних становищах пропонують, за посередництвом Сеника, потрібні розчислення."^{150/}

Цих своїх свідчень свідок Жиборський не підтверджує ніякими доказами, **не показує ані не покликається ні на один документ, навіть хочби з того т. зв. архіву Сеника**. Все це має спиратися на інформація, що з різних джерел і різними способами мали б напливати до Відділу Безпеки в Міністерстві Внутрішніх Справ, а воно тепер потверджене т. зв. архівом Сеника. Якими саме "документами" з нього? Про те мовчить.

На питання адвоката д-ра Лева Ганкевича, чи були які процеси за "шкільну акцію", відповів, що про те йому невідомо (!), однак **"архів Сеника" показує безсумнівно, хто стояв за тією акцією**.^{151/}

Вацлав Жиборський не докінчував свідчити особисто. Польська Агенція Телеграфічна повідомляла, що решту його свідчень відчитано і що вони відносилися до діяльності окремих членів ПУН. На жаль не подано нічого з того, що відчитано. А там напевно мусів згадувати про акти з т. зв. архіву Сеника, зокрема, коли обговорював діяльність Сеника, як одного з найактивніших членів ПУН.

Коли скінчилися допити свідків і "знавців", прийшло на чергу відчитування актів. Трибунал застосував тут підступну тактику, якщо йшлося про відчитування документів з т. зв. архіву Сеника; відкладаємо це для докладнішого обговорення в розділі про становище оборони до того "архіву".

XIV

Не тільки в акті обвинувачення, допитах підсудних та доказовому поступуванні сновигалася тінь т. зв. архіву Сеника. Знаходимо його теж і в прикінцевих промовах обох

прокурорів, при чому головний прокурор, д-р Казімеж Рудніцький, заторкував його тільки два рази, натомість прокурор Владислав Желенський нав'язував до нього часто, покликувався навіть на такі акти, що не було про них згадки в попередніх стадіях процесу.

Почнемо від д-ра Казімежа Рудніцького, бо він промовляв перший.

28. "В архівах Сеника є низка проєктованих відозв в українській або німецькій мовах. У відозві до польських вояків говориться, начебто кілька осіб, що хочуть зробити інтерес на війні, доводять Польшу до неї.

Є відозва до білоруських вояків.

В одній українській відозві згадано, що за океаном зорганізували мільйони і вони незабаром припливуть до берега. Словом — підготовлювано задалегідь деморалізацію армії.^{152/}

Про те загально говорив прокурор Владислав Желенський ще в акті обвинувачення, тут виявлено додаткові подробиці до змісту тих відозв.

29. "З листів виходить, що в 1933 році на Конференції в Берліні рішено вести т. зв. "бальонову акцію". З т. зв. архіву Сеника випливає, що деякі члени добачували неповажність такої акції і висували аргументи, що бальоники з пропаґандними кличами-летючками звгалі не долетять до мети і по дорозі загинуть, або впадуть на поле людини, що занесе їх до ГПУ. Якщо навіть попадуть у руки симпатиків, то вони не знатимуть зо страху, що їм робити.

На згаданій Конференції вирішено, що слід повести акцію з метою заманіфестувати, що на землях Західньої України ідуть визвольні змагання".^{153/}

Прокурор д-р Казімеж Рудніцький не подає, хто і до кого писав таке. Саме ствердження такої листовної дискусії не вистачає. Автім, це думка не нова. З вланого досвіду авторові відомо, що такі спроби дійсно робилися, займалася тим якась група з кіл еміграційної УНР у Польщі. Бувши інтернованим 1941 року разом з діячами інших українських політичних середовищ у поліційній школі в Рабці під

Краковом, чув про те від уенерівського діяча, колишнього ес-ера і члена Української Центральної Ради в Києві, Ісаака Базяка, що переводив таку акцію з волинсько-поліської границі до УССР, десь у початках 1920-тих років.

★ ★ ★ ★ ★

Переходимо до промови прокурора д-ра Владислава Желенського.

30. "В актах є лист від Федина до Сеника в Празі з повідомленням, що приїздив до нього один адвокат^{154/} у зв'язку з процесом Малти^{155/}. Заявив, що не маючи директив Організації — а вони часто міняються, — не знає, чи ті або інші вчинки підсудних уважати марними й нерозважними, чи говорити про них так, якби вони існували тільки в уяві прокурора, чи підкреслювати силу зорганізованого націоналістичного руху на українських землях".^{156/}

Це просто неймовірне, щоб у Львові, де політичні процеси в той час ішли безперервною чергою, оборонець не знав, на яку ногу стати. Навіщо їхати до Данцігу? Хто йому таке порадив, щоб звертатися якраз до Федина? Чому Федина мав би запитуватися про лінію оборони аж у Сеника? Були ж у Львові ветерани оборони в політичних процесах і завжди можна було б їх порадитися. Трудно прийняти, щоб це була якась така надзвичайна і цілком нова справа, що не можна б її розв'язати на підставі їх довголітнього досвіду. Це пахне намаганням дискредитувати українських оборонців, коли взяти до уваги згадуваний уже "документ" про підкупство присяжних суддів і справу, що про неї буде мова в черговому документі. Це може бути один з тих підфальшованих документів, препарував його хтось, як у тій приповідці: чув дзвін, та не знає де він. За цим промовляло б те, що Федина начебто мав запитуватися про те листовно в Сеника. Не потребував, бо зовсім добре міг би сам порадити тому дезорієнтованому адвокату.

31. "Друга справа з того самого архіву Сеника ... В серпні 1931 року виконано вбивство ...^{157/}, процес відбувся у вересні-жовтні 1933 року ... Існує документ, де мова про те, що в зв'язку з обороною висунено плян, що Голуфка вбила поліція ... Адвокати

хотіли теж закинути поліції останній напад на комісара".^{158/}

Тут прокурор Владислав Желенський наколотив таку нерозбериху, що не знати, з котрого боку до неї підступати. З його виводів виходить, що хтось з адвокатів вигадав фантастичний плян, щоб — запевнивши недоторкальність — спровадити на свідків полк. Євгена Коновальця і Михайла Гнатєва,^{159/} що наказав убити Голуфка, і вони "мали свідчити неправду", щоб відвернути увагу від саботажів і пацифікації 1930 року. А далі, на процесі мали "атакувати Голуфка" не підсудні, бо це було б для них небезпечно, тому зробить це ПУН, що є закордоном і йому нічого не загрожує.

Такої своєї концепції прокурор Владислав Желенський не підпирає, як це треба б було зробити, виразно означеним документом з т. зв. архіву Сеника. Дуже можливо, що такого документу й не було між долученими до акту обвинувачення, а прокурор повторив "конфіденційні інформації" поліції.

Ані підсудні, ані ПУН не "атакували Голуфка", навпаки, ПУН вяснив, що цей атентат виконали низовики тільки тому, що це сталося в останній хвилині перед від'їздом Голуфка з Трускавця до Варшави і бойовики не мали часу і змоги — хоч пробували — порозумітися з Крайовою Екзекутивою.

32. "В архіві Сеника, у звіті з діяльності окремих окружних і повітових езекутив, я знайшов уступ, що відноситься до повіту Долина:

"Долина представляється зле, з вини Горбового, що нічого не робить, не веде систематичної роботи." Це пише про нього пан Бандера — його зверхник і комендант. Як дуже він його здискваліфікував! Як соромна ця опінія і то ще так недавно, в липні 1933 року!"^{160/}

До цього можна і слід подати такі завваження:

А. Прокурор не сказав, чий і до кого це мав би бути звіт: чи один з тих звітів, що їх періодично або принагідно Повітові й Окружні Екзекутиви складали Крайовій Екзекутиві, чи це може Крайова Екзекутива звітувала подрібно Проводові за кожну Округу, а в ній — за кожен повіт. Стилізація показувала б, що це Бандера оправдує в звіті слабкий організаційний стан Долинщини і винує за те Горбового.

З власної практики до часу свого ув'язнення (тоді, були

ще Окружні й Повітові Команди УВО) і в періоді від кінця 1939 до половини 1941 року з діяльності ОУН на українських землях Генерального Губернаторства автор пам'ятає, що звітування відбувалися тільки **усно, ніколи письмово**. Коли Голова Крайової Екзекутиви реферував це на засіданні, міг послуговатися записками, бо трудно запам'ятати циферні дані та різні подробиці з багатьох повітів, **але такі записки негайно нищилися**. У Крайовій Екзекутиві ОУН Голова знав — може особисто, а може тільки з назвища і псевда — провідників Окружних Екзекутив, бо він затверджував їх на тих становищах на внесення організаційного референта. Єдиний організаційний референт, — у цьому випадку Іван Малюца — міг знати окружних провідників, бо з ними стояв у контакті, а теж і повітових — з назвища і псевда, — бо він затверджував їх на внесення окружних провідників. Та й це не завжди, бо трудно запам'ятати кількадесят осіб, що з ними не надто часто стрічався. Ані окружні, ані повітові провідники не повинні були знати Крайового.

В ОУН передбачалися і може відбувалися — того автор з власного досвіду не знає, бо сидів тоді в тюрмі — Крайові Конференції, в разі потреби. Голови Окружних Екзекутив тоді бачили Крайового, але не мусіли його знати, принаймні не всі. На тих Конференціях звіти теж складалися **тільки усно**. Загальні звіти з Краю до **Начальної Команди УВО** могли — хоч надзвичайно рідко — передаватися письмово, **але тільки добре зашифровані**. Автор ніколи не бачив такого письмового зашифрованого звіту. Звіти Крайової Екзекутиви в засаді складалися усно на зустрічах з організаційним референтом ПУН, звичайно в горах, хоч могли бути в Тешині або в Данцігу. Могло б це бути і на Конференціях, але там звичайно подавався тільки загальний стан і огляд діяльності. Десь так від 1923 року був у Крайовій Екзекутиві т. зв. референт зв'язку, за часів Бандери, а може ще й перед тим, була ним Анна Чемеринська. У важливіших справах їздив на зустрічі Крайовий Провідник і попри всякі інші справи міг **звітувати усно** про загальний стан Організації чи про якусь ділянку з її діяльності. **Ніколи в жодних звітах не подавано** назвищ осіб. Або говорено про пости (провідник, такий то референт) або означувано їх псевдами. Отже навіть якби Бандера — бо так сугерує прокурор Владислав Желенський — звітував про Долину, то за

причину поганого в ній організаційного стану подавав би недбалість, нездарність чи з іншої причини вину **повітового провідника**, щонайвище вживаючи його псевда, але ніколи **Горбового**, чи Мостового чи кого іншого за його правдивим назвищем. Якщо дійсно такий звіт був між актами т. зв. архіву Сеника, то це понад усякий сумнів був **документ зфальшований, підроблений**. У конспіративних умовах діяння трудно було буквально дотримуватися всіх приписів, **але одна засада обов'язково завжди й усюди дотримувалася: в усному звітуванні, чи в письмовому повідомленні ніколи не вільно було вживати правдивих назвищ осіб, назв місцевостей. Тільки і виключно — псевдоніми.**

І тому, якби дійсно д-р Горбовий був провідником у Долині, у звіті виступав би під якимсь псевдом. Якби тут ішлося про якийсь Сокаль, чи Теребовлю, то міг там хтось вибрати собі псевдо "Горбовий", так само як "Лісовий" чи "Польовий" або якимсь подібно, але ніколи в Долині, звідки походив і де свою адвокатську канцелярію провадив д-р Горбовий.

Б. Д-р Володимир Горбовий був членом ОУН, був одним з перших членів УВО, ще як одна з її віток якийсь короткий час називалася "Воля" і був тоді повітовим комендантом у Долині. Та це було 1920 року. Належав до категорії провідних членів і навіть кілька місяців був Крайовим Комендантом УВО, коли в листопаді 1928 року арештовано полк. Романа Сушка.

Він міг бути повітовим комендантом УВО в початках 1920-тих років, — були ж тоді комендантами адвокати д-р Олесницький (мабуть у Золочеві) і д-р Володимир Бемко в Бережанах, коли організація була вузькоконспіративна і її діяльність полягала головню на мобілізаційній підготові та втримуванні поготів'я на випадок повстання, якщо настане пригожа хвиля. Але не в масовій політичній організації типу ОУН з її безперервними різнорідними пропагандними акціями й маніфестаціями.

Можливо, що д-р Володимир Горбовий — він усе ж таки почував себе членом ОУН, хоч не стояв у той час з нею в організаційному зв'язку, — помагав інтервенціями, фінансово, а може й порадами з уваги на свій досвід у війні, революції і післявоєнній діяльності в УВО. Але напевно не

був головою Повітової Екзекутиви, його професія не давала б йому змоги виконувати ті обов'язки.

В. В Долині — і може в Долинщині — було більше Горбових. Був там Іван Горбовий, здається якийсь його родич, був теж один, що студював у Празі в 1930-тих роках. Згадати б ще хоч відомого Ярослава Горбового з псевдом "Буй" — це той сам, що як спеціальний емісар Бандери з початком 1940 року попався в руки большевикам і засипав цілу бандерівську організацію від низу догори. Можливо, що хтось з долинських Горбових був за часів Бандери в Повітовій Екзекутиві ОУН у Долині, але тоді напевно **мусів би** виступати під якимсь псевдом.

Пишемо "можливо", але видається нам дуже й дуже правдоподібним, що цей неозначений ближче звіт **належить до категорії тих підроблених** актів, що їх замішано в масу паперів т. зв. архіву Сеника, один з тих, що їх фабриковано у львівському Воевідстві, куди переслано їх з Відділу Безпеки в Варшаві для тієї цілі і де маніпуляція тривала так довго, що аж — як побачимо далі — викликала зденервування у Міністерстві Внутрішніх Справ, а передусім у Генрика Кавецького, тодішнього начальника Відділу Безпеки, з його крутою і для самих поляків підозрілою кар'єрою.

33. Прокурор Владислав Желенський присвятив три уступи своєї промови тим актам з т. зв. архіву Сеника ("Акти Сеника не важні для присуду", "Автентичність архіву Сеника" і "Фотографії документів і відсутність оригіналів").^{161/} Їх обговоримо на властивому місці.

34. "У документах Сеника є згадка про те, що саме від 1931 року, цебто відколи Карпинець записався на університет у Кракові, Організація видавала багато грошей, щоб вивінувати лябораторію для продукції вибухових і може навіть отруйних матеріялів".^{162/}

Це сказано в тій частині промови, де прокурор Владислав Желенський обґрунтовує вину Карпинця в тому, що він змайстрував бомбу, призначену до атентату на міністра Перацького.^{163/}

35. "Про псевдоніми Лебеда (Марко, Максим і Скиба) свідчать акти Сеника. Про його ролію у нападі на пошту в Городку коло Львова теж свідчать ті акти".^{164/}

Але одночасно пригадує, що псевдоніми Лебеда прозрадили Маївський і Штокало, а про участь у підготові нападу в Городку свідчив на негайному процесі Маріян Жураківський і потім додатково це потвердив на процесі в Варшаві.

36. "В листі Іртен, колишнього заступника Крайового Провідника, до полк. Коновальця читаємо, що: "УВО є центральним розсадником величезного розгнuzдання інстинктів, щоб дешевим коштом стати героєм. З більшости його членів виростають напасники".^{165/}

Найперше, з цього уривка не можна пізнати, коли і звідки писав Іртен цього листа до полк. Євгена Коновальця. Як колишній заступник Крайового Провідника, міг би писати його в половині 1931 року і з краю, бо пізніше — чи з краю чи на еміграції, — згадувано б про нього не як про "заступника провідника", тільки як про Крайового Провідника. Устійнення дати в цьому випадку **дуже важливе**, з уваги на різницю поглядів щодо дальшого, хочби тільки формального, існування УВО.

Є поважні сумніви, чи взагалі був такий лист від Іртен, бо: а/ Іртен ніколи не накидався на діяльність УВО, навпаки, його перші числа "Юнака" на три четвертини заповнені матеріалом цілком подібним до "Сурми"; б/ принаймні до часу контакту і співпраці з автором Іртен — та й не він один, але й інші його "однотумці", наприклад Зенон Коссак — не критикував УВО за її цілі й методи. Він був лише **проти дальшого й окремого її існування й діяння поруч ОУН**. Пропонував її розв'язати, роботу передати одній з референтур ОУН, щоб таким способом революційно-визвольна діяльність українських націоналістів ішла під одним керівництвом Проводу Українських Націоналістів. Отже тоді вона, виконуючи роботу УВО, так само стала б "центральною розсадником величезного розгнuzдання інстинктів, щоб дешевим коштом стати героєм, і з більшости її членів теж виростили б напасники."

А далі, цитата прокурора Владислава Желенського неначе живцем перещеплена з української та неукраїнської преси. Цей погляд тягнеться одним лямтмотивом у католицькій "Меті", соціалістично-радикальному "Громадському Голосі", в ундівському демо-ліберальному

“Ділі”, — але й у “Ілюстрованому Кур’єрі Цодзеннім” у Кракові, або “Слові Польським” у Львові. Навіть стилізація взята з того самого словника. Ця “філософія” безперервним струмом пливла від т. зв. автономістичної резолюції з першої половини 1920-тих років, а після “пацифікації” та арештування українських послів у Бересті (разом з польською опозицією до режиму “пілсудчиків”) бризкала фонтаном!

З тієї причини цей документ — невідомо з якого приводу ніби написаний і не поданий у цілості, лише у вирваній короткій цитаті з контексту якогось листа — як довго не можна запізнатися з повним його змістом та з повною поданою там аргументацією і правдивим підписом — мусимо скваліфікувати зфальшованим. Жодний націоналіст, хочби й не зовсім погоджувався з деякими тактичними ходами в Організації, того не написав би. **Він міг вийти тільки з-під пера відступника, або виключеного з Організації члена, або явного ворога українського націоналістичного руху.**

37. Д-р Гнатевич писав:

“Що таке організування окремих актів!
Вибирають одного чи двох людей, дають, що треба, а
потім нехай скрутять собі карк!^{166/}”

Що хоче прокурор Владислав Желенський доказати цим уривком, невідомо в якій справі написаного листа? Нічого не можна довідатися, коли він написаний, до кого і до якого факту відноситься.

38. “В інших листах з архіву Сеника сказано, що треба ширити межі української держави, заволодіти Кавказом, Закавказзям, Каспійським Морем для поживлення торговельного руху і щоб побільшити державні прибутки. Крім того сказано, що теж і на захід треба поширити межі, аж по Краків, щоб здобути коридор до Німеччини.”^{167/}

Хто це писав і де це написано — не сказано. Так само цілком незрозуміло, чому такі речі мали б зберігатися в “таємних архівах” та ще й у Сеника. Це більше схоже на статтю до преси, як на працю однієї з референтур ПУН. Якщо є щось таке в т. зв. архіві Сеника, то хіба між усякими надсланими й невикористаними матеріалами в “Розбудові Нації”.

А якщо йдеться про Краків, то могла бути в якійсь статті згадка про універсал чи вислів Богдана Хмельницького, де він пише чи каже, що відберемо Україну аж по Краків.^{168/} Товариш автора зо шкільної лавки, Михайло Колодзінський, пізніший полковник Гузар, що згинув у Карпатській Україні 1939 року, виголосив свого часу, ще перед 1930 роком доповідь^{169/} про економічну експансію майбутньої української держави в південному Сибірі, розчленування Росії відновленням старих державних політичних творів ханату Туркестану й емірату Бухари в оперті на союз з Україною. Він ставав перед судом присяжних у Львові десь зараз з початком 1932 року за приналежність до ОУН. В судовій залі розгорнулася політична дискусія між обвинуваченим, прокурором Ліпшом і членами трибуналу, неначе в якомусь дискусійному клубі. Його засуджено, бо не могли звільнити, але з найменшим передбаченим у карному кодексі виміром кари за державну зраду з §58 — бо всього на один рік. І це в той час, коли як з рукава за те саме сипалися кари 5, 6, 7, 8 10 і навіть 12 років.

Так було в шовіністичному Львові. А в Варшаві прокурор обсмішував ОУН за її політичні задуми й горизонти, що з них більшість зверталася вістрям на схід, а не на захід.

XV

Кінцеві акорди прокурора Владислава Желенського мають на меті зневажати, знеславляти, і шмарувати ОУН. Свій "фурор польонікус" спрямував на полк. Євгена Коновальця, як голову ПУН. Кидає різні відірвані фрази, підкреслює вирвані з контексту слова, навіть не цитуючи дотичних уступів, тільки переповідаючи їх зміст своїми словами, залишаючи собі в той спосіб ширші можливості вислову й інтерпретації. ПУН у нього — це гадюче кубло, де один-одного обмовляє, а Голова їх не то що критикує, але просто ображує ... В цій частині, якби ми мали оригінали, чи хочби й фотографії з т. зв. архіву Сеника, що на нього за кожним разом прокурор покликається, знайшли б найбільше підроблених і підфальшованих місць, бо вони відносяться не до фактів, не до політичних актів, а мають на меті представити ОУН, як юрбу "юргельдників"^{170/}, що звили собі безпечне гніздо й запевнили вигідне життя за кордоном, вибравши собі професію убивників".^{171/}

39. “Такі мрії, вимоги й забаганки мали люди, що про їхній характер говорять власні їхні вислови, що їх уживають про себе члени найвищої закордонної влади. Про Федину пише Коновалець до Сеника^{172/}, що Федина не зважає на накази Коновальця, поступає супроти нього^{173/} несумлінно й інколи його ображує.

Про Мартинця, що був головним редактором “Сурми” й “Розбудови Нації”, Коновалець пише^{174/}, що в нього завмирає почуття відповідальності за те, що пише і підписує.

Про інших найвидатніших членів ОУН і своїх найближчих співробітників, головню в Празі, пише Коновалець, що є між ними атмосфера облуди і брехні.^{175/}

На жаль, нема того т. зв. архіву Сеника, щоб можна було перевірити, що там написано і наскільки вірно прокурор Владислав Желенський цитує уривки звідти, чи мали б вони те саме значення **в контексті цілого документу**, чи так як тут, вирвані з цілоти і не знати, до чого нав'язують і до чого прямують у дальшому тексті.

Хто знав полк. Євгена Коновальця — навіть люди, що не погоджувалися з його політичною концепцією, навіть його чесні, а не підлі, вороги признавали, що полк. Євген Коновалець гидував злобним і згйдливим обмовлюванням людей поза плечі. Зате, якби шукати порівняння з польською дійсністю, могли б ми навести не десятки але сотки прикладів, як Юзеф Пілсудський говорив про своїх співробітників, лаючи їх вуличними ординарними й вульгарними словами, щедро черпаючи зо словника вуличної “гебри”.

Якщо мав критичні завваги, то висловлював їх у рамках дискусії на засіданнях і Конференціях. А коли хотів на що звернути увагу кому з провідних членів, то звертався до них окремо. Прокурор Владислав Желенський цитує уривок якогось листа з т. зв. архіву Сеника, невідомо до кого написаного, але в препаруванні того архіву не завдали собі труда й витрати часу докладно прослідити, хто й до кого писав, тож він тут має відноситися ніби до Сеника, отож мав би того листа писати полк. Євген Коновалець, відчуваючи “якусь порожнечу” в Сеника:

40. "Зачніть лікуватися і то не тільки здоров'я, але й декадентські настрої, бо буде зле, не тільки з Вами, але й зо справою, що її веде те ... на генеральну сповідь маєте ще час." ^{176/}

Коли добре призадуматися, то ця затруєна стріла прокурора Владислава Желенського завернулася в своєму льоті і не потрапила в ціль. Замість опоганювати Сеніка чи полк. Коновальця, якщо йдеться про взаємовідносини між головою і членами ПУН, вона показує з одного боку на пошану члена ПУН до свого голови і з другого на щире почуття і турботу за нього і його здоров'я. Бо Сенік дійсно жив у напрузі, на ньому лежала величезна відповідальність за **координацію діяльності членів ПУН, узгодження її з директивами голови ПУН** у виконванні постанов засідань і Конференцій. Не дарма ж і називали його популярно "канцлером", що тримав усі віжки в руках, а надівсе мусів пильнувати Ярого, щоб не виривався поза організаційні рейки. Перевтома й нервова напруга була однією з причин, чому він заправляв іншого члена до зв'язків з Базою, деякі справи мали концентруватися в руках Мартинця, а він перебрав на себе організування заокеанія і з того завдання вив'язався блискуче.

41.

А. "Останніми часами почуваюся дуже погано, як фізично, так і психічно. Відчуваю якесь загальне вичерпання і бачу, що треба мені на якийсь час узагалі втекти від людей і зробити лад із самим собою. Безперечно, впливають на мене такі події, як наладнання справи "Мацапури"^{177/}, як неполаднання Вами досі моїх прохань у справі розрахунків^{178/} т.п. Бачу, що з цими методами нашої діяльності, що закоренилися в нас так глибоко, не може собі дати ради. До того треба нового чоловіка, більш сильного й більш рішучого.^{179/}

Б. "Знаєте найкраще, що особливо в останніх часах переходжу велику духову кризу. Я переконався, що на провідника того руху, що народжується, я не підготований як слід. Але покищо не бачу чоловіка, що міг би мене заступити.

В. "Мабуть для всіх нас стало ясне, що так далі бути не може. Коли не хочемо запропастити нашої ініціативи й узагалі на довший час зліквідувати наші зусилля на ЗУЗ, то мусимо зробити рішучий зворот і самі з собою бути щирі. Хай посипляться на мене закиди, але довше мовчати не думаю і при найближчій нагоді висловлю свою думку.^{180/}

Прокурор Владислав Желенський обмежився до голослівного ствердження, що це "листи з архіву Сеніка". Не знаємо, чи це були оригінали, чи копії, до кого писані, **нема дати їх написання. А це переважлива справа.** Це дуже допомогло б нам зачепитися за пояснення до них, чи туди чогось не додано, або не перекручено.

Тут хіба можемо повторити дещо з того, що ми вже раз писали в "Варшавському Процесі ОУН" т. I, стор. 669, примітка ч. 413. Навіть, якщо дійсно писав полк. Коновалець такого листа до когось з членів ПУН, то це тільки добре свідчило б про його характер. Був він людина скромна, ніколи не виявляв диктаторських замашків, але водночас умів собі здобути повагу й пошану в своїх і в чужих. Зміст цього листа аж ніяк не підходить до тієї доби в ОУН. Був час, після рішення Ради Амбасадорів, що признала Польщі суверенність над Галичиною, коли частина старшин в Організації захиталася й не знала, чи йти далі обраним шляхом, чи підтримувати політику д-ра Євгена Петрушевича, боротися проти Польщі в оперті на Українську Радянську Соціалістичну Республіку. Була думка, щоб Організацію, цебто Начальну Команду назад перенести до Краю, а закордоном лишити тільки "Задвор" ("Закордонну Делегацію Військової Організації"). Полк. Євген Коновалець навіть відійшов на кілька місяців від Начальної Команди. Але советофільська орієнтація, що знайшла свій вияв у "Західньо-Українській Національно-Революційній Організації" (ЗУНРО), провалилася, УВО-ОУН кризу переборолла й уже далі, аж до кінця війни 1939 року, діяла без внутрішніх потрясень.

Цілком певно кожен, хто знав полк. Євгена Коновальця, може сказати тільки таке: 1. Не було це в стилі полк. Євгена Коновальця, що переживав і переборов куди грізніші й більш небезпечні моменти, як у 1932-1933 роках, коли — власне — **не було ніякої загрози** для ОУН; 2. Ніколи, ніде й за ніяких

обставин полк. Євген Коновалець “не плакав у камізельку” (висловлюючися популярним львівським стилем). Іntenція прокурора Владислава Желенського змалювати Голову ПУН, як людину слабкої волі, що хитається в рішеннях, нездатну до керівництва ОУН, підірвати його авторитет в ОУН та в українській громадськості і помогти угодово настроєній частині галицької інтелігенції та суперникам ОУН у впливах на суспільність, не досягнула своєї цілі.

Такий його характер пробивається теж у приватному житті. Якийсь час у архіві полк. Коновальця у Новому Світі було теж його приватне листування у родинних справах, це потім переслано, на прохання вдови, до неї. Навіть у такому приватно-інтимному листуванні не знаходимо нотки жалю, нарікання, нерішучості, невдоволення.

Автор знав полк. Євгена Коновальця особисто дуже мало, говорив з ним усього кілька разів у Празі. Як наймолодший віком з учасників засідань і Конференції, дуже пильно й уважно слідкував за кожним словом і кожним рішенням Голови ПУН, бо це для автора, що тільки недавно вискочив з університетських мурів і попав між досвідчених ветеранів визвольної боротьби — а вони не один раз “нюхали военний порох” і “зазирали смерті ввічі” висловлюючись такими популярними словами — було надзвичайно цікаво: як полк. Євген Коновалець проводив засіданням, як доходило до рішень, як велася дискусія та реферування справ. При всій своїй рішучості, відчувалася в ньому скромність, природний, не роблений авторитет, що здобуває собі повагу силою своєї індивідуальності, а не гриманням кулаком об стіл, або перериванням бесідникові. Просто не можна собі уявити, як міг би він сам про себе говорити, що нема кому його заступити. Може так говорили інші — але коли так, то напевно не в його присутності.

З т. зв. архіву Сеніка цитуються тільки відірвані від себе уривки, неначе витяті ножицями з контексту цілості листів. А втім, хто-зна, чи взагалі був хоч один такий автентичний лист. Його можна б писати тільки в обличчі великої кризи, не тільки в собі, але в цілій організації. Така криза була перед 10 роками, коли Українська Військова Організація стояла на роздоріжжі — кудю їй іти, чи раз обраним шляхом, чи піддатися підшептам большевицького Азазеля, духа пустині. Як згадано вище, тоді полк. Євген Коновалець не

тільки вагався, чи не відійти йому, але й дійсно на якийсь короткий час відсунувся набік, щоб дати змогу колишньому старшинству і вояцтву зробити вільний вибір. Советофільська спокуса не потрапила перемогти, ЗУНРО тихо щезло, УВО під проводом полк. Євгена Коновальця пішла далі раз обраним шляхом.

Не можна опертися підозрінню, що в лабораторії Відділу Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ чи в тому львівському Воевідському Уряді, де велика частина цього т. зв. архіву Сеніка перебувала довгий, аж занадто довгий для самих референтів у Міністерстві, час, **завернено до ситуації з-перед 10 років**, — може й знайшлося щось в паперах, а може знайшлися службові помічники з-поміж службових українських польонофілів з часу Варшавського Договору, спрепарували ці листи на зразок з-перед 10 років.

Ближче про це мова в одному з дальших розділів.

Свою промову закінчує прокурор Владислав Желенський заваженнями про фінанси ОУН, звідки вони походять, як ними ОУН розпоряджається, при чому ще раз заторкує справу литовської допомоги для ОУН, подаючи при тому такі уривки з т. зв. архіву Сеніка:

42. З листа полк. Євгена Коновальця до Сеніка:
"В найближчому часі вишлю проєкт рестрикції в бюджеті, щоб раз вибити з голови, що маємо гроші. Треба всіх уже раз поставити перед твердою дійсністю і показати, що здобувати фонди, це не така легка справа, як вони собі уявляють. Будуть, правда, деякі потрясення, але тільки в той спосіб зможемо прочистити ґрунт^{181/} і зірвати з тенденціями, що в нас закоринилися."
43. "Для Женеві, що по відчисленні всяких речових витрат, лишається всього 50 доларів, а мені треба щонайменше 125 доларів, супроти чого недобір мусить виносити коло 100 доларів."
44. "В моєму листі до Мишуги^{182/} я упокорився,^{183/} Я зробив це тільки тому, що цього вимагає справа. Цікавий я, що він відповість на мого листа."^{184/}

☆☆☆☆

Згадки про т. зв. архів Сеника в мотивації присуду Варшавського Процесу ОУН:

45. "Документи з т. зв. архіву Сеника доказують, що про атентат на міністра Перацького рішив Провід ОУН на внесення Крайової Екзекутиви. Тут слід згадати, що багато подробиць відносно ОУН, її метод діяльності, фінансових та організаційних основ, знайшли своє вияснення в документах архіву Сеника. Ці документи, що їх автентичність ствердив авторитетний і відповідальний представник Головного Військового Штабу^{185/} і за чим промовляють їх форма та зміст, кинули світло на куліси провідних керівників Організації і довели м.і. до виявлення тісних взаємин з деякими сусідніми державами".^{186/}
46. "Низка документів архіву Сеника згадує про організаційного діяча в краю з псевдонімом "Лис", а ним, як стверджено, був Степан Бандера."^{187/}
47. "Згідно з засадою, що про неї згадує документ з архіву Сеника, саботажі, "екси" й терор можна виконувати в порозумінні з "горою".^{188/}

XVI

Як поставилася оборона у варшавському процесі ОУН до т. зв. архіву Сеника? Положення оборонців було дуже важке. Перш усього, їй не вистачало часу, щоб перестудіювати ті 25 томів, що їх пред'явила прокуратура трибуналові разом з актом обвинувачення. Як показалося, з тієї кількості п'ять томів припадало на т. зв. архів Сеника.

А далі — кілька підсудних не лише призналися до вини, але й засипали інших. Знов же кілька членів ОУН, схоплених у тій хвилі арештів, що довела до процесу в Варшаві — але вони мали відповідати перед судом у Львові — і самі призналися до участі в ОУН і засипали декого з головних підсудних у Варшаві. Зорієнтуватися в тих зізнаннях і свідченнях, проаналізувати їх — це було перше завдання. Прокурор мав на те півтора року часу, а оборона — несповна кілька тижнів. А потім — в якій площині ставити оборону і яку прийняти оборонну тактику.

Кожен з оборонців мусів уважно запізнатися з зізнаннями пребагатьох свідків, — кожен відносно свого підсудного.

Одною з найбільших перешкод і труднощів для оборони була нерозумна тактика підсудних послуговатися на процесі тільки українською мовою. Це відбирало їм змогу забирати слово в ході процесу, ставити питання свідкам, головно поліційним, заскакувати поліційних свідків і ловити їх на брехні. Оборонець міг підважити й деколи цілком заперечити твердження свідків тільки в дуже нечисленних, виїмкових випадках, що відносилися до загальних справ, або підкреслювати різниці між тим, що говорили в слідстві і потім у суді. Але обвинувачені знали всі подробиці своєї діяльності в ОУН і того, що говорилося в слідстві під час їхніх допитів, не в одному могли збентежити поліційного свідка. Могли теж дещо знати про те, що правдиве, а що брехливе в т. зв. архіві Сеника.

Одначе найбільше труднощів стрічала оборона наслідком явної ворожої постави трибуналу. Його голова Посемкевіч не допускав до питань свідкам, відкидав внесення оборонців, не раз явно ламав постанови своєї власної польської карної процедури, а з другого боку фаворизував та оправдував кожне внесення, кожен крок представників прокуратури. Далеко по війні мусів і сам прокурор Владислав Желенський признати, що Посемкевіч інколи перегинав палицю. А з польської преси тільки один-єдиний "Роботнік", орган "Польської Партії Соціалістичної", дотримувався безсторонности і не вагався звертати своїм читачам увагу на явно односторонню поведінку трибуналу. За те суд відібрав пресовій кореспондентці "Роботніка" право засідати на пресових лавках. Одверто не схвалювали того деякі окремі громадяни Варшави і також польські адвокати, за те після закінчення процесу оборона висловила їм публічну подяку на сторінках "Роботніка".

Переглядаючи зібраний у прокурорських і судових слідчих актах доказовий матеріал, оборонцям цей т. зв. архів Сеника відразу видався сильно підозрілий. Тим більше, що на лаві оборонців засідав д-р Володимир Горбовий, чільний член УВО й ОУН, у свій час дуже активний, а ще й тепер не відстав від Організації, хоч не міг брати в ній чинної участі. Він кінчав правничі студії у Чехо-Словащині, орієнтувався в

українському суспільному й політичному житті закордоном і не легко було пускати йому тумана в очі.

Сам зміст і характер великої більшості з т. зв. архіву Сеніка спрямовувався не так проти окремих підсудних, навіть там, де безпосередньо згадував їхні назвища, а більше проти ОУН, як Організації. Оборонці мусіли дуже вважати, щоб, йти тільки по лінії оборони осіб, обвинувачених у тому процесі, і не вдаватися в оборону ОУН, як Організації. Д-р Володимир Горбовий, як оборонець Степана Бандери, випитував його про ті справи, що торкалися Бандери в актах з т. зв. архіву Сеніка, а за посередництвом других оборонців, теж і від інших підсудних довідувався, чи і що їм відомо про факти з того "архіву", що відносилися до підсудних, і на тій підставі ствердив у своїй прикінцевій промові:

"Вже від самого початку процесу Бандера ставив під знак запитання автентичність т. зв. архіву Сеніка. Коли ж оборонець на тій підставі назвав цей архів "фальсифікатом", суд покарав його гривною."^{189/}

Повного тексту промови д-ра Володимира Горбового нема. Тут подано тільки те, що передала пресі "Польська Агенція Телеграфічна" у своїй скороченій редакції:

"Оборонець (т. зн. д-р Горбовий) подає під сумнів автентичність документів з т. зв. архіву Сеніка, бо невідомо, як вони дісталися до Польщі. Оборонець здогадується, що Чехо-Словаччина офіційно тих документів не видала, не могла того зробити ні з дипломатичних, ні з етичних причин, бо в згаданому архіві є багато матеріялу, що міг би компромітувати різні держави, що з ними Чехо-Словаччина підтримує зв'язки. Моральні моменти теж мусіли грати роль, бо під час великої світової війни чехо-словацькі легіони користали з гостинности на українських землях."^{190/}

У цій частині варшавського процесу ОУН, що відносилася до допитів підсудних, майже не було мови про т. зв. архів Сеніка і тим самим не було потреби займати до нього становище.

Щойно коли почав свідчити Єржи Кшимовський, колишній майор Головного Військового Штабу, а тепер службовик Президії Ради Міністрів, перший раз оборона зударилася шаблями з обвинуваченням. Про те ми вже згадували. Кшимовський заслонився "урядовою тайною", не

може виявити, звідки походили ті “документи Сеника”. Внесення оборонця д-ра Лева Ганкевича, щоб вища влада звільнила Кшимовського від обов'язку дотримуватися службової тайни — як можна було сподіватися — відкинено.

Не зважаючи на те, оборонець д-р Степан Шлапак ще раз забрав слово в репліці, підкреслюючи вагу того т. зв. архіву Сеника, бо якщо акти з того “архіву мають у цьому процесі **щонебудь доказувати**, а не бути звичайними конфіденційними інформаціями, то вся ця справа мусить бути ґрунтовно, до самого дна в'яснена. Та це значило стільки, що кидати горохом об стіну — внесення відкинено.

Загальна думка — оборони, преси і глядачів з публіки в судовій залі — зводилася до того, що надзвичайно скупого на слова свідка Єжего Кшимовського прокурор і трибунал хотіли якнайшвидше позбутися з залі, щоб, бува, не бовтнув він чого непотрібного.

До тієї справи д-р Володимир Горбовий вернувся ще раз на апеляційному процесі в Варшаві:

“Архів Сеника не має прикмет автентичности. Невідомо, в який спосіб він дістався до польських рук. Коли сьогодні фальшують картини Рубенса й інших мистців, то можна підробити й документи архіву. А як виглядають інформації, що приходять з-за кордону, свідчить факт, що дружину полк. Коновальця названо Євгенією, хоч її ім'я — Ольга.”¹⁹¹

Інші оборонці у своїх прикінцевих промовах перед Окружним і Апеляційним Судидами в Варшаві не говорили про т. зв. архів Сеника, як **цілість**, полемізували з ним та збивали ті заторкнені в ньому справи, що торкалися підсудних, їхніх клієнтів.

Т. зв. архів Сеника товкся теж і на львівському процесі, як Марко по пеклі.

Після того; як закінчено допити свідків і знавців, прокурор витягнув два великі томи актів з т. зв. архіву Сеника і передав голові трибуналу, щоб їх відчитати.

“Оборонець д-р Степан Шухевич спротивився відчитуванню тих актів тому, що вони оборонцям невідомі, **не були доручені, як доказ, до процесових актів**. Оборонці ніколи їх не бачили, не знають їх змісту ані походження, не знають, чи вони прийшли до суду згідно з постановами польської карної

процедури, чи з постановами тієї держави, що перша дістала їх у руки й взагалі не можуть заявитися щодо їх автентичності й вартості, заки їх не оглянуть."

Цей спротив підтримав оборонець д-р Володимир Загайкевич іменем усіх інших оборонців.

Прокурор спротивився становищу оборони, кажучи, що при відчитуванні тих актів покликується на ті самі постанови, що при покликуванні свідків."^{192/}

Порівняння прокурора Прахтель-Моравянського, що пропозиція актів спирається на тій самій засаді, що й покликування свідків, порушувало б правила карної судової процедури. Відчитування актів, що були долучені до акту обвинувачення з самого початку процесу, було б зрозуміле, бо оборона мала б час і нагоду запізнатися з їх змістом і відповідно до того прийняти тактику оборони підсудних. Допущення такого внесення прокурора Прахтель-Моравянського несподівано, в середині процесу, без того, щоб оборонці могли зорієнтуватися в нових, невідомих досі письмових чи друкованих доказах, давало б обороні майже певність виграти касаційну скаргу. Отож трибунал рішив акти відчитати, однак одночасно перервав процес до чергового дня, щоб оборонці мали змогу ті акти оглянути. Але тих актів було два томи, кожен по 400-500 листків, густо записаних машинним письмом. **Як могли 12 адвокатів справитися з тим за пів дня?** Навіть якби цілу ніч над ними пересиділи — не дали б ради.

У пресовому звідомленні Польської Агенції Телеграфічної читаємо:

"Оборонець д-р Володимир Загайкевич поставив внесення, щоб суд відкликав своє рішення з попереднього дня відчитувати деякі документи з т. зв. архіву Сеника, бо оборона не знає, звідки та в який спосіб вони сюди дісталися, не знає теж, навіщо їх тут мають відчитувати і що мали б ці акти доказати ...

Оборонець д-р Володимир Горбовий пригадав, що між Польщею і Чехо-Словаччиною, звідки нібито мали б ті акти походити, є міжнародня умова в справі видавання осіб і речей. Тут нема ствердженого доказу, що ці акти прийшли сюди передбаченим в умові способом, а це може насувати сумніви щодо їх доказової сили і вартості^{193/}" Тут голова трибуналу

перервав оборонцеві його аргументацію, кажучи, що далі не дозволить йому в цій справі говорити^{194/}; ^{195/}.

Оборонець д-р Володимир Старосольський на вступі зазначив, що зміст нотатки в т. зв. архіві Сеніка того роду, начебто оборонці д-р Степан Шухевич, д-р Володимир Старосольський і д-р Семен Шевчук дістали гроші від Організації за оборону політичних в'язнів, є неправдивий.^{196/}

Оборонець д-р Володимир Загайкевич поставив внесення зарекувати **оригінальні акти** з т. зв. архіву Сеніка, бо тут прокурор предложив тільки **відписи з відписів** оригінальних актів.

Бо в свій час суддя Вітунський, зладжуючи ці відписи, ствердив, що вони в деяких місцях нечиткі. Оборонці не знають, чи це оригінальні акти нечиткі, чи нечиткі відписи з документів. **По предложенні актів** оборона зможе виказати не тільки недокладність, але теж і неправдивість тих актів".^{197/}

Прокурор Прахтель-Моравянський найперше заявив, що не вірить у правдивість нотатки з актів Сеніка і не каже, що оборонці дістали гроші від ОУН.^{198/} А всім іншим внесенням спротивився.

Справу т. зв. архіву Сеніка ще раз заторкнув оборонець д-р Степан Шухевич у тому місці своєї прикінцевої промови, що відносилось до оборони д-ра Богдана Гнатевича. Йому вину мали б доказувати псевда "Лівик" і "Лісовик" з т. зв. архіву Сеніка, вони начебто означали д-ра Гнатевича, та ще і як Крайового Провідника. Цей "доказ" з т. зв. архіву Сеніка прокурор Прахтель-Моравянський висунув аж під кінець процесу, покликуючися на "архів Сеніка":

"Оборонці запротестували проти того "архіву", бо акти з нього не є ніякими документами. Вони навіть не є легалізованими відписами. А далі — що рядок, то одне або два слова "нечительне"^{199/}. Таких документів ми не можемо респектувати. Коли ми це заявили, то прокурор закинув нам, що ми "накинулися з зухвалістю й нахабністю."... При цій нагоді оборонець доказав, що навіть **переклад тих актів неточний і це ще раз підтверджує правильність становища оборони до тих актів.**"^{200/}

☆☆☆☆

Представивши ось так засадничу, принципову поставу оборони до т. зв. архіву Сеника як **цілості** в усьому судовому поступуванні на варшавському і львівському процесах, вернемося назад до Варшави, до моменту найбільшого напруження у зв'язку з цим т. зв. архівом Сеника.

До найбільшого зудару між обороною з однієї і прокурором та трибуналом з другої сторони дійшло після того, як скінчилося доказове поступування у своїй фазі допитування свідків та вислухування завізнаних до процесу знавців. Прийшла черга на те, щоб долучити до актів справи речеві докази й усі пред'явлені в ході процесу та відчитані на ньому документи, а саме:

а/ документи про зброю, амуніцію, матеріали до лабораторії і піротехнічне приладдя;

б/ листування, друки, оцінки знавців, експертизи й різні матеріали, що їх забрала поліція під час ревізій у підсудних та в підозрілих у діяльності в ОУН;

в/ текст промови Перацького, що її він виголосив у сеймі і в бюджетовій комісії сейму 1932 року;

г/ документи з т.зв. архіву Сеника, м. і. фотографії і такти того архіву, відписи стежних листів, розісланих за Коновальцем, Ярим і т.п.

Всі ті речі голова трибуналу долучив до "актів справи", як **відчитані** за згодою прокурора й оборони.

Прокурор Владислав Желенський просив долучити до доказових актів справи лист з Міністерства Внутрішніх Справ про те, що литовський паспорт Ніколяса Мельничука (полк. Романа Сушка) мав число 2137, видано його в Ковні 30 листопада 1931 року, американський консулят дав на ньому візу. До того долучив фотографію полк. Романа Сушка з литовським "автентичним" підписом, отриману з польського Головного Військового Штабу. Фотографія листа з Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві мала на меті доказати правдивість даних з т. зв. архіву Сеника.

Що мав би доказувати лист з Міністерства Внутрішніх Справ? Мав би він бути доказом автентичности **якого** документу з т. зв. архіву Сеника?

Ніхто не заперечував, що полк. Роман Сушко їздив до ЗСА й Канади на литовський паспорт, про те писала преса

тоді, коли литовський консул у Нью-Йорку інтервенював у прикордонній станиці ЗСА на канадській границі, щоб не ставити труднощів полк. Сушкові в переїзді з Канади до ЗСА. Того пашпорту ніде не знайдено, його тримав полк. Сушко в себе, не було його в ніякому архіві, ніколи не роблено ревізії в нього, бо він не жив у Празі, тільки в Берліні й у Відні. Дата отримання пашпорту та його число не були аж такими важливими даними, щоб їх зберігати десь в архіві. Особисті дані полк. Сушка відомі були польській поліції ще з часу, коли він жив у Львові і два рази сидів у слідстві. Так само звідти мали його фотографію. Що легше, як на першій-ліпшій фотографії полк. Сушка поставити підпис "Ніколяс Мельничук" латинськими літерами, що вживалися в литовському письмі? А зразок письма полк. Сушка могли взяти з поліцейних архівів у Львові, коли в ревізіях у нього забирали все, що тільки знайшли, навіть приватне листування "до перегляду" з обіцянкою звороту, чого ніколи не звертали, як це знає автор зо свого власного досвіду.

Полк. Сушко їздив по американському континенті не на таємні конспіративні зустрічі при закритих дверях і заслонених вікнах, він виступав явно на публічних зборах і вічах, на зустрічах з колишніми українськими військовиками, на запросини "Української Стрілецької Громади".

Лист Міністерства Внутрішніх Справ міг би мати сяке-таке значення хіба тоді, якщо б до нього долучити фотовідбитку тієї сторінки литовського пашпорту, що до неї прикріплена фотографія з підписом полк. Сушка і з печаткою литовського Уряду. Та на те не ставало відваги фальшивникам з Відділу Безпеки, бо це вже було б фальшування **не документу даної особи, тільки документу уряду литовської держави.**

Користаючи з того, що доказове поступування не було ще формально закрите, коли дозволено прокуророві пропонувати згадані два документи, оборонець д-р Олександр Павенцький просив відчитати один документ з т. зв. архіву Сеника; також інші оборонці зголосили деякі додаткові внесення в останній хвилині.

Трибунал прийняв внесення прокурора і деякі оборони, а щодо внесення д-ра Олександра Павенцького про відчитання документу з т. зв. актів Сеника — **відмовив, бо всі зложені до трибуналу документи з "актів Сеника" за згодою**

обох процесових сторін уже прийняті, як відчитані!

І тоді почалася буря! Показалося, що голова трибуналу тишком-нишком перепачкував **усі документи** з т. зв. архіву Сеника, що їх предложив прокурор, **хоч не всі з них відчитано!**

Зголосився до слова оборонець д-р Шлапак^{202/}, заявляючи, що музіло зайти непорозуміння. Оборона погодилася зложити до актів справи **тільки відчитані документи, а не всі предложені.**

Голова трибуналу ствердив, що окремо звертався до оборони в справі документів, призначених до відчитання і сам їх вичисляв, запитуючи чи оборона годиться на їх долучення.

Говорив очевидну неправду, бо могли того не завважити, чи не зрозуміти один або й два оборонці, але не всі чотири — **повна лава оборонців у тому процесі.**

Оборонець д-р Олександр Павенцький **поставив внесення зажадати оригіналів усіх 543 документів, що їх Головний Штаб доручив слідчому судді Вітунському.**^{203/}

Опісля оборонець **д-р Володимир Горбовий в імені цілої оборони** заявив, що противиться допущенню доказів з т. зв. архіву Сеника, бо поперше невідомо, як він мав би дістатися до рук чехо-словацької і потім до польської влади. Є підстави твердити, що цей архів є фальсифікатом. Тому вносить допустити доказ зо свідків міністра Бенеша і міністра Крамаржа на ствердження обставини, що цей архів є фальсифікатом і що його чехо-словацька влада ніколи не передала Польщі.

Д-р Лев Ганкевич — долучившись до внесення, просить допустити доказ з допиту міністра заграничних справ Бенеша і міністра справедливости Крамаржа на обставину: **коли чеська поліція перевела ревізію у Сеника і що тоді в нього знайдено.**

Цей спонтанний і повний обурення, хоч у спокійній і пристойній формі, виступ оборони проти "гокус-покус"-у трибуналу перемінити купу паперів з т. зв. архіву Сеника у стверджений на процесі правдивий доказовий матеріал заскочив усіх у судовій залі. Збитий з пантелику голова трибуналу Посемкевич навіть не переривав оборонцям, обмежився до того, що внесення відкинув, а д-ра Володимира Горбового покарав гривною 200 злотих за

“вислови і твердження” при зголошуванні внесення покликати свідків у справі т. зв. “архіву Сеника”.

Коли прокурор Владислав Желенський протривив тим внесенням, одночасно висловився:

“Я був би за тим, щоб оборона могла оглянути фотографії та оригінали документів. Нехай оборона там шукає potwierдження, що неслухна її думка, і нехай там знайде potwierдження автентичности. І не сумніваюся, що автентичність признає бодай подумки. Там може навіть натрапити на несподіванки і на відомий собі характер письма.”^{204/}

Це яскраво свідчить про те, що оборона не могла оглянути тих актів і заявитися щодо їх змісту, а може й інших обставин у зв'язку з тим.

Чому обороні не дано можливости запізнатися з усіма актами, предложеними з обвинуваченням? Тими актами, що тепер мали служити **доказами вини підсудних**, але також — перейшовши через суд — ставати не анонімами чи конфіденційними інформаціями, але доказаною в суді правдою? Коли вони правдиві, то в інтересі польської сторони лежало б не тільки допустити до них оборону, але навіть, після того, коли не вдалося б обороні підважити їх автентичности, — можна б їх навіть опублікувати в пресі, щоб завдати обороні удар довбнею по голові. Один чи два з них, ще в ході процесу якось просовгнулися до преси і редактор Іван Кедрин згадав про них злорадісними коментарями в одному з своїх телефонатів до редакції “Діла” у Львові.

Такої постави оборони не сподівався мабуть і прокурор Владислав Желенський, коли зараз же з місця виступив з погрозами супроти неї:

“Ця заява оборонця — це вже щось нове, а саме, що документи не вийшли з Чехо-Словацької Республіки. Хоч бачив їх тут, закидає, що це фальсифікати, що їх зфальшували поляки, чи хочби в присутності поляків. За цю клевету притягну оборонця до карної відповідальности. Прошу суд переслати цю заяву оборонця д-ра Горбового до прокурора, бо вона має знамена проступку.”^{205/}

До тієї своєї заяви в справі “каригідного заперечення автентичности т. зв. архіву Сеника” прокурор Владислав Желенський ще раз вернувся у своїй прикінцевій промові, у згадуваному вже її уступі “Автентичність архіву Сеника”:

“Говорять тут, що як довго не знаємо, в який спосіб попав архів до рук польської влади, то нема певності, чи той документ автентичний.^{206/} Другий з адвокатів заявив, що хоче перевести доказ, що ці акти не вийшли з Чехо-Словаччини, що є зфальшовані. Якщо оборонці запевняють, що акти не походять з Чехо-Словаччини, в такому випадку походять з Польщі. Якщо запевняють, що їх зфальшовано, виходило б, що їх хтось зфальшував. **Цього закиду не можна розглядати поважно. Існує карний закон і є деякі межі, як далеко можна зайти, щоб не підпасти під нього.** Якщо тут приходить свідок, польський майор і рішуче запевняє, що той документ автентичний та походить з архіву Сеника, ясно, що не можна виявити способу, яким чином він попав до Польщі, та годі не прийняти, що вони правдиві.^{207/}

XVII

У попередніх розділах ми предствили все, що могла довідатися українська сторона, т. зн. оборона на процесах і суспільність із судових звідомлень, що їх монополюю препарувала урядова Польська Агенція Телеграфічна. А коли порівняти це зо змістом, що його подає згаданий на початку цієї праці польський автор Фелікс Сьвйонтек, то виходить, що Міністерство Внутрішніх Справ передало до слідчого судді Вітунського далеко не все. Коли ж переданий матеріал перейшов через сито слідства і прокурорської підготовки та вкінці знайшовся в долучених до акту обвинувачення доказах з т. зв. архіву Сеника — мусів помітно скорчитися і кінець-кінцем знайшовся в допущених трибуналом т. зв. актах справи в дуже невеликій кількості.

Не то, що цілого т. зв. архіву Сеника, але навіть одного акту з нього сьогодні не можна знайти в старих польських архівах. Не зважаючи на те, що Варшаву сильно знищила війна, показалося, що різних архівів з міжвоєнної Польщі залишилося досить таки багато. Лише з т. зв. архіву Сеника не лишилися навіть “ріжки й ніжки”, комусь дуже залежало на тому, щоб він зник з обличчя землі, хоч осталося доволі інших, куди важливіших паперів, свідків діяльності Уряду з часу режиму Пілсудського. Одначе дивним-дивом, таки лишився “хвостик”, згаданий уже зміст, що його опрацював

Фелікс Сьвйонтек. Його неначе в фосфорі намочено, бо б'є з нього світло, що показує неймовірні просто речі. На тій основі можемо, вже хочби з того "хвостика", відкрити речі неправдиві і просто неможливі.

У нашій аналізі "тлінних останків" т. зв. архіву Сеніка обмежувалися ми до того, що просто б'є у вічі і до чого не треба спеціальних досліджувань. А в Сьвйонтека знаходимо речі, що про них у варшавському процесі ані чичирк.

Спинимося на двох таких різючих справах.

У розділі: "Що містилося в архіві Сеніка", звертають на себе увагу два перші уступи: А. і Б. Можливо автор помістив їх на самому початку тому, що вважав ті справи найважливішими або найбільш характеристичними. Мова там про листування "шефа організації УВО-ОУН":

1. З нелегальними конспіраційними діячами в краю і за кордоном: ген. Віктором Курмановичем, полк. Андрієм Мельником, полк. Романом Сушком, полк. Миколою Сціборським, сотн. Ріком Ярим, д-ром Ярославом Барановським, Андрієм Фединою, сотн. Омеляном Сеніком та іншими.^{208/}

2. Листування або матеріали, що відносилися до контактів полк. Євгена Коновальця з **леґальними** політичними діячами, представниками різних політичних угруповань у краю і на еміґрації, зокрема з УНДО, Українським Католицьким Союзом, Українською Соціалістичною Радикальною Партією, а передусім з членами Української Парляментарної Репрезентації — Дмитром Левицьким, Василем Мудрим, д-ром Володимиром Загайкевичем, Остапом Луцьким, Дмитром Палієвим, Міленою Рудницькою, Михайлом Матчаком та іншими.^{209/}

А за кордоном: з представниками ес-ерів Калеником Лисюком, Лукою Мишугою, Володимиром Кедровським, Олександром Мицюком і. т. п.

Сьвйонтек пише загально: "листування". Але це поняття двостороннє, обнімає автора листа й адресата. А він не робить різниці між тим, чи це були листи від полк. Євгена Коновальця до даних осіб, чи від них до полк. Євгена Коновальця, або листи з відповідями на них. А з того не можна не то ствердити, але хоч би й здогадуватися, **котрі** листи попали до т. зв. архіву Сеніка: **від** полк. Євгена Коновальця, чи **до нього**.

Ані один лист до полк. Євгена Коновальця не міг знайтися у т. зв. архіві Сеніка, бо в нього ніколи, **ані в Берліні, ані в Женеві ніхто** не переводив ревізій. Хіба, що автори листів до полк. Євгена Коновальця лишали в себе копії і їх пізніше забрала поліція. Перейдім найперше всіх тих "кореспондентів" полк. Євгена Коновальця за кордоном: ані в ген. Віктора Курмановича, ані в полк. Романа Сушка (після його переїзду на постійно за кордон), ані в Осипа Ревюка в Литві ніколи не було ревізії. У д-ра Дмитра Демчука хотіли зробити ревізію, але його не було в Празі, а коли вернувся — справа вже загула. У д-ра Ярослава Барановського переведено ревізію, але не забрано нічогосінько, як уже сказано, він надзвичайно стерігся з уваги на те, щоб не наразити ЦеСУС-у, де він був Президентом. Навіть у процесах варшавському чи львівському нічого не говорено про якісь листи до д-ра Ярослава Барановського. Інж. Дмитро Андрієвський жив стало в Бельгії, тамошня поліція не переслідувала українських націоналістів, то й у нього не було ревізії.²¹⁰ Інж. Микола Сціборський виїхав з Праги, ще заки почалися там ревізії, забрав усі речі з собою, а решту знищив. Пізніше жив у Празі і на кінець у Римі, ані в одному ані в другому місці місцева поліція не робила ревізій в українців.

Інж. Андрія Федину в Данцігу хотіли арештувати, але "данцігери" попередили його про те і він мав час забрати з собою всі організаційні папери.

Тільки в сотн. Ріка Ярого зроблено ревізію, але це трималося в тайні, ані німецька, ані польська сторона ні словечком про те не згадувала і не було про те ніяких хоч би натяків упродовж усього варшавського процесу. Навіть назвища його не згадувано.

А що знайдено в таємній квартирі Омеляна Сеніка — показано на процесі. З того, як ми виявили, більшість підроблено. Все те проаналізовано та пояснено на своєму місці. Вертаючися до Ярого, як відомо, після видачі полякам Миколи Лебеда, ревізія відбулася і навіть його арештовано. Переводила ревізію гітлерівська поліція в присутності польських агентів з Варшави, дехто каже, що це були урядовці польської амбасаді в Берліні, та це не має суттєвого значення. Знаємо, що забрано в нього щось, невідомо скільки, вдалося нам виявити тільки два

документи — їх ми обговорили в попередньому. Польща промовчала, бо тільки під тою умовою Гестапо пішло їй на руку. Тому, якщо б і було якесь листування полк. Євгена Коновальця з Ярим, Польща не могла на нього покликватися, тим більше, що за твердженням поляків увесь т. зв. архів Сеника походив тільки з Чехо-Словаччини. Можливо, що дійсно не було такого листування, бо Ярій слабо володів **у письмі** українською мовою, а писати йому було доволі трудно. Знаємо про це м.і. від інж. Володимира Мартинця, що редагував “Сурму” і часом Ярій туди передавав якісь матеріяли — їх треба було справляти. Свідчив про це також інж. Михайло Селешко, що — дивним-дивом — єдиний з усіх інших визначніших членів УВО стояв у добрих взаєминах з Ярим і навіть часами брав його в оборону, коли йшлося про час до 1934-1935 років.

Згаданих повище двох документів, що напевно дісталися полякам з ревізії в Ярого, поляки не могли використати в т. зв. архіві Сеника також і тому, що один з них скомпромітував би польське судівництво, що в двох процесах — а кожен з них тривав майже рік— **невинно** засудило Василя Атаманчука й Івана Вербицького за атентат на куратора Станіслава Собінського.

Стільки про “свої”, цебто про членів УВО-ОУН.

З таких самих причин не могло бути в архіві, названому іменем Сеника, листування полк. Євгена Коновальця з проф. Олександром Мицюком, Володимиром Кедровським та Лукою Мишугою. В нікого з них не було поліційної ревізії. Оригіналів листів полк. Коновальця до Володимира Кедровського й Луки Мишуги треба було б шукати в Америці, бо там вони оба проживали. **А копії листів, якщо вони були, тримав полк. Коновалець у себе і вони ніколи не були доступні польській поліції ані до його смерті, ані по смерті.**

Щодо Володимира Кедровського, то навряд чи писав він колинебудь щось до полк. Євгена Коновальця, або полк. Коновалець до нього. Полк. Євген Коновалець міг з ним бути знайомий з 1917-1919 років. Володимир Кедровський був членом Центрального Комітету Партії Соціалістів-Революціонерів, якийсь час заступником голови Військового Комітету Української Центральної Ради, опісля заступником Військового Секретаря (цебто Міністра Військових Справ), а вліті 1919 року Головним Державним

Інспектором Армії УНР. З тих часів міг його знати полк. Євген Коновалець, як командир Осадного Корпусу Січових Стрільців, що входив у склад Армії УНР. Але від осені 1919 року до 1921 Володимир Кедровський перебував у балтицьких країнах на дипломатичній службі, а від 1923 року — у ЗСА, отже не мав ніякої особистої стичности з полк. Євгеном Коновальцем. Але що найважливіше, Володимир Кедровський був одвертим ворогом українського націоналізму в якійнебудь — навіть національно-демократичній — формі і трудно собі уявити, щоб полк. Євген Коновалець міг і хотів з ним листуватися.

З тієї чвірки тільки єдиний Каленик Лисюк (правдиве назвище — Лепикаш), хоч теж колишній ес-ер, але мав симпатії до УВО за те, що проповідувала чинну боротьбу, а не саме тільки плескання язиками або розливання чорнила по папері, стрічався з полк. Євгеном Коновальцем. Ця справа вже обговорена в одному з попередніх розділів.

З Лукою Мишугою полк. Євген Коновалець листувався напевно. Можливо, що знався з ним ще з воєнних часів, хоч між 1915 і 1918 роками Лука Мишуга працював з УССтрільцями на Волині. Тільки короткий час був 1919 року в штабі ген. Юнакова в Кам'янці Подільському. Опісля перейшов до дипломатичної служби, від 1921 року як представник Західньо-Української Народньої Республіки в ЗСА, де й лишився на стало. Лука Мишуга дуже багато помагав УВО у пропаганді й організації фінансів, а з часу поїздки полк. Коновальця за океан 1929 року стояв з ним у постійному контакті. Одначе ніяк не можна пояснити, яким способом в т. зв. архіві Сеника могло бути листування між полк. Євгеном Коновальцем і Лукою Мишугою, бо один в Європі, другий у ЗСА і в нікого з них ніколи не було ревізії. Єдине, що можливе, то хіба що полк. Євген Коновалець згадував про Мишугу у своїх листах до когось з ОУН у Німеччині або в Чехо-Словаччині і на тій підставі хтось, хто робив список у справі листування членів ОУН між собою, попав там на назвище Луки Мишуги і затагнув його в список кореспондентів. А це теж свідчило б про те, якими способами складався цей "архів".

★ ★ ★ ★ ★

Зате під великим знаком запиту слід поставити якінебудь письмові контакти полк. Євгена Коновальця з українськими партійними діячами в Галичині. Він напевно знав їх багато ще з часу університетських студій до війни, а потім зо Львова, куди приїхав 1920 і виїхав звідти на постійно пізньою осінню 1922 року. Тут може бути мова тільки про час до осені 1933 року, бо тоді з'явився т. зв. архів Сеніка, до нього могли входити листи датовані до того часу.

До виїзду полк. Євгена Коновальця за кордон існувала у Львові т. зв. Міжпартійна Рада, що тримала зв'язок з Урядом ЗУНР на чолі з президентом д-ром Євгеном Петрушевичем за кордоном. Начальна Команда УВО з полк. Євгеном Коновальцем у проводі діяла самостійно, не підлягала українському Урядові, бо їх було два: Уряд ЗУНР та Уряд УНР. А УВО, хоч постала і головну свою базу мала на Західньо-Українських Землях, але вважала себе соборницькою. Заявляла себе "військовим рам'ям" політичної української влади, але з моментом, коли постане один Уряд для всієї України. З Урядом УНР не втримувала ніяких зв'язків, бо він був союзником Польщі, що окупувала Західньо-Українські Землі, а Урядові ЗУНР не підчинялася, бо він був Урядом тільки частини України, старалася вести свою діяльність так, щоб не шкодити політично ЗУНР і тому консультувалася та контактувалася з Міжпартійною Радою. А що Міжпартійна Рада і Начальна Команда УВО мали свій осідок у Львові, тому відпадала потреба якоїнебудь письмової комунікації. Отже з періоду до кінця 1922 року не могло бути ніякого листування галицьких політиків з полк. Євгеном Коновальцем.

Після рішення Ради Амбасадорів 15 березня 1923 Польща дістала суверенність над Галичиною (Волинь, Полісся та Холмщина належала до неї вже давніше на підставі Варшавського Договору з 1920 року). Д-р Євген Петрушевич з Урядом ЗУНР тоді вже втратив усяке значення. Він пробував продовжувати боротьбу з Польщею в оперті на Українську Радянську Соціалістичну Республіку. Через те порвалися якінебудь, навіть особисті, контакти з оточенням д-ра Петрушевича. Міжпартійна Рада розв'язалася, почали відживати старі політичні партії в новій ситуації. Вони обмежували свою діяльність до українських земель під Польщею, а це суперечило соборницькій підставі УВО, тим

самим відпала всяка потреба Начальній Команді УВО, а зокрема полк. Коновальцеві, з ними контактуватися.

Крайові Коменданти УВО, само собою, мусіли якось контактуватися з Начальною Командою, передавати туди звіти й діставати інформації та доручення. Це діялося при допомозі кур'єрів, що їздили легально, на паспорти, до Чехо-Словаччини або до Австрії, рідше до Німеччини. Забирали і привозили з собою листи, суворо зашифровані. **Ні один з таких звітів від початку 1923 року до постановня ОУН у 1929 році не дістався до польських рук.**

Фелікс Сьвйонтек згадує тільки про Крайових Комендантів, полк. Андрія Мельника й полк. Романа Сушка.

Полк. Андрій Мельник попався до тюрми 1924 року й вийшов на волю аж 1929 року, не займаючи ніякого організаційного посту. Час від часу контактувався з полк. Євгеном Коновальцем, бо вони посвоячилися, одружилися з двома рідними сестрами, дочками д-ра Степана Федака. Стрічалися на чеській границі в Карпатах, під самими Татрами.

Полк. Роман Сушко, Крайовий Комендант УВО від 1927 до осені 1931 року (з двома перервами у слідчому арешті) стояв у зв'язку з полк. Євгеном Коновальцем **тільки кур'єрським способом**, до того траплялося багато нагод через особи, що студіювали в закордонних університетах, приїжджали й виїжджали на свята і на вакації. Часом дехто виїздив у торговельних справах. Коли хтонебудь з галицьких політичних чи громадських діячів хотів зв'язатися в якійсь справі з полк. Євгеном Коновальцем, мусів це робити за посередництвом полк. Романа Сушка, як Крайового Коменданта, через нього свої думки чи питання передавати і через нього діставати відповідь.

Сумнівно, чи були такі спроби шукати зв'язку з полк. Євгеном Коновальцем громадських чи політичних діячів з-поза націоналістичного табору. Хіба при нагоді поїздок за границю у своїх приватних справах.

Ніякої співпраці з легальними **політичними партіями** не було, вони й не шукали її. Вони нарікали на УВО, що вона забирає їм молодь і хіба тільки в цій одній справі могли шукати розмов.

Чого міг потребувати Голова ПУН від д-ра Дмитра Левицького, Василя Мудрого, д-ра Володимира

Загайкевича, Остапа Луцького чи Михайла Матчака? Вони ж могли хіба звертатися до полк. Коновальця й переконувати його, щоб розв'язав УВО, прикриваючи дійсне своє бажання — зміцнити своє становище на ЗУЗ і відзискати вплив на молодь, — зо шкідливою діяльністю таємної революційної організації для т. зв. органічної праці та "загально-української справи" в краю.

В тих справах вони могли говорити і в дійсності багато говорили з Крайовим Комендантом полк. Романом Сушком. Він того не затаював перед Начальною Командою, його обов'язком було інформувати її про все, що діється й говориться "в краю" і він це сумлінно виконував.

Все це може дійсно таким способом висувалося до полк. Євгена Коновальця, але **тільки усно**. Нема ані одного сліду, щоб у цій справі писав чи відповідав на листи полк. Євген Коновалець.

Під час т. зв. паціфікації 1930 року, коли Юзеф Пілсудський хотів зламати не тільки український опір, але теж власну опозицію, розв'язав сейм і позбавив через те послів парламентарної недоторкальности, арештував найбільш активних, декого навіть запроторив до тюрми гострого режиму в Бересті. Відбулося багато наглих ревізій серед людей, що того зовсім не сподівалися, бо і самі вели себе легально і проповідували легальність та вірнопідданчу поставу супроти польської влади. Перевернено догори ногами тисячі українських мешкань, також серед провідних діячів легальних партій, але **ніде не натраплено на якогось листа від полк. Євгена Коновальця**. Негайно рознеслося б це по польській україножерній пресі і висунено б як доказ "нельояльності" на судових процесах, а їх відбулося кільканадцять проти таких льяольних послів до сейму і громадян.

Коротко: Голова ПУН не потребував писати до крайових діячів, а вони лякалися б писати до нього.²¹¹ Ніяких таких листів не було і все те, що написано в змісті т. зв. архіву Сеніка, що складався десь у другій половині 1930-тих років (т. зн. архів, а "зміст" — невідомо коли, проголосив його Фелікс Сьвйонтек аж по війні) **це видумані речі, фантазії**.

ОУН могла і дійсно співпрацювала з українськими парламентаристами тільки на міжнародньому форумі, у пропаганді в таких акціях, як жалоби до Ліги Націй у справі

“паціфікації” та тортур українських політичних в'язнів. Приїздили до Женеви українські послы і знайшлися неначе на величезному ярмарку, повнім журналістів, політиків, політичних маклерів та всякої того роду юрби, що збігається звідусіль у таких випадках.

А в Швейцарії від кількох років сидів полк. Євген Коновалець, було там щось у роді неофіційного українського інформаційного бюро, приїжджали туди з Бельгії інж. Дмитро Андрієвський і Макар Кушнір-Богуш. Були вже сталі зв'язки на місці, до них прибували нові з-поміж тих, що відвідували Женеву з нагоди сесій Ради Ліги Націй.

Зате українські парламентаристи мали ще інше, що дуже цінилося тоді в тогочасному світі — **їх обрано у виборах**. А це в Західньому Світі вважалося, що вони мають легітимацію виступати в імені свого народу. ОУН об'єднувала їм контакти з чужинцями і з того була подвійна користь: чужий світ знайомився з українськими парламентаристами і переконувався, що легальні чи підпільні українські політичні діячі за кордоном **говорять одною мовою, коли йдеться про справу визволення українського народу**, хоч прямують до того інакшими способами. А українські політичні діячі з краю нав'язували контакти з чужинцями.

В якомусь часі після виборів 1928 року — коли взяли в них перший раз участь галицькі українці — відбулася зустріч чи конгрес Міжпарламентарної Інтернаціональної Унії²¹². Поїхали туди українські послы й відвідали — хоч може не всі — полк. Євгена Коновальця, що на той час ще жив у Берліні. Відбули з ним багато розмов. Це було ще перед постановням ОУН, взаємини легального світу з підпіллям ще не дійшли до гострого напруження, це сталося аж після появи на політичному горизонті ОУН. Начальна Команда, що вже мала знайомості в світі, уможлиблювала їм зустрічі з чужими журналістами. Напевно переговорено тоді багато справ і через те відпала потреба листування.

Коли українська Радикальна Партія приступила до II Інтернаціоналу, їздили на його конгреси українські радикальні послы. Навряд чи шукали вони контакту з полк. Євгеном Коновальцем, за виїмком може Михайла Матчака, що знався з полк. Коновальцем з часу українсько-більшевицької війни 1918-1919 року.

На початках хіба один Дмитро Паліїв міг пробувати втримувати якийсь контакт з полк. Євгеном Коновальцем. Паліїв був колись провідним членом УВО, політичним референтом у Крайовій Команді, потім, у порозумінні з Крайовою Командою УВО організував легальну політичну партію УПНР (Українська Партія Національної Роботи)²¹³, щоб мати опору в тій частині суспільності, що стояла за незалежність і соборність, але з тих чи інших причин не могла брати участі в революційній діяльності. Потім пробував в УНДО оформити опозиційне крило, щоб не дозволити УНДО-нню скотитися на позиції повної капітуляції, як це сталося після атентату на міністра Перацького. Але кінець-кінцем вийшов з УНДО, створив собі власну партію "Фронт Національної Єдності" і цілком розійшовся з ОУН.

Дмитра Палієва арештовано під час пацифікації і зроблено в нього, як в усіх інших, ревізію. На процесі його звільнено, але ревізії відбувалися кілька разів — без вислідів. Не знайдено нічого з листування з полк. Євгеном Коновальцем. Не має значення, чи він деякі речі добре ховав і вони не потрапили в руки поліції. Важне те, що в упорядкованому індексі т. зв. архіву Сеника, що його знайшов десь Фелікс Сьвйонтек, виразно стоїть написано, що там було листування полк. Євгена Коновальця м.і. з Дмитром Палієвим, а це значить, що такі документи, якщо були — мусіли бути підроблені, так само, як листування з усіма іншими там заподаними українськими легальними політичними діячами. **Документи підфальшовано, але з уваги на т. зв. нормалізацію українсько-польських взаємин, що наклъовувалася після декларації лъояльності УНДО й Української Парляментарної Репрезентації, польський режим не вважав доцільним їх подавати до публічного відома.** А потім увесь архів, виявлений і невиявлений, знищено і тільки якимсь чудом лишився з нього цей "хвостик-зміст".

☆☆☆☆

В одній з приміток до своєї статті Фелікс Сьвйонтек пише:

"Як відомо, в архіві Сеника знайдено сліди підготовки ОУН до актів терору за кордоном у Парижі й Женеві, на зразок таких самих підготувань в інших тодішніх терористичних організаціях, зокрема "ушташів" д-ра Анте Павеліча."^{214/}

Це правдоподібно відомо тільки одному Феліксові Сьвйонтекові та й то хіба тільки з того "змісту". Бо якби де хоч найменший слід, чи хочби тільки натяк на те, знайшовся між забороненими під час ревізій в українців паперами, польська репресійна поліційно-судова машина витягнула б це у своїй пропаганді як найважчу гармату, гриміла б голосом святого обурення. Можна собі уявити, як це почалося б від голосу прокурора в судовій залі, а потім трубіла б під небеса вся польська преса, бо це дуже зручно підходило б до тодішнього положення в Європі, коли майже одночасно вбито польського міністра Броніслава Перацького, югославського короля Александра і французького міністра закордонних справ Жан-Люї Барту. Навіть у Лізі Націй відбувалися дебати про "міжнародній тероризм" і це була б знаменита нагода причепити до того тероризму теж ОУН. Одначе за весь час підготовки процесу, і потім у цілому його ході, не згадано про такий документ ані словечком, не міг знайти прокурор Владислав Желенський — за його словами, "клаптика паперу", щоб почепити на ОУН ярлик міжнароднього тероризму.

Українська Військова Організація та Організація Українських Націоналістів одверто голосили, що вони:

1. Змагають до віднови суверенної, соборної української держави.

2. Ця боротьба йде шляхом підготовки до збройного визволення з неволі, бо інакшим способом ніколи не міг би український нарід досягнути свою ціль.

3. Ця боротьба ведеться всіма можливими способами на **окупованих українських землях і в державах, що ті землі окупували.**

4. За кордоном іде тільки політична пропаганда, здобування симпатій чужих народів для української справи та організування фінансової допомоги українській визвольній боротьбі.

Виконування якихнебудь терористичних актів на території, де українські націоналісти знайшли приют і

безпеку від своїх ворогів, було б безглуздом самогубством, бо відбирало б можливість пропагувати українську визвольну боротьбу і мобілізувало б проти українців та України тамошню прилюдну опінію, не давало б змоги закордоном творити бази для своєї політичної діяльності, замикало б двері для тих, що мусіли покидати рідні землі перед переслідуванням ворогів.

Само собою, український націоналістичний рух шукав контактів з визвольними діями інших народів, що знайшлися в подібному положенні, як український. Зокрема дуже близькі і навіть сердешні були взаємини з хорватським народом. У столиці Хорватії, Загребі, навчалася багато студентів у тамошніх високих школах, дехто й одружився там. А коли прийшла вирішна хвилина — стояли поруч хорватів і згинули з рук большевицьких опришків Тіта.

Мавши довший досвід, ділилися ним з хорватськими незалежниками. Кілька зв'язкових та інструкторів ОУН потерпіли, коли ліквідувалися хорватські табори за кордоном, і сиділи "на засланні" на італійських островах. Однак ніколи ані не плянувалася, ані не виконувалася яканебудь терористична акція ОУН закордоном.

Примітка Фелікса Сьвйонтека вперто насуває підозріння, що польські спеціалісти від підсування фальшивих документів до т. зв. архіву Сеніка носилися з такою думкою, а може й мали готові якісь підроблені в такому зміслі документи, бо звідки такий книжковий міль, як Фелікс Сьвйонтек, що риється в стухлих і покритих порохом та цвіллю старих паперах, вирвався б з такою заміткою?

XIX

До того, щоб подати остаточну і правильну характеристику т. зв. архіву Сеніка, не вистачає ствердити, звідки він походить, як дістався до польських рук і запізнатися зо змістом тих його уривків, що їх ми читали в акті обвинувачення та в звідомленнях з варшавського процесу ОУН у редакції Польської Агенції Телеграфічної. Багато світла кидає його мандрівка вже внутрі Польщі, на що спочатку або зовсім ніхто не звертав уваги, або може так десь мимоходом, тому вона залишилася цілковито в тіні. Стала відома аж по війні.

Почалося з того, що в державних архівах Людової Польщі, у відділі "Архів нових справ", знайшовся лист Генрика Сухенка-Сухецького,^{215/} начальника Відділу Національностей у Міністерстві Внутрішніх Справ у часі, коли Перацький був міністром. Цей лист з 15 квітня 1935 року був властиво звітом наступникові Перацького, Маріянові Зиндрам-Косцялковському. На еміграції опублікував, чи пак обговорив, його зміст Ежи Люксембург у лондонському часописі "Wiadomosci" ч. 431 з дня 4 липня 1954 року. З того звіту виникає, що Відділові Національностей не пропонується тих матеріалів, хоч вони відносилися до діяльності українських націоналістів і були в них плани атентатів на Перацького і на львівського куратора Бабія.^{216/}

Але знав про те начальник Відділу Безпеки, Станіслав Кухарський, і він не то що сам не зробив з того вжитку, але навіть не зголосив про те своєму зверхникові Генрикові Кавецькому,^{217/} шефові Політичного Департаменту.

Обурений Люксембург пише з цього приводу:

"Здобутий матеріал вислано до Варшави і небавом він знайшовся у Політичному Департаменті^{218/}. І тут сталося щось, у що й сьогодні трудно повірити. Отриманих матеріалів у Міністерстві ніхто не перестудював, вони лежали там незоторкнені і навіть не перекладені на польську мову! Навіть смерть Перацького не спонукала нікого зазізнатися з ними! Аж **дев'ять місяців по атентаті**, коли слідство добігало вже до кінця, нарешті перечитано матеріали.

Як звичайно, почалися взаємні претенсії та звинувачення. Директор Політичного Департаменту^{219/} висунув закид начальникові Відділу Безпеки Станіславові Кухарському, а цей знову скидав відповідальність на директора Політичного Департаменту, бо до нього наперед приходили всякі такі речі і щойно він передавав їх до відповідних нижчих Відділів.

Як звичайно в бюрократії, відповідальність згубилася десь посередині між урядовцями, а з них кожен, авжеж, був "у цілковитому порядку".^{220/}

Чим пояснити недбальство найвищих органів "безпеки" в Польщі, звичайно дуже ласих на кожну сенсацію? А тут вона заповідалася не абияка — здогадно таємні документи з

центрів української революційної організації за кордоном! До деякої міри можна допустити лінивість польської канцелярщини, що про неї самі поляки склали приговор, що "польські уряди діляться на *działy* і *wydziały*, azeby strony nie wiedziały, gdzie sie ich akta podziały" (на поділи й виділи, щоб сторони не знали, де поділися їх акти). Однак дев'ять місяців таки задовгий час на повну безчинність, тут мусіла зіграти роль інша причина: **ціла та купа зібраних звідусіль паперів не мала майже ніякої вартости** і ледве можна було їх підтягнути під категорію "документів", та ще й "архівних" і "таємних".

Перша зорієнтувалася в тому дефензивна "двійка" і хоч перефотографувала всі привезені папери, конверти, брошурки і т. п., то побачивши, що це матеріал нікудішній, навіть не пробувала його перекладати на польську мову й порядкувати, скинула цей тягар зо своїх плечей і відтранспортувала весь багаж до Міністерства Внутрішніх Справ. Якби ці матеріали мали якусь вартість, то "двійка" уважніше їм приглядалася б, був бо в неї теж Відділ Національностей і якийсь час начальником там був цей же сам Генрик Сухенек-Сухецький, що пізніше перейшов до такого самого Відділу в Міністерстві Внутрішніх Справ.

Повторім, щоб пригадати собі, що пише про цей "матеріал" Фелікс Сьвйонтек:

"Це була купа помішаних і розсипаних фотографічних матеріалів з відбитками в негативах і позитивах найрізномірніших фотокопій, інколи перемішаних з оригіналами листів, чорновиків, зшитків — значна їх частина містилася в конвертах або в пакетах."

Сьвйонтек сам не вигадав собі такої кваліфікації "таємного архіву", коли ж так писав, то мусів це вчитати десь у тому відділі державних архівів, де ця "безладна купа паперів" зберігалася і там її такими словами означили ті, що це бачили власними очима.

Коли пізніше дійшли до того ще військові матеріали з Данцігу, скрипти викладів з військових курсів, військові підручники, вишкільні інструкції, мапи й усякі матеріали, що вживаються у військових вишкільних курсах,^{221/} — все те разом давало гору всяких паперів і засвідчує це наступник Генрика Кавецького на пості директора Політичного

Департаменту, Вацлав Жиборський, пишучи про "цілі скрині матеріялів". Не диво, що нікому не було спішно почати сортувати, складати і студіювати паперові гори, бо хто раз узявся б за цю роботу, перебирав би за неї відповідальність. Не наша це вигадка, це беремо з усіх тих польських жалів і звинувачень, що наслідком занедбання простудіювати "акти", втрачено можливість не допустити до атентату на міністра Перацького.

У листах Вацлава Жиборського до прокурора Владислава Желенського,^{222/} писаних на еміграції несповна 40 років після варшавського процесу ОУН, знаходимо такі цікаві речі:

а/ Т. зв. архів Сеніка отримав він частинно від Сухенека-Сухецького і частинно від Генрика Кавецького, **з його приватного мешкання**, а не від Станіслава Кухарського, де він властиво повинен був зберігатися;

б/ Ані Кавецький, ані Сухенек не потрапили повністю розшифрувати документів Сеніка, хоч усіма силами старалися, а це головню тому, що члени ПУН часто міняли псевдоніми і взагалі шифрові коди.

Це суперечить тому, що написано в змісті т. зв. архіву Сеніка, а цей зміст Фелікс Сьвйонтек знайшов ув упорядкованих уже польських державних архівах. Пригадаймо, що він виразно писав:

"Це був архів зашифрованих матеріялів. Різні особи, речі, місцевості, акції та поняття неможливі були б до зрозуміння без спеціального шифру-коду. **Цей код знайдено разом з іншими актами в цьому архіві.**"

в/ Того не можна було виконати в урядових годинах у бюро, **тільки вечорами й ночами вдома, за відомом і згодою міністра**. Скрині з актами мандрували від начальника до начальника і скінчили свою мандрівку в директора Генрика Кавецького.

Кожен мав бути знавцем у суді і на тому скінчилося, нічого з того не вийшло.

А те, що скрині перебували в приватних мешканнях — зрозуміле.^{223/}

Дальший розгляд матеріялів Сеніка відбувався вже після варшавського процесу ОУН. Він виявив дуже багато даних, але нікого не притягнуто до відповідальности, бо

повтікали за кордон.^{224/}

До речі, акти виходили не тільки поза мури будинку Міністерства Внутрішніх Справ, але відбули мандрівку до далекого Львова, де “займався” ними воєвідський радник Анджей Тилько^{225/} зо своїми співробітниками. Він прийшов до Відділу безпеки у львівському воєвідстві на місце “знавця українських справ”, ренеґата Казімежа Івахува. З ним ми ще стрінемося в дальшому.

Завваження Вацлава Жиборського про те, що просліджування матеріалів з т. зв. архіву Сеника продовжувалося ще й після закінчення варшавського (1935-1936) і львівського (1936) процесів ОУН, не знайшло підтвердження в пізнішій літературі на цю тему, принаймні ніде не наткнувся на те автор. Щоправда його можливості, як приватного дослідника, були дуже обмежені, але напевно відгукнулися б на те оборонці автентичности т. зв. архіву Сеника. Їх мовчанку можна пояснювати тим, що такого досліджування не було. Т. зв. архів Сеника виконав призначену йому ролю в інтенціях тих, що його фабрикували, і з тою хвилиною став непотрібний, здатний хіба на те, щоб запроторити його кудись у діру, звідки він уже не вийшов би на світ Божий.

Єдине, що промовляло б за думкою Жиборського, це хіба те, що в змісті того, вже остаточно зредагованого, т. зв. архіву Сеника знаходимо речі, що про них цілком не згадувано, коли висунено його на першу лінію атаки в варшавському процесі. Дещо з того ми вже показали^{226/}, а порпатися до самого споду нема змислу, бо нема вже документів, є тільки згадка про них у змісті. Хіба закінчимо цю справу ще одним — з польської точки погляду важливим — моментом, що його прокурор Владислав Желенський — на відміну від своїх колег з попередніх процесів ОУН, — цілком залишив на боці. Спинившись на бюджеті ПУН і взагалі ОУН, виразними словами ствердив, що в т. зв. архіві Сеника не виявлено всіх джерел прибутків ОУН, згадавши тільки про фінансову поміч Литви, а в Фелікса Сьвйонтека читаємо чорне на білому теж “повідомлення про отримання грошових субсидій від чужих держав”, отже не від однієї тільки Литви.

До того часу польська преса і “політичні знавці” гриміли про “німецькі гроші”, але видно, що на варшавському процесі дотримувалася ще усна домовка між амбасадором Юзефом

Ліпським і шефом Гестапо Гайнріхом Гімлером при нагоді видачі Лебедя, хоч під кінець варшавського процесу польсько-німецькі взаємини помітно прохололи.

XX

Як поставилася українська суспільність до справи т. зв. архіву Сеника? Вона знала тільки те, що подала Польська Агенція Телеграфічна, знов же Агенція інформувала так, як наказували їй приставлені туди урядові цензори. Хіба лише з протестів та заяв оборонців на процесі могла вона здогадуватися, що там щось "не все в порядку", хоч легальна українська преса не сміла, а зайнявши явно протинаціоналістичні позиції, може й не хотіла нічого з того поставити під знаком запитання.

Преса угодного табору, що його репрезентувало УНДО, підтримувала тезу прокуратури про "автентичність" актів Сеника, а робила це з двох причин:

1. В консеквенції своєї заяви осуду ОУН з 13 липня 1934 року.

2. З наміром відвернути прихильність широких українських кіл від українського націоналістичного руху.

Разом з радикальним "Громадським Голосом" і католицькою "Метою" засуджувала "заграничний провід ОУН" та вболівала над недолею "збитої з правильного шляху української молоді".

Однак величезна більшість тієї молоді, освіченої і з простолюддя, своїм серцем та інстинктом таки стояла за УВО й ОУН, хоч не завжди вміла це якось одверто й чинно виявити.

У тій трійці найслабше стояло УНДО, що ніколи не могло спромогтися на власну організацію молоді, як нарибку до своєї партії.

Радикальна партія мала свою юнацьку організацію "Каменярі", над нею працювала і найбільше відчувала "конкуренцію" ОУН серед сільського молодняку. Це вона перша виступала проти ОУН, зараз таки в початках, лякаючись відпливу туди сільської молоді, що їй не вистачали туманні кличі вихолощеного соціалізму, її манила активність, чинна боротьба й виразні визвольні бойові кличі. Але навіть і в тих радикальних "твердинях" тут і там траплялися виломи в сторону ОУН.

“Український Католицький Союз” та весь світ об’єднаний довкола церковних процесій, “Марійських дружин” чи як там вони називалися, братств і сестрицтв, зв’язаний професійною дисципліною духовенства, з власною пресою і чималими фінансовими засобами, подбав про те, щоб постали дві юнацькі організації: “Орли” (про них не маємо ніяких циферних даних) і “Вогні”, що мали заступити розв’язаний і заборонений “Пласт”.

Однак хоч цей табір втішався підтримкою легальних партій та організацій з одного, і прихильною толеранцією польської державної влади з другого боку, як “антидотум” на ОУН, не зважаючи на те все робив враження анемічного, недокровного твору, не міг надхнути український нарід ні своїми ідейно-політичними заложеннями, ні практичними виявами свого існування. Проіснував тихо до 1939 року, коли воєнна катастрофа стерла його з лиця землі.

Окремо слід згадати про Дмитра Палієва та його групу, оформлену у “Фронті Національної Єдності” (ФНЕ) з власною сильною пресою. До неї схилилися елементи, що не могли погодитися з коліноприклонною політикою національної демократії супроти Польщі, але їй не хотіли наражувати себе на репресії участю у націоналістичному русі. Ця група мала б більші шанси у витвореній варшавським процесом ситуації на Західньо-Українських Землях, як би не взяла гострого протинаціоналістичного, а власне протиоуєнівського курсу. Вона могла б зібрати довкола себе багато прихильників націоналізму, незгідних з теорією “перманентної революції”, що її проповідували ідеологи 1930-тих років. Незручна і часто несправедлива критика ОУН, а власне тих скрайніх елементів, що нехтували політичною діяльністю і боротьбою, а перли до терору, простягалася на всіх членів ОУН і відштовхувала від ФНЕ. Воліли залишитися в безчинності, як ставати на шлях тих, що їх тоді згідливо, хоч не завжди справедливо, називано “тежнаціоналістами”. В погоні за “масами” ФНЕ широко розкрив ворота для решток і недобитків різних давніших організацій: гетьманців, розчарованих комуністів після самогубства Хвильового і Скрипника та ліквідації советофільської організації “Сель-Роб”, зокрема її “правиці”. Зібрався там конгломерат людей, що досі не мали з собою нічого спільного і хоч багато їх було — індивідуально беручи—

порядні й чесні люди, але створити з них однорідний ідеологічно-політичний твір було просто неможливо. Тим більше, що провід ФНЄ непотрібними випадками проти ОУН і зокрема ПУН відштовхнув багато націоналістів, а головно їх прихильників з-поміж української громадськості, що хотіли б бачити в ФНЄ осередок опозиції проти польської окупації Західньої України.

Такий був безпосередній, але **тимчасовий** наслідок варшавського процесу ОУН. Велика бомба з атомною голівкою т. зв. архіву Сеника не виправдала польських надій. Вона поділила українську суспільність, але **не знищила ОУН ні морально, ні організаційно**. Від моральної депресії урятувала її суперльояльна і коліноприклонна політика легалістів, а організаційно втрималася завдяки своїм низовим проводам, що вправді перейшли через слідчі арешти й “Березу Картузьку”, але втримали мережу ОУН, членство її росло, бракувало йому тільки розумного проводу на крайовому фронті, вільного від тих перспектив, що ввижалися йому з горішніх кімнат Академічного Дому у Львові і з понурих келій польських тюрем. Сам вибух бомби т. зв. архіву Сеника, що мав розкласти морально членство ОУН і роз’їсти його зневірою з-внутра, розвіявся як дим, що вибухає вгору в формі гриба. Правдиву шкоду принесла тільки “радіяція” тієї бомби кілька літ пізніше, що спричинила двоподіл в ОУН.

☆☆☆☆☆

А тим часом льояльна українська преса в Польщі одверто або скрито-злорадісно паплюжила український націоналізм.

Володимир Кузьмович, колись “націоналіст” з УПНР і “Заграви”, а тепер редактор католицької “Мети”, бив ОУН “браком революційної поваги”, цебто поваги в наслідках і легкодушності в починах. Ось кілька зразків з його хрестоносного походу проти ОУН:

“Невідомо, де кінчається вирахування революційного проводу, а де зачинається провокація підземних анонімів”.

Шмарував ПУН, захоплювався “могутнім апаратом держави” (т. зн. польської), жалів підсудних, що впали жертвою закордонного Проводу:

“Безвість трагедії молодих, морально-знівечених людей цілою своєю вагою і вагою їхніх поступків падає на моральних і фактичних винувників варшавського процесу, що живуть за кордоном. Українська громадськість судить за всі нещастя революційної акції, за всі спустошення тих, що **при зелених столиках, після чорної кави** робили революційні пляни і давали їх переводити, кому попало.”^{227/}

Автор не читав цієї статті в свій час, сидів тоді в польській тюрмі. Але читаючи її 50 років пізніше, відлунювалися йому в ушах йота в йоту ті самі слова, ті самі фрази, ті самі аргументи про “зелені столики” картографів і “чорні кави” в гулящому житті закордонного проводу УВО — коли лежав він збитий до безтями на дошках і не міг ні слова протесту пробелькотіти, бо відібрало йому мову — слова комісара поліції Казімежа Білевіча і якогось типа з воевідської “безпеки”, що до нього шанобливо ставився Білевіч.

Кому з них прислугують авторські права до тих слів: поліційним катюгам з 1929 року, чи редакторам “Мети” з 1935 року?

Представник ундівської преси, постійний кореспондент “Діла” в Варшаві, Іван Кедрин, ставився дуже критично і часто зовсім несправедливо до різних проблем ОУН, що виринали в часі варшавського процесу, пригадаймо його статті “Під колесами історії” і “Білянс варшавського процесу”, однак притримувався якоїсь міри, не було в нього запіненої ненавистю злоби. Може тому, що хоч не був націоналістом, але знався з деякими чільними провідниками націоналістичного українського руху. А редактор “Мети” був одним з тих, що засівали зерно українського націоналізму на ЗУЗ у “Заграві”, разом з Дмитром Донцовом і Дмитром Палієвим. Відомо, як відступники від старого і неофіти в новому ненавидять своє минуле.

Заслуговує на увагу замітка Івана Кедрина у його вечірньому телефонаті до “Діла” з 20-го дня варшавського процесу, що її він кінчає такою злобно-глузливою заввагою:

“З тексту документів у “Кур’єрі Пораннім” виходить, що найбільш помічною для польської влади була тут система верхівки УВО. Всі листи, що

виходили від тієї верхівки, розсилися в копіях під адресами інших членів тієї верхівки. У той спосіб, дійсно, за кілька літ, могли б намножитися тисячі таких "конспіраційних" листів.^{228/}

★ ★ ★ ★ ★

Про українську пресу в світі — за виїмком заокеанія — мало можна сказати, бо трудно її знайти. В загальному погодимось, що неприхильні українському націоналізмові часописи використовували прикрі речі з варшавського процесу, а в тому в першу чергу т. зв. архів Сеніка, на те, щоб бити по всій ОУН. Годі це вважати успіхом польської пропаганди, бо навіть якби не було варшавського процесу з його скандальними "всіпами" та з т. зв. архівом Сеніка, ці ворожі до ОУН пресові органи завжди знайшли б щось, щоб "як не кием — то палкою" вдарити по ОУН. Це бачимо в кожному числі "Розбудови Нації" в цікаво й дотепно веденому "огляді преси" редактора Мартинця. Ніхто не вимагав би від них одностайної солідарної постави, ані не сподівався б її, в обороні частини — хоч і не дуже їм стравною — української суспільності перед ворожими ударами за англійською засадою: right or wrong — my country.^{229/}

Поділилася теж і заморська українська преса: соціалістична, католицька або з інших причин ворожа українському націоналізмові преса теж користала з нагоди, щоб штовхнути ОУН під ребро. В Канаді до таких належали "Українські Вісті" в Едмонтоні й "Український Голос" у Вінніпеґу, а в ЗСА — "Народна Воля" в Скрантон (Пенсільванія).

Нью-Йоркська "Свобода" з редактором Лукою Мишугою, що знав особисто полк. Євгена Коновальця й Омеляна Сеніка-Грибівського — стрічався з ними у ЗСА — присвячувала багато місця обороні ОУН перед наклепами. Спокійно, речево, але стало й витривало. Не далася взяти ні на один гачок з тієї брехні, що її пригорщами розсипали на варшавському процесі. Завдяки "Свободі" з Українським Народнім Союзом, що її органом вона була, Організація Державного Відродження України в ЗСА могла скликати й рекламувати віча, збирати гроші на допомогу для ОУН.

Однак найсильніше і найбільш завзято виступив

тижневик "Новий Шлях" у Саскатуні в Канаді. Він підтримував велику і прихильну до УВО й ОУН організацію Українське Національне Об'єднання та Українську Стрілецьку Громаду, що тісно з нею співпрацювала. В кожному своєму числі поміщував інформації, статті, свої власні і своїх європейських кореспондентів, на підтримку праці УВО й ОУН, став найсильнішою пресовою платформою, що з неї можна було голосити слово правди про український визвольний націоналістичний рух на чолі з Організацією Українських Націоналістів.

Наведемо кілька прикладів з того, вони бо нещадно торошили польську пропаганду, розкривали таємні її дружини, відкривали приховані мотиви.

У числі 1. з 7 січня 1936 року, у статті п.з. "Ляцькі брехні і провокації" широко писано про те, які саме матеріали могли бути в Омеляна Сеніка:

"Як відомо, п. Грибівський виступав за океаном явно на вічах, зборах і маніфестаціях, а про його поїздки і промови писала українська преса в Америці. Відомо також, що товариства й організації, що з ними п. Грибівський співпрацював, були і є легальні, свою діяльність на користь націоналістичного табору на рідних землях не тільки не конспірують, але широко про неї пишуть у своїх пресових органах. Щобільше, вони не тільки друкують викази сум, висланих на визвольну боротьбу в краю, але подають подрібну статистику всіх пожертв з назвищами жертводавців. Пан Грибівський стояв з тими громадянами й організаціями не тільки в особистому, але й листовному зв'язку кілька років і мусів діставати ті списки, повідомлення звіти з тієї акції. Ці матеріали зовсім не сенсаційні і навіть не довірочні. З ними не потребував він критися, навпаки, мусів зберігати їх у порядку для орієнтації в дальшій своїй діяльності.

А щоб довідатися про таку велику тайну, як висоту прибутків ОУН з-за океану від 1927 року, не треба шукати за ними аж в "архіві Сеніка", бо про все те можна б довідатися з американської "Свободи", "Вісника ОДВУ", канадського "Нового Шляху" й "Сурми".

Про ці справи ішла ціла серія статей у "Новому Шляху".

“Цих матеріалів не треба шукати в якомусь “архіві Сеника”, бо Польща через своїх пресових аташе в Канаді й Америці збирала всі ті інформації з українських часописів, а може теж і від своїх польських інформаторів, могла їх мати без трудно і — як показалося з деяких моментів у варшавському процесі, збирала їх у своїх центральних архівах ще далеко перед тим, заки відбулися арештування у Празі.”

У статті п.з. “Махінації з архівом Сеника” в “Новому Шляху” читаємо:

“ ... Ревізії в мешканнях інших націоналістів у Празі відбувалися в присутності заарештованих та інших свідків, а то й у деяких випадках^{230/} поліція списувала на місці протокол з виказом забраних речей, то якраз з речами п. Грибівського того не було: **ревізія і конфіскація речей у п. Грибівського відбулася в його неприсутності**, бо він тоді вже був у тюрмі. Отже була повна можливість робити з матеріялами, що душа забажає: одні речі забирати, а другі підкладати.

Це могла робити чеська поліція^{231/}, але тим більше польська. Бо **ніхто не може сконтролювати, що саме вона дістала від чехів.**

Чи не цікаво, що чомусь не виступають у варшавському процесі матеріяли інших націоналістів з Праги (а ревізії переведено там у 12 осіб), а зокрема нікого з тих, що домагалися списати протоколи з переведених у них ревізій?”^{232/}

Дуже цікаві моменти підкреслює “Новий Шлях”^{233/} в одній з дальших статей у цій серії п.з. “Литовська бомба”.

“Донедавна ще на всіх процесах ОУН говорили поляки про Німеччину. Німеччина фінансує акцію ОУН, Німеччина дає притулок для членів ОУН, у Німеччині друкується “Сурма” — словом, усе лихо йде з Німеччини. Тепер, після польсько-німецького союзу, годі вже їхати на німецькому конику, тим більше в процесі за атентат на Перацького, що відбувся в часі відвідин міністра Геббельса в Польщі. Кого ж підставити **тепер** на місце німецького коника?”

Не тільки Німеччина відпадає, але й Чехо-Словаччина, бо ж вона виселила українських націоналістичних активістів ще перед початком варшавського процесу. Ось як писала "Свобода" в числі з 20 листопада 1935 року:

"У клопотах буде польська пропаганда. Бо перше казала, що цей рух є "німецькою інтригою" і фінансує його Гітлер. Тож тепер треба буде знайти іншого опікуна."

І ось цим опікуном поляки зробили Литву: Литва фінансує акцію ОУН, Литва є сховищем для членів ОУН і т.д. і т.д. Словом: тепер усе зло йде від Литви. А найважливіше — **все це доказано одним листом полк. Коновальця**. І може б повірив хто те, якби не те, що з листа полк. Євгена Коновальця вилізла — як шило з мішка — примітивна фантазія польських поліцаїв, що навіть не завдали собі труда заглянути до преси і перевірити, в якому часі їздили до Америки делегати ОУН".

Далі "Новий Шлях", теж покликаючись на "Свободу", звертає увагу на такі речі:

"Полк. Євген Коновалець стрінувся у Швейцарії з литовським міністром Завніюсом і відбув з ним розмову. Не дуже вони з тим крилися, коли й міністер Завніюс цей факт потверджує та й полк. Євген Коновалець його не заперчує. Відомо, що в Женеві та й інших швейцарських містах за кожним кроком міністрів і різних делегатів слідкують і журналісти й розвідки, але теж і швейцарська поліція для їхньої охорони. Отже не було потреби з тим конспіруватися, можна прийняти, що знали про те й поляки, вони ж бо ходили назирцем і за литовським міністром і за полк. Євгеном Коновальцем.

З листа полк. Коновальця мало б виходити, що говорив він з міністром Завніюсом 6 жовтня 1932 року і полк. Євген Коновалець мав просити міністра Завніюса:

"дозволити на видачу пашпорту для нашого делегата, — **хочемо його ще цієї осені вислати до Америки**, як теж подбати про американську візу."

Міністер Завніюс мав заявити, що пашпорт

видасть чи пак доручить його видати. Вистарається також про американську візу, хоч це потриває два місяці.

З того випливає, що справа поїздки до Америки була дуже спішна, ще тої самої осені.^{234/} І чи це не цікаво, що ані восени 1932 року, ані навіть восени 1933 року ніхто з ОУН не їздив до Америки! Бо якраз безпосередньо перед тою згоодною розмовою полк. Євгена Коновальця з міністром Завніюсом вернувся з-за океану Микола Мельничук.^{235/}

Щойно в квітні 1934 року поїхав туди Омелян Сенік-Грибівський, коли вже вийшов з чеської тюрми, отже аж **півтора року після** тієї згодної розмови полк. Євгена Коновальця з міністром Завніюсом."

XXI

Довкола справи т. зв. архіву Сеніка йшла дискусія, вже по війні, теж і між самими поляками. Наприклад, історик з Людової Польщі Ришард Торжецький,^{236/} а його аж ніяк не можна вважати об'єктивним у поставі до українського визвольного, зокрема націоналістичного, руху, писав, що:

"Акти Сеніка **тільки потверджують** вістки, що їх Український Реферат II Відділу Головного Штабу роздобув від своїх конфідентів, а серед них від невідомої особи з найближчого оточення Сціборського."^{237/}

На те відізвався Вацлав Жиборський у відомих нам листах до прокурора Владислава Желенського з 13 лютого і 22 червня 1975 року, висловлюючися до того твердження Ришарда Торжецького, наскільки йдеться "нібито про якісь довоєнні акти польського Міністерства в такому змислі, як це подає Ришард Торжецький":

"Авжеж, — пише Вацлав Жиборський, — Міністерство Внутрішніх Справ мало деякі інформації про Сціборського, але тільки те, що: 1. жив він у Парижі; 2. займався українськими справами на терені Франції; 3. постійно нарікав на недостатнє фінансове забезпечення; 4. не мав ніякого відношення до бойових справ."

До того можна завважити, що на те непотрібно аж "конфіденційних інформацій", бо це було відомо кожному українцеві в Парижі, що знав інж. Миколу Сціборського. І це було все, на що спромоглася розвідна діяльність Відділу Безпеки польського Міністерства Внутрішніх Справ.

Теж і прокурор Владислав Желенський заперечує це, відсилаючи нас до вже відомого нам листа дипл. полк. Стефана Маєра з дня 22 червня 1975 року:

"Другий Відділ ніколи не мав ін форматорів з оточення інж. Миколи Сціборського і ніколи не був ним сам інж. Сціборський.

Деякі важні недискреції про ОУН мав Другий Відділ у періоді безпосередньо перед атентатом на Перацького в той спосіб, що мав доступ до листування радника Зехлін в польському рефераті "Auswärtiges Amt" у Берліні ... Отже ніколи не був нам потрібний той "мітичний контакт в оточенні Сціборського" — закінчує полк. Стефан Маєр.^{238/}

Це значить, що польська сторона мала тільки відомості пліткарського характеру і то з другої руки, знайшовши "інформатора" в німецькому Міністерстві Закордонних Справ, і знала тільки те, що можна було підслухати в паризьких "кафейках", куди заходили — згідно з паризьким звичаєм — на чашку кави або на чарку вина працівники "Українського Слова" в перервах праці. То й не диво, що не могли з того довідатися нічого більше, як те, що писав Вацлав Жиборський.

Неясна і свідомо оточена таємничістю справа т. зв. архіву Сеніка, а зокрема факт, що все замовкло про нього після закінчення варшавського процесу, а сам він пропав, як камінь у річку, мусіла заінтригувати теж і польських публіцистів, але до падіння Польщі не знайшовся ніхто, щоб узяти цю справу під обстріл дискусії. До останнього часу існувала "Береза Картузька", а щоб потрапити туди, вистачало тільки підпису Жиборського. Отож польська публіцистика старалася заспокоїти свою цікавість, оглядаючи гірські краєвиди в Татрах або вдихаючи свіже морське повітря на Гелі, замість того, щоб розв'язувати загадку т. зв. архіву Сеніка.

У паризькій "Культурі" ч. 304-305 з 1973 року Юзеф Левандовський подав рецензію на книжку Ришарда

Торжецького і там на стор. 120 завважив, що архів Сеніка здобуто не в співпраці з чехо-словацьким Урядом, але проти його волі. Стилізація в нього така, що невідомо, чи так стверджує Торжецький, а чи тільки рецензент його поправляє.^{239/} Стаття Юзефа Левандовського друкована ще перед появою праці Владислава Желенського в тім же самім видавництві "Instytut Literacki", що видавало "Культуру" і праці прокурора Владислава Желенського. Очевидно це мусіло шпигнути шилом прокурора Желенського і в своїй праці про вбивство міністра Перацького він написав:

"Левандовський помиляється у своєму твердженні, що архів Сеніка здобуто не завдяки співпраці з чехо-словацькою владою, тільки проти її волі. Не знаю, на чім спирається Левандовський у своєму запереченні, але фактом є, що після заяви полк. Стефана Маєра, що її я подав,^{240/} не може бути сумніву, і теза Торжецького, що сталося це в співпраці з чехами — слухна."^{241/}

Тут можна завважити, що дійсно сталося це в співпраці з чехами, чи пак з чехом, підкупленим майором Бартіком, але не з чеською владою. Левандовський не виловив хіба з повітря своєї думки і не писав навгадь. Але його завдання було подати рецензію **на цілу книжку** Торжецького, а не обговорювати справу т. зв. архіву Сеніка. На ньому спинився він тільки у згадці мимохідь, не мав ані наміру, ані часу доходити в ній "до дна", коли ж подав таку замітку, то мусів мати до того якусь підставу.

★ ★ ★ ★ ★

Накінець дозволимо собі подати **власну думку прокурора Владислава Желенського** про вартість цього т. зв. архіву Сеніка. Її висловив він у своїй прикінцевій промові на процесі в Варшаві в розділі: "**Акти Сеніка не важні для присуду**":

"Коли маю бути щирий, то акти Сеніка не мають більшої вартости для цих 12 підсудних. Доля їх без цих актів була б така сама після замкнення слідства, з таким внесенням, як в акті обвинувачення, за виїмком кількох чи кільканадцяти сторінок і такі самі були б присуди.^{242/} Акти для цих людей мають лише таке

значення, що відслонюють генезу вбивства, організаційне тло та характеризують середовище. Зрештою — що годі заперечити — ці **акти високоартісні**, як документи, що доказують, чим є ця організація, що так скажу, в однострої і без нього, які її ходи й виходи, фінанси й рахунки, інспірації та оточення, а передусім — яка її мораль.

Не можна дивуватися, що вхопилися тут^{243/} за всі дозволені й недозволені способи, щоб ці акти здискредитувати."^{244/}

В риторичному запалі прокурор Владислав Желенський **забув, що говорив перед кількома хвилинами:**

"Акт обвинувачення спирається на т. зв. речових доказах, що їх тут було так багато і так довго вони тут лежали, на **актах Сеника** і вкінці на самих підсудних."^{245/}

Раптово прокурор відмовляє "актам Сеника" тієї поваги, що її признав перед хвилиною, поставивши їх на **другому місці** в порядку зібраного доказового матеріялу і **перед** зізнаннями підсудних, що в більшості засипали себе самих і своїх товаришів, а тепер представляючи ті "акти" маловажними, можна сказати навіть зайвими, коли йдеться про **докази вини** підсудних.

По волі чи неволі прокурор таки признав, що можна було зовсім добре без них обійтися, вони потрібні не судові, тільки **політичній владі** Польщі для того, щоб шмарувати ОУН і визвольну українську боротьбу. Та й то не всі з тих 418 оригіналів і 2055 фотокопій, що мали промовляти до публіки не так **своїм змістом**, як більше **притолочувати своєю кількістю**, використано на процесі, були бо вони або дуже маловартісними, або й зовсім безвартісними матеріялами для доказового поступування. Підроблено й підсунено до "архіву" кільканадцять, замішавши їх серед інших, правдивих, але без ніякого значення, і такою контрабандою — якщо б хто дався зловити на цю вудочку: а/ деморалізувати низове членство ОУН; б/ підсилити лакейські настрої в тих, що їхню ціль у житті влучно окреслив поет:

Реальність, діти і спокій —

Оце найкращий сон є мій.

І також помахати батіжком перед носом сусідки — Литви.

У тому уступі своєї прикінцевої промови прокурор Владислав Желенський одну тільки сказав правду, та не в такому змислі, як думав. За його словами оборона виступила проти автентичності "актів Сеника" не тому, щоб мала надію на успіх. "Це було обраховане на тих, що за дверима, поза залю."

Цілковито можемо погодитися з висновком і з причиною у вислові прокурора, але **не в відношенні до оборони, лише до нього самого**. Не заперечення оборони, тільки сам факт, що прокурор висунув цей **т. зв. архів Сеника на сцену під час процесу** був обрахований "на тих, що поза дверима, на широку масу суспільности, що не мала змоги цьому архівові приглянутися та його перевірити."

Та це могло Польщі придатися тільки в дуже невеликій мірі і на дуже короткий час. Бо минуло всього три роки, як усі ті аранжери і спекулянти на легковірність публіки мусіли накивати п'ятами з Варшави до Лондону. Але не забули перед тим затерти сліди своєї роботи і знищити "акти Сеника".

ПІДСУМКИ Й ВИСНОВКИ

Ось так зібрали ми все, що можна було знайти з т. зв. архіву Сеніка 50 років після того, коли вперше заговорено про нього на процесі в Варшаві 1935 року. Його нема, лишилися рештки і крихти уривками в пресі й у політичній літературі.

Одначе в дійсності ніякого "архіву" не було. Не був це ані архів ОУН, ані архів одного чоловіка, члена ПУН Омеляна Сеніка-Грибівського.

Архів ОУН зібрано щойно після воєнної заверюхи, т. зн., те, що з нього залишилося, і складався він з різних відділів-частин, названих іменем тих осіб, що лишили по собі якусь письмову, хоч би й неповну частину своєї діяльності, або й загальної діяльності ОУН, якщо якимсь чином дісталися до них її писані чи друковані сліди. І так входять туди, передані по їхній смерті, архіви: полк. Євгена Коновальця; полк. Андрія Мельника; полк. Романа Сушка; інж. Дмитра Андрієвського; інж. Йосипа Бойдуника й інших. Чималий вклад передав туди теж і автор цих рядків. Багато всяких актів, документів, листів і т. п. окремих видатних діячів ОУН зібрано разом і поділено або по роках діяльності, або по територіях, що до них відноситься зміст матеріалів, або по періодах часу, коли це діялося. Авеж, часто можна знайти в кожному з них деякі такі самі матеріали.

Всі ті речі не зібрані в одному місці, розміщено їх у кількох країнах.

В часі, коли відбувався варшавський процес ОУН, **не було одного загального архіву ОУН**, не було теж окремих архівів провідних діячів, могли вони щонайбільше зберігати в себе деякі речі, потрібні їм до діяльності в їхньому ресорті, або видання ОУН, УВО і всякої націоналістичної літератури у власних бібліотеках. Найважливіші речі збиралися у Голови ПУН в Женеві й у Римі, а документи пізнішого часу, коли Головою ПУН був полк. Андрій Мельник, передавалися до Італії, де ними опікувався проф. Євген Онацький. Коли Італія вступила в війну, а може — нема певности щодо того — ще й перед тим, проф. Онацький постарався примістити їх у Швейцарії і вони відбули потім довгу мандрівку: назад до Італії, звідти до Аргентини і накінець на Північно-Американський континент.

Про закопання дійсного історичного значення документів — а в тому безцінної вартості звітів, інформації і матеріалів з часу т. зв. "Райхскомісаріату Україна" за німецької окупації 1941-1945 років, у Чехо-Словаччині була вже мова. Вони для історії пропали і мабуть ніколи вже не знайдуться. Маємо на думці **таємні архіви**.

Безпосередньо перед варшавським процесом ОУН — за виїмком полк. Євгена Коновальця, як Голови ПУН — ніхто не складав архівів "на пам'ятку" для себе, вся увага спрямовувалася на поточні завдання й потреби, покищо не було часу й думати про "історію". Окремі члени ПУН, або визначні діячі націоналістичного руху, не мали потреби накопичувати в себе матеріяли архівного значення, в них було хіба поточне листування, що **ніколи довго не перетримувалося**, після полагодження його викидали або нищили. Контрольні акти перетримувалися до моменту переведення контролю. Судові акти мали б зберігатися в архіві, але їх було так мало, що на пальцях однієї руки можна б полічити. З судових актів зберігалися тільки: звинувачення, зібрана в одному акті оборона і присуд з мотивацією. Всі акти слідства негайно нищено після правосильності присуду, т. зн. після того, як затвердив його Голова ПУН.

Загалом можна сказати, що **архівна справа в ОУН не доцінювалася як слід**, її сильно занедбано. Це дало перші свої наслідки у 25-ту річницю постановня ОУН, а зокрема відчувало цей брак Видавництво "Срібна Сурма" в Канаді, що випускало в світ праці з історії українського націоналістичного руху.

☆☆☆☆

Назву "Архів Сеника" придумали для своїх цілей органи польської репресійної влади. Омелян Сенік не збирав у себе купи паперів, для його діяльності це було непотрібне, ще й заваджало б йому, тим більше, що він не міг стерпіти паперів. Довший час міг перетримувати в себе заокеанські часописи, що надходили до нього після повороту до Європи, і деяке листування з установами та громадськими діячами за океаном, без того бо трудно було б йому керувати такою широкою ділянкою праці. В тому не було абсолютно нічого таємного, його пропаганда й фінансова діяльність для ОУН

за океаном відбувалася явно, всі промови, звідомлення про віча та грошові збірки й усі інформації для заокеанської української суспільності друкувалися в пресі.

Бачили це маніпулянти т. зв. архіву Сеніка, тому й зазначували, що до того “архіву” ввійшли не тільки матеріали, знайдені в Сеніка, але теж забрані в усіх тих інших українців з Праги, в кого чеська поліція робила обшук. Отже це не була частина архіву ОУН, що зберігалася в Сеніка-Грибівського, тільки всі ті **купи паперів, зібрані в різних країнах** передані до Відділу Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ у Польщі, а для своєї вигоди польська влада назвала їх “архівом Сеніка”. **І був він частиною центрального архіву польської поліційної влади**, що її для своїх цілей і на те, щоб відрізнити від інших подібних матеріалів про ОУН — названо його в Польщі “архівом Сеніка”.

Коли ж беремося за оцінку “архівних матеріалів”, з якої ділянки вони не були б, мусимо наперед здати собі справу з того, що таке — архів.

Під цим поняттям розуміємо сукупність різних актів і документів з однаковими спільними прикметами:

1. Мусять вони мати **тривалу вартість**, бо інакше не варто б їх зберігати, а

2. ця їхня вартість полягає на тому, що вони дають основу до історичного досліджування даної установи, або

3. служать даній установі **орієнтацією для праці в майбутньому**, наприклад в англосаському судівництві — т.зв. прецеденти, т. зн. судові рішення й інтерпретації в різних справах, а в карних судах цілого світу — **реєстр покараних осіб**.

Назва виводиться з латинського слова *archivum* або *archivium*, що постала з грецького “архайос” — старий, старовинний. У давнину існували вони в формі сучасних бібліотек, а в старогрецькому місті Атенах (що й тепер є ще столицею Греції) приміщувалися вони в окремому будинку “архейон”.

У старовину архіви були майже виключно державні або міські. У ході століть у різних країнах і цивілізаціях приймали вони різні форми. Найперше постали архіви церковні, потім творили їх собі всякі наукові й фінансові установи. Одночасно ширився звичай складати **родинні архіви**,

головно в великих і розгалужених аристократичних родах, що мали завдання зберігати документи своєї історії та родоводів.

Великі державні, церковні й науково-дослідні архіви поділялися на окремі відділи, щоб легше було орієнтуватися у масі накопиченого матеріялу, наприклад, у державах кожне міністерство чи подібна центральна установа має свій архів, а він знов же може розкладатися на архіви актів старих, нових, найновіших і т.п.

Все те має значення під умовою, що до архіву входять дійсно потрібні і тривалого значення матеріяли в такому змислі, як це представлено повище.

З того, що оберталося довкола т. зв. архіву Сеніка на варшавському процесі ОУН, виходять два протилежні собі твердження:

1. Прокуратура й трибунал обстоювали **автентичність** т. зв. архіву Сеніка, т. зн. **правдивість усіх пред'явлених з нього в суді актів.**

2. Оборона **заперечила автентичність** і висунула твердження, що т. зв. архів Сеніка (т. зн. всі ті його акти й папери, що обговорювалися в суді) **підроблено, зфальшовано.**

Аргументацію обох сторін ми подали в попередніх наших виводах.

З аналізу і ґрунтовних студій усього пред'явленого в суді й заподаного в повоєнному вже державному архіві змісту **цілого архіву, названого іменем Сеніка, доходимо до єдиного можливого висновку:**

а/ заперечуємо назву т. зв. архіву Сеніка, бо вона не має підстави і сама польська сторона признала, що входили туди акти, знайдені в інших осіб, але ніби переважають ті, що їх знайдено в Сеніка, тому й названо архів його іменем. До речі — ніхто не знає, чи і що знайдено в Сенка, бо **ревізія відбулася в його неприсутності. А втім, нема на те доказу, крім голослівного твердження прокуратури.**

б/ не всі акти з т. зв. архіву Сеніка були автентичні, але й не всі підроблені. Те, що могло б підпадати під категорію автентичних, не мало ніякого архівного значення і не було в ньому знамен тайности документів і для самого процесу воно не давало нічого. Це була мішанина купи зовсім безвартісних паперів, **позбираних звідусіль на те, щоб**

перепачкувати в ній кільканадцять підроблених для спеціальної цілі документів чи актів. Отже це був архів спрепарований. А з якою метою — це ми показали при обговорюванні окремих пропозицій на процесі документів.

в/ у цій штучно змайстрованій комбінації правдивими можна б уважати редакційні матеріали "Розбудови Нації", забрані в мешканні інж. Володимира Мартинця, бо там містилася редакція.

Туди зараховуються теж небагаті числом папери з адміністрації "Розбудови Нації", що не мали ніякого ані організаційного, ані політичного характеру, наприклад поштові посвідки, повідомлення про зміну адреси і т.п., бо все інше адміністратор Володимир Забавський "вичистив". Ми не твердимо, що саме ці папери в нього забрано. Але щось забрано, а що він сподівався ревізії, буди свідком арештування Сеника, то вініс все, що могло б хоч думку наводити на Організацію. А що чеська поліція мала доручення його арештувати, тож забрала цілком невинні речі, попросту те, що попалося під руки, щоб не прийти в порожні до поліційного уряду.

г/ від першої до останньої хвилини варшавської справи ОУН прокурор, його свідки і знавці, а за ним і трибунал уперто й послідовно твердили, що всі акти й документи т. зв. архіву Сеника походять з Чехо-Словаччини. Спосіб, як це сталося, прокурор Владислав Желенський виявив аж у 1972 році.

А тим часом ми доказали, що в зборі актів і "документів" під назвою архіву Сеника були теж речі, що походили:

- з мешкання Ярого в Берліні,
- з військового вишкільного осередку в Данцігу,
- з поліційних архівів про УВО й ОУН у Польщі.

Про це останнє можна було набрати переконання теж із свідчень т. зв. політичних знавців Вацлава Жиборського й Генрика Сухенка-Сухецького.

г/ про спрепарування т. зв. архіву Сеника свідчить ще базнастанне твердження прокурора, знавців і змісту архіву Фелікса Сьвйонтека про масу зібраного в ньому матеріялу.

Звідки й у кого можна було його так багато назбирати, щоб були того "цілі скрині"? Значить, до цього т. зв. архіву Сеника хіба зараховано увесь редакційний матеріял

“Розбудови Нації” за п’ять з половиною років її праці, військову бібліотеку з Данціґу й усякий призначений там вишкільний матеріал, а далі все, що тільки вдалося зібрати з Воевідських Урядів на українських землях. Без сумніву долучено туди теж чимало сконфіскованого на ЗУЗ кольпортажного матеріалу, бо звідки ж було роздобути гори паперів?

Це все був зібраний безладний матеріал і його, після спрепарування “архіву”, зложено десь у магазині, бо для Міністерства чи Відділів Безпеки Воевідських Урядів на українській території для вжитку “знавців” цілком вистачало б по одному примірнику з тієї маси брошур і різних видань. А може вже й відразу спалено дублети та все, що не надавалося до того, щоб його перетримувати в дійсних державних архівах.

д/ Залишаючи на боці елемент **кількості**, звернемо увагу на елемент **часу**. Майже всі ті документи, що до них нав’язував прокурор Владислав Желенський у ході процесу в Варшаві, відносилися до періоду від початку 1932 до половини 1933 року.

8 і 9 березня 1932 року відбувалися організаційні наради в Празі з участю чотирьох представників “базис”, т. зн. членів Крайової Екзекутиви ОУН. Хто входив у склад тієї делегації з краю — не подано. Але мусів серед них бути обов’язково Голова Крайової Екзекутиви і звичайно їздив теж організаційний референт, як той, що найліпше був поінформований про стан Організації на ЗУЗ, її потреби й можливості, а в разі відсутності чи арештування голови — ставав його тимчасовим заступником.

Від 20 до 24 червня 1932 року відбувалася у Празі велика конференція, що її в офіційному комунікаті ПУН названо з конспіраційних причин “Віденською Конференцією”. Ані в “Розбудові Нації” не подано, скільки прибуло на неї делегатів з “Краю”, ані під час варшавського процесу не виявлено їх назвищ. Але з проголошення офіційним комунікатом постанов впливає, що була це Конференція дійсно великої ваги, отже між делегатами теж мусіли бути Голова й Організаційний Референт Крайової Екзекутиви.

На варшавському процесі обговорювалися теж **дві** конференції у Берліні, одна в травні і друга, більша, в червні 1933 року. В той сам час скликано до Берліна Організаційний

Суд для розгляду справи незадовільної підготовки нападу на поштовий уряд у Городку коло Львова, підсудними там виступали Голова Крайової Екзекутиви Богдан Кордюк і заступник бойового референта Микола Леbedь-Марко. На тій другій Конференції мала схвалитися — як твердив прокурор Владислав Желенський — постанова виконати атентат на міністра Броніслава Перацького. Тоді теж піднесено Степана Бандеру-Лиса з заступника голови на Голову Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ.

У часі між т. зв. Віденською Конференцією 1932 року до першої Конференції в Берліні 1933 року ішли дуже жваві й часті контакти Крайової Екзекутиви ОУН з Проводом Українських Націоналістів.

Довідуємося про це з таємного обіжника Генрика Сухенка-Сушецького, начальника Відділу Національностей у Міністерстві Внутрішніх Справ, до **власних рук воєводів** з дати: Варшава, 26 травня 1933, ч.: П.Н. 1950 (таємне).

Там читаємо:

“Як уже Міністерство Внутрішніх Справ подавало в таємних повідомленнях, у Празі мали відбутися кілька разів наради з участю інж. Сціборського. Згідно з нашими інформаціями мав бути устійнений та узгіднений план діяльності на найближче майбутнє”.^{246/}

В одній з тих Конференцій брав участь генеральний сипач у варшавському процесі, як у слідстві, так і перед трибуналом, — Іван Малюца.

Після повороту з нарад делегати звітували про те на засіданнях Крайової Екзекутиви, де обговорювалися справи виконання прийнятих постанов. Члени Крайової Екзекутиви, що не були на тих нарадах чи Конференціях, але знали про її постанови, могли теж знати, хто яку думку заступав, різні подробиці, що там продискутовувалися, але не прийнято щодо них постанов і т. п. і потім від них польська поліція в слідстві довідалася про різні дрібниці, може й невеликої вартости, або й зовсім без вартости, але свідчили вони про настрої і про атмосферу серед учасників нарад, нерідко теж про поставу ПУН до різних тактичних ходів.

А тим часом **увесь т. зв. архів Сеника преспокійно спочивав собі в скринях у Міністерстві Внутрішніх Справ, нікому не було спішно розбиратися в ньому, згідно зо**

старими засадами канцелярської бюрократії: навіщо робити сьогодні те, що можна зробити завтра? Аджеж — канцелярії не переписеш! Аж тут — бомба — міністер Перацький убитий! Почали порпатися у скринях і побачили, що там три чвертини нікудишне для Відділу барахло, а процес наближається і нема абсолютно нічого, чим пов'язати атентат з "печаткою ПУН"! Бо до того треба фактів, виразних і ясних постанов, а не здогадів і фантазій. Фактів з повітря виловити не можна, алеж конче треба щось зробити, і тут упали на думку — чи не підробити протокол з котроїсь наради? Не така то легка справа, бо нема в тих актах **ані одного протоколу** з засідання ПУН чи з нарад Конференції, щоб узяти за зразок! Не було іншої ради, як задовольнитися "уривком з пропозицій Крайової Екзекутиви Проводові Українських Націоналістів" виконати акти "на освіту, або внутрішні справи в Кавці", цебто в Варшаві. Фахівці від підроблювання письма знайшлися б, та це не вистачає, треба **вчутися в тон і стиль** української організації конспіративно-революційного типу! Тут не вистачає фразеологія з українських часописів, навіть з "Сурми", що писала популярно для широких народніх мас, а не до звиклих до націоналістичного "жаргону" середнього чи вищого типу політичних діячів.

Також неможливо було використати протоколи зізнання сипачів, бо вони не писали самі своїх зізнань та ще й українською мовою, зізнавали усно, а протоколи списували поліційні агенти, малоінтелігентні, без більшої освіти, "не дуже вчені в письмі", коли ж трапився протокол, що його на підставі зізнань підслідного диктував якийсь підкомісар чи комісар, то складався цей протокол "урядовим канцелярійним поліційно-судовим" стилем.

А до того — заки взятися за підробку, треба "на гвалт" познайомитися з "актами з архіву" й одночасно перекласти їх на польську мову. Проволоку в опрацьовуванні "актів і документів" оправдували тим, що вони писалися кодом і треба було в багатьох випадках полягати на здогадах, або шукати по всіх актах, чи не знайшлося б там щось, що напровадило б на слід, і теж чи нема чого вже сказаного в зізнаннях підслідних.

Все ж таки Львів мав діло з українськими справами, з українським націоналістичним підпіллям від 15 років, ще з

часів УВО, знав розговірну українську мову з щоденної стичности з українцями і йому легше було б **передати польські думки на письмі українською мовою.**

Ролі поділено між собою так, що Варшава перебрала на себе укладати польською мовою **текст** підфальшованих документів, цебто їх **зміст**, а на долю Відділу Безпеки у Львові — вистилізувати їх галицько-українською мовою^{247/} так, щоб виглядало, начебто писали їх особи походженням з Західньої України, і звернути Варшаві для обробітки професійним фахівцем від фальшування. Можливо, що ще заки зродилася така концепція, пересилано до Львова акти до перекладу з української на польську мову, там не поспішали і тому так денервувався і нетерпеливився Генрик Кавецький, увесь час принаглюючи Львів до поспіху через своїх підвладних. Бо й справді, навіщо тримати ті акти у Львові кілька місяців? Якщо потрібні вони були для орієнтації воєвідської служби безпеки у Львові, то можна їм було зробити відписи з важніших актів, нехай їх там студіюють, скільки захочуть.

Хто саме в ту пору був начальником відділу безпеки Воєвідського Уряду у Львові, тепер трудно було б устійнити. Коли виконано атентат на посла Тадеуша Голуфка під кінець серпня 1931 року, начальником був Базилі Роґовський. У чистці репресійного реферату його зо Львова забрали, була поголоска, що пішов він на те саме становище в Познані. На його місце прислали Соханського, ставленика II Відділу Головного Штабу, хоч є думка, що сталося це кілька місяців пізніше, в березні 1932 року, коли вбито у Львові поліційного комісара Чеховського. На слідство приїхав з Міністерства Внутрішніх Справ начальник Відділу Безпеки Станіслав Кухарський і привіз з собою Маріяна Соханського. Але на процесі в Самборі за вбивство Голуфка восени 1933 року Маріян Соханський виступив у ролі свідка вже на становищі львівського віцевоєводи. Певно знаємо тільки те, що місце знавця українських справ у відділі безпеки у Львові зайняв Анджей Тилько після Казімежа Івахува, що перейшов до воєвідства в Кельцах.

Коли нарешті прийшли проєктовані тексти фальсифікатів до Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві, не можна було їх підробляти в бюрах будинку Міністерства. Раз тому, що тоді Польща ще не мала відділу для

фальшування документів. А поза тим, незручно й небезпечно було робити це в бюрох, де вештаються різні нижчі урядовці, повно стенотипісток, усяких "возьних" до посилок, часами туди заходили урядовці з інших Міністерств, а занадто делікатна це була справа, щоб наражати її на випадкову деконспірацію. Власне бюро для підроблювання документів у Міністерстві Внутрішніх Справ Польщі постало аж по війні, в Людовій Польщі.²⁴⁸ Оправдування потреби досліджувати документи з т. зв. архіву Сеника теж у приватних мешканнях з тієї причини, що праця була довга наслідком того, що документи були закодовані і дуже багато часу забирало, щоб їх "відшифрувати", не витримує критики. Бо в "змісті архіву" Фелікса Сьвйонтека виразно заподано, що **разом з тими "актами та документами" знайдено теж і код.**

Де можна було його знайти? При собі його Сеник не мав у хвилині арештування, на процесі сказано, що мав тільки нотатник з кількома адресами в Празі, в одній з тих адрес знайшли "величезну кількість" актів і документів. Квартира Сеника в Празі не була місцем сталого його замешкання, він мав у документах записано, що живе в Берліні, тому й наказано йому виїхати з Чехо-Словаччини, звільнивши по 40-деннім арешті. Чому мав він тримати код у Празі, куди заїздив тільки на пару днів? А втім, хто-як-хто, але Сеник найкраще пам'ятав кодовані назвища діячів ОУН та різних означень, як от міста чи країни.

Напевно не знайдено їх у Мартинця, бо він завчасу міг усе поховати, ані в Забавського, що не листувався особисто в організаційних справах, тільки в справах адміністрації "Розбудови Нації". Не було коду в мешканні Федина, як знаємо, його завчасу "данцігери" повідомили і він забрав з собою **всі організаційні папери**. Листування його було часте й доволі велике, але до обмеженої кількості осіб і напевно тих кільканадцять псевд мусів затримати в пам'яті. **Найбільш імовірно, що знайдено цей код у несподіваній ревізії в Ярого, бо він писав рідко і міг не пам'ятати всіх закодованих назов,** тому правдоподібно тримав цей код між своїми паперами вдома. Та це все можуть бути тільки наші здогади, звідки дістався код у польські руки, а що він дістався, це **написано чорне на білому** в документі з польського довоєнного архіву, в тому документі, що на його підставі — з заподанням

точного числа державних архівів писав свою статтю про т. зв. архів Сеніка Фелікс Сьвйонтек.

Для зфальшування документу не вистачає підробити письмо й підпис. Т. зн. не вистачало **тоді** цих двох речей, бо сьогодні треба брати до уваги теж папір, чорнило чи друкарську фарбу та ще й може інші подробиці, що на них сучасні спеціалісти досліджують фальшиві папери. У таких речах, як **листи**, дуже важливу роль грає **індивідуальність** автора листа, його духовність і психологія, що пробивається в записаних на папері думках. Починаючи зверху — від Голови Проводу Українських Націоналістів і кінчаючи, наприклад, на Іванові Габрусевичеві Іртеневі, майстри-фальшивники з Відділу Безпеки Міністерства Внутрішніх Справ дуже мало знали, що представляють собою **духово** особи, що їхні листи мали вони підробляти, **а що ясне було всім, хто знав і бачив** полк. Євгена Коновальця в його політичному діянні, хто співпрацював день за днем з Іваном Габрусевичем. Ніколи полк. Євген Коновалець **не знижувався, не міг знижуватися і не потребував знижуватися** до заочних інтриг та обмови своїх співробітників. А Іван Габрусевич, хоч і як хотів би написати інкримінованого йому листа з характеристикою УВО — ніколи того не втяв би. Хіба відписав би дослівно таку фразу з “Громадського Голосу” або “Мети”.

З усього, що в т. зв. архіві Сеніка мало б походити з-під пера полк. Євгена Коновальця, тільки його лист з наказом перевести слідство в справі нездарної підготовки нападу на поштовий уряд у Городку коло Львова ще найбільше міг би подобати на правдивий. Не тому, що це випливало з натури полк. Євгена Коновальця, але тому, що так приблизно **мусів би** писати кожен інший Голова ПУН, хто б він не був.

Однаке **найголовнішим і незбитим доказом неправдивості** й підроблювання актів з т. зв. архіву Сеніка, що могли б мати якесь значення, є **повна мовчанка польської державної влади після закінчення процесів у Варшаві й у Львові.**

У заповненій по береги судовій залі, перед прокурором, трибуналом і лавою крайових та закордонних пресових кореспондентів, оборонець д-р Володимир Горбовий заявив — а з ним зсолідаризувалася ціла лава оборонців, — що т. зв. архів Сеніка є неавтентичний, зфальшований.

Повторимо ще раз, для пригадки, реакцію на те

прокурора Владислава Желенського:

“Ця заява оборонця, це вже щось нове ... Хоч бачив їх²⁴⁹/ тут, закидає, що це фальсифікати, що їх зфальшували поляки, чи хоч би в присутності поляків, **за цей наклеп потягну оборонця до карної відповідальності. Прошу суд переслати цю заяву оборонця до прокурора, бо вона має знамена злочину**”.

Цю прогнозу ще раз підтвердив прокурор Владислав Желенський у своїй прикінцевій промові.

Таку заяву і внесення прокурор **мусів** зголосити, бо коли б промовчав, тим самим признав би слушність закидам оборони. Це стара правда, ще з часів римського права, що старо підставою для правозаконності європейських народів: *qui tacet, consentire videtur*, коротко: “хто мовчить — той погоджується”.

Але на тому стало. Минуло більш як три роки і не притягнуено д-ра Володимира Горбового до судової відповідальності за будь-що-будь небуденну образу польської державної влади, закидаючи їй публічно фальшування доказів для потреби судового трибуналу. Тим більше, що не можна було цензурі викреслити цього з преси, бо конституція виразно постановляла, що звіти з явно ведених судових справ не підлягають конфіскації. І тим більше, що це записали і повторили в своїй пресі закордонні пресові справоздавці. Навіть не почато, хоч би “про людське око”, якогось слідства в тій справі, щоб проголосити в газетах, що “почалося слідство проти д-ра Володимира Горбового за образу польського Уряду на недавньому процесі в Варшаві”.

З д-ром Володимиром Горбовим автор часто стрічався на еміграції у Кракові в 1940–1941 роках, навіть сидів разом з ним інтернований у поліційній школі в Рабці коло Кракова, коли почалася німецько-советська війна. Показалося, що польська репресійна влада замовкла, наче води в рот набрала. І тим самим підтвердила, що закид д-ра Володимира Горбового був оправданий і що пред’явлені в варшавському суді документи з т. зв. архіву Сеніка — поза великою масою до нічого непридатних паперів — зфальшовано.

Чому все скінчилося на погрозі прокурора? Все ясне, як

на долоні. Польська влада не могла, не сміла допустити до того, щоб справа автентичності чи зфальшовання документів з т. зв. архіву Сеника публічно розглядалася на судовому форумі. Переводити процес тайно, т. зн. від початку до кінця за закритими дверима, значило б те саме, що признати правдивим становище оборони. Але навіть на випадок тільки частинно тайности, т. зн. на час допитування свідків, не можна вигнати з залі оборонців, що були б свідками всього.

У своїй обороні д-р Володимир Горбовий міг представити зразки письма й підписів для порівняння з тими, що їх показано у зфальшованому т. зв. архіві Сеника, також зразки машинового письма з машинок полк. Євгена Коновальця, Омеляна Сеника-Грибівського, інж. Андрія Федини, редакції "Розбудови Нації" — урядово підтвержені в нотаріальних або й судових урядах за кордоном.

Д-р Володимир Горбовий студіював у Чехо-Словаччині, був доктором прав празького університету, мав знайомих серед чеських університетських кіл, через них можна б було постаратися про заяви, свідчення або пресові інтерв'ю деяких чеських політичних діячів, подбати про те, щоб писано про те в чеській пресі. А все це в тому часі було зовсім можливе, бо чесько-польські взаємини гіршали з кожним днем. Навіть **якби весь процес був таємний**, то можна було б знайти такого оборонця, що після закінчення процесу виїхав би за кордон і там усе те описав у пресі.

Поляки пішли за народньою приповідкою, що "не оплатиться шкіра за виправу". Підставлений т. зв. архів Сеника у свій час виконав призначене йому завдання, став непотрібний, для історії зберігати його теж ризиковно, бо завжди може вилізти шило з мішка.

Є підстави здогадуватися, що т. зв. архів Сеника спалено не після вибуху війни, в перших її діях, але ще перед нею, щоб забезпечитися перед несподіванками на випадок внутрішніх непорозумінь між тодішніми "режимниками", що почалися після смерті Пілсудського, або навіть переходу влади в руки протипілсудщини, що досі стояла в опозиції. Могли б розв'язатися комусь язика.

Довкола загадки, де подівся т. зв. архів Сеника, поставали різні здогади й теорії, деякі з них настільки

фантастичні, що трудно стримати усмішку, згадуючи про них.

З обов'язку дослідника і для представлення справи в усій її повноті, від початку до кінця, згадаємо понижче, — на що м. і. наткнувся автор у часі своєї праці.

1. Почати б хіба від замітки самого прокурора Владислава Желенського, що може т. зв. архів Сеніка не пропав. Його вивезено на схід у відвороті польської армії під час "блискавичної війни" і там перехопили його большевики.

Це можливе, але проти того промовляє факт, що за час майже 50 років большевики ніде не використовували матеріалів з нього в боротьбі з українським націоналістичним рухом, хоч видали дуже багато брошур і постійно писали статті з насміхами і зневагами т. зв. "буржуазного націоналізму", де згадувалися часом теж особи замішані у варшавський і львівський процеси з 1935-1936 року.

2. Спалено не тільки т. зв. архів Сеніка, але всі архіви Міністерства Внутрішніх Справ, бо там — у Відділах Безпеки і Національностей були докази переслідування у Польщі не тільки української, але теж німецької національної меншости, а це допомогло б німцям оправдувати відплатну акцію супроти польської людности після окупації Польщі.

3. Також могли б німці передати докази не завжди згідної з законами поведінки супроти комуністів Советам, своїм тодішнім союзникам у війні і Совети зо свого боку тепер мстилися б на поляках.

4. Могли б звідти дістатися до українських рук такі самі докази екстермінаційної політики супроти українців до рук українців за океаном і допомогти їм у протипольській пропаганді в світі в той час, коли Польща докладала всіх зусиль, щоб здобувати собі симпатії у світі, як "жертва німецької агресії".

Як би воно там на ділі не було, залишається фактом, що фальшивники т. зв. архіву Сеніка, втікаючи з Польщі, вважали потрібним позбутися доказів своєї вини на випадок, якщо б справа знайшлася колись перед судом історії.

ДОДАТОК Ч. I

Співпраця з Литвою

Приязні взаємини з Литвою почалися під час революції в Росії 1917-1918 років. Литовський нарід проголосив тоді незалежну Литовську Республіку, Україна була першою з новопосталих на руїнах царської імперії держав, що визнала Литовську Республіку й обмінялася з нею своїми представниками.

Одначе кореня українсько-литовської приязні треба шукати майже вісім століть назад, коли Литва й Україна (тоді: Велике Князівство Київське і Галицько-Волинське Князівство) створили один федеративний твір на чолі з литовською династією Гедиміновичів.

Після т. зв. Люблинської Унії 1569 року Литва й Україна ввійшли в склад "Польської Річпосполитої", все ж таки Литва, хоч утратила Волинь і деякі сумежні українські землі на користь т. зв. Корони, намагалася зберігати позначки своєї політичної окремішності під назвою Великого Князівства Литовського — польський король був одночасно Великим Князем Литовським у свого роду персональній унії. На території колишньої литовсько-руської держави обов'язувало старе українське й литовське право під назвою т. зв. Литовського Статуту, написаного тодішньою канцелярською українсько-білоруською мовою. На українських землях царської Росії він обов'язував аж до 1840 року. Був навіть окремий військовий Гетьман Литовський, хоч це була тільки назва, бо в дійсності військо в тодішній Польщі стояло під номінально головним проводом польського короля.

Литовська провідна верства — земельна аристократія — спольщилася упродовж століть. Національне відродження почалося у XIX столітті, його коріння виросло з литовського селянства, інтелігенції та духовенства з тієї частини Литви, що після поділу Польщі дісталася під владу Пруського Королівства.

Литва готова була жити в згоді з післявоєнною Польщею. До того не дійшло тому, що Польща — опанована манією "моцарства од можа до можа" — підступно загарбала історичну столицю Литви Вільну (Вільніюс). Опісля Польща хотіла втримувати з Литвою нормальні дипломатичні

взаємини на засаді status quo. Однак Литва вважала, що передумовою налагодження якогонебудь мирного співжиття з Польщею мусить бути зворот Вільни з частиною довкільної території, менш-більш по лінії границі, що її визначив литовсько-советський договір з 12 липня 1922 року. Отже крім Вільни мали б відійти до Литви Сьвенцяни, Ліда і Гродно. На те Польща ніяк не хотіла погодитися, всякі таємні закулісові спроби порозуміння розбивалися об тверду скелю Вільни.

Одну з основ закордонної політики Литви супроти Польщі можна б — для упрощення — визначити ствердженням: все, що послаблює Польщу, корисне для Литви, зміцнює її позиції. Сама Литва ніколи не висувала таких кличів, бо це було б нерозумно. А в Польщі зростали внутрішні клопоти наслідком того, що проковтнула вона забагато чужих земель. Через те постали й міцніли відосередні рухи “національних меншостей” — української, білоруської, німецької і литовської. Це дуже послаблювало Польщу. Отже в інтересі Литви й литовського народу лежало якщо не підтримувати, то принаймні виявляти симпатії українському визвольному рухові в Польщі.

Литва — територіяльно і кількістю людности держава мала, не було в неї можливостей давати явну дипломатичну підтримку українській іреденті в Польщі. Але помагала тихими способами Українській Військовій Організації і потім Організації Українських Націоналістів.

Приязні зв'язки між Литвою та Українською Військовою Організацією почалися скоро після того, як Начальна Команда УВО перенесла свій осідок закордон. Зміцнилися вони в половині 1928 року, коли литовський нарід відзначував святочно 10-ліття своєї відновленої державности. Начальна Команда УВО дістала запрошення до участі у святкуваннях, поїхали туди Голова Начальної Команди полк. Євген Коновалець і редактор “Сурми” інж. Володимир Мартинець. На залізничному двірці прийняв їх представник литовського Уряду, міністер д-р Пурицкіс і начальний комендант “Шавлісів” — організації колишніх партизанів. З ними прийшов представник УВО в Кавнасі, сотн. Осип Ревюк (Іван Бартович-Бартовіціюс).

Делегати Начальної Команди УВО познайомилися тоді з головою “Союзу визволення Вільни”, проф. Біржишкою.

Після маніфестації і паради відбувалися розмови з низкою впливових литовських осіб. Заторкнено тоді такі речі: друк "Сурми" в Кавнасі; "Українсько-Литовське Товариство"; напрямні протипольської пропаганди; видавання українського журналу литовською мовою; фінансові справи. Вислідом тих розмов було створення литовської делегації для переговорів з Начальною Командою УВО й оформлення договору про співпрацю.^{250/}

Надії Польщі завдати Литві сильний удар у міжнародній світовій opinii, підсунувши підробленого листа до т. зв. архіву Сеника на варшавському процесі ОУН, зійшли на нівець. Ані не вийшов з того якийсь міжнародній скандал, ані не злякалася того Литва. Не діждавшися для себе прихильної реакції у світі з того приводу, Польща сама почала погрожувати Литві тим документом аж у 1936 році, коли справа втратила весь присмак сенсації і тому це не принесло бажаного висліді.

Фінансову допомогу для ОУН припинила Литва не зо страху перед польським побренькуванням шабелькою, тільки з іншої причини — зміни політичного положення на Сході наслідком підписання польсько-советського пакту про неагресію 25 липня 1934 року і польсько-німецької декларації про нестосування насильства з дня 26 січня 1934 року, та ще й коли Герман Герінг, відвідавши Польщу в січні 1935 року, почав натякувати на можливості "заокруглення польської границі на північному сході" коштом Литви.^{251/}

У 1934-1935 роках Литва знайшлася в прикрому зовнішньому положенні, що спричинило теж труднощі внутрішнього характеру.

Колишній прем'єр Вальдемарас виступив з нищівною критикою литовського президента Сметони. Дійшло навіть до спроби державного перевороту 1934 року, отже в часі, коли вбито міністра Перацького. Кабінет Тубеліса переформувався, міністром закордонних справ замість д-ра Завніюса, великого приятеля українців, став Лозорайтіс, прихильник порозуміння з Польщею. Загальні прихильні настрої литовського народу до українців **не змінилися**, до самого кінця перебував у Кавнасі резидент ОУН, сотн. Осип Ревюк-Бартович, діяло Литовсько-Українське Товариство, але фондами Міністерства Закордонних Справ, звідки йшла допомога для ОУН, уже

завідував не д-р Завніюс, тільки Лозорайтіс. Йому литовці ще й на еміграції докоряли за надмірне польонофільство. Один литовський часопис помістив одвертого листа до Лозорайтіса, закидаючи йому, що під час Першої Світової війни ходив він до польської гімназії і ще 1926 року вважав себе поляком.

Так само далі йшла співпраця між литовською та українською еміграціями за кордоном.

ДОДАТОК Ч. II

Довірочність розмов: Замість протоколів — свідки

На іншому місці вияснено, що до війни ОУН не списувала ніяких протоколів з нарад, засідань чи конференцій. А вже ніколи, ні одного слова не кладено на папір, коли йшли розмови з особами з-поза ОУН. Такі розмови відбувалися звичайно при свідкові. Розказував авторові інж. Михайло Селешко, що він кілька разів був за свідка на того роду розмовах. У нього була феноменальна пам'ять, він знав усі коди і пам'ятав їх ще довго по війні в Канаді. На жаль, не зважаючи на багаторазові прохання і навіть доручення записати їх для вжитку історії, завжди відкладав це на пізніше, аж на старість здивачів і забув.

Він, наприклад, був свідком розмови жидівського видавця українських книжок Якова Оренштайна з Коломиї (тоді на еміграції в Ляйпцігу), коли той, на прохання жидів, інтервенював у полк. Євгена Коновальця в справі львівського жида Станіслава Штайгера. УВО виконала у Львові спробу атентату на польського президента Станіслава Войцеховського, але польська поліція конче хотіла пришити цей атентат жидам і вибрала собі за жертву Штайгера, випадкового глядача парадного переїзду вулицями Львова президента Войцеховського.

Розказував теж про цікаву зустріч полк. Коновальця з українськими парламентаристами, коли вони — по дорозі на конгрес Міжпарламентарної Унії у Берні — вступили до Берліну. Делегація була велика — 11 осіб, — між ними голова УНДО д-р Дмитро Левицький, Дмитро Паліїв, Володимир Кохан, Остап Луцький, о. Пелліх, Сидір Кузик та інші. Вони зв'язалися з полк. Коновальцем і увесь час стояли у зв'язку з ним. Полк. Коновалець говорив з кожним з них окремо, а потім відбулася спільна нарада для обговорення політичного положення.

Найважливіша була розмова з д-ром Дмитром Левицьким, що був головою партії УНДО й одночасно головою Української Парламентарної Репрезентації. Розмова проходила в дуже приязній атмосфері, Дмитро Левицький зовсім не виступав проти Української Військової

Організації, домовилися до того, що УВО вестиме свою роботу, як досі, т. зн. як організація **військового** типу, хоч на політичному підкладі. Пропонував, пів-жартом і пів-серйозно такий поділ тактики: УВО своєю революційною поставою і виявами активності буде неначе "страшило", що його легальне УНДО використовуватиме старанням про всякі пільги та уступки українцям в окупаційному режимі, доказуючи, що натуга УВО мусітиме маліти пропорційно до того, як буде поправлятися політичне положення українського народу в Польщі.

Авжеж, з того нічого не вийшло, але такий був сенс цієї розмови.

А щоб засвідчити своє позитивне становище до так подуманої ролі УВО, д-р Дмитро Левицький **відступив безплатно** приміщення у своїй кам'яниці в Берліні для потреб однієї з установ, що **працювала легально** для УВО.

Про розмови і спільну нараду в Берліні ширше пише Володимир Мартинець у книжці "Від УВО до ОУН" на сторінках 296-297.

Чи інж. Михайло Селешко робив собі пізніше якісь закодовані записки на випадок, якби прийшлося йому свідчити про котрусь з таких розмов — невідомо.

А напевно не нотували собі нічого співрозмовники полк. Євгена Коновальця, бо всі мусіли рахуватися з тим, щоб не скомпромітуватися в польських державних колах такими своїми контактами.

ДОДАТОК Ч. III

Протоколи з ревізій

В усіх правових державах, та ще й таких, що вважають себе демократичними, закон наказує зладити протокол з точним списком заборонених речей. Цей протокол і список мають підписати поліцейні агенти, що переводять обшук, і особа, що в неї забрано речі, без уваги на те, чи її арештовано, чи залишено на волі. Подекуди теж вимагалися під протоколом підписи двох свідків, сусідів, або навіть прохожих з вулиці. В деяких державах такий припис був обов'язковий, а в інших — факультативний, т. зн. коли цього домагалася особа, що в неї роблено обшук.

У Польщі, державі напів правовій, на те не зважали. Може де дотримувалися того в не-політичних справах, коли ревізія переводилася в якійсь фінансовій інституції чи установі, щоб забрати й опечатати її діловодство, або у впливових опозиційних діячів. За час свого перебування у польській державі автор не чув, щоб у когонебудь з українців, та ще й у політичних справах, списано такий протокол ревізії, хоч не виключає, що десь колись у когось таке могло статися.

Але навіть у такому тиранському державному творі, як Советський Союз, де людина — раз попавши в поліцейні лапета — позбавлена всяких прав, однак до часу заки її виведуть з мешкання, поліцейні органи мають обов'язок списати протокол з ревізії з підписами свідків, а коли арештовано кого поза хатою, — тоді — в засаді перед допитом і формальним арештом, хоч часом і після допиту — возили підозрілого до його мешкання і тоді робили обшук у його присутності способом, що його передбачувало советське "право". **Такий був закон.** А чи в кожному випадку й у відношенні до кожного підозрілого його притримувалися — зокрема на далекій глухій провінції, — це інша справа. Навіть як не привезли підозрілого до мешкання та перевели обшук без нього — отже ламали закон своєї держави — все таки мусіли зладити протокол з підписами свідків.

Як доказ подаємо приклад зо справи якогось Юлія Телесіна,^{252/}

"Після допиту — все ще пополудні — завезено мене до моєї кімнати, щоб зробити обшук. Зо мною

приїхало п'ять чекістів, заїхали під хату, висіли з авта, але **не ввійшли до кімнати**. Два з них лишилися з мною, а решта поїхали "за свідками".

"Ми не можемо ввійти до вашої кімнати без свідків" — пояснив Гуляєв.^{253/}

Ми ждали, аж вернулися чекісти зо свідками. Показалося, що ці свідки — двоє молодих людей — брали участь у моєму арештуванні і тим самим бракувало їм тієї "безсторонности", що її вимагають від свідків."

Знайдені речі покладано найперше на столі, потім вибрали з того дві книжки з "Самвидаву", записали це в протоколі, його Юрій Телесін підписав, на радощах, що взяли так мало, кажучи: "ми це переглянемо пізніше". А це було безправно. В протоколі повинно бути записане все, що забрано, і мали його підписати ті, що робили обшук, той, що в нього забрано речі, і свідки.

На тій підставі пізніше, при допиті, Телесін обвинувачував КГБ за "грабунок у його хаті", пограбувала його група службовиків КГБ з Ради Міністрів СРСР.

До речі: Телесіна довго допитували і в бюрі і потім у присутності лікаря, та нічого не могли показати такого, щоб поставити його за те під суд.

Авжеж, ніхто при здоровому розумі не буде радити брати собі в судовому поступуванні приклад з советського "правосуддя". Цим хочемо тільки показати, що навіть найбільш безправні державні режими намагалися, хоч би й "про людське око" зберігати зовнішні вигляди правовости, чого не можна сказати про Польщу з доби варшавського процесу за режиму Пілсудського.

І при цій нагоді треба зазначити, що ревізію в Сеніка, в його мешканні у Празі, переведено в його неприсутності, не списано протоколу з неї і **ніхто не знає, що там знайдено, а що доложено вже в Польщі**.

ДОДАТОК Ч. ІУ

До справи розсилки копій листування

Цього не було, а з природи й характеру організації не могло бути в ОУН. Однакового змісту листи, повідомлення чи обіжники могли б виходити тільки від ПУН, як цілості, від Голови ПУН, якби зайшла така потреба. Можна теж допустити, що з доручення ПУН або Голови ПУН міг би писати однозвучні повідомлення Секретар ПУН, бо це входило б до змісту його організаційної праці. Автор не знайшов **ані одного такого випадку**, а хоч ані він, ані ніхто інший не мав нагоди перевірити всі архівні документи ОУН, то все ж таки залишилося б це в пам'яті тих членів ПУН, що жили ще в часі війни, або й пережили її: інж. Дмитро Андріївський, полк. Роман Сушко, ген. Микола Капустянський, інж. Осип Бойдуник, д-р Ярослав Барановський, інж. Володимир Мартинець, інж. Микола Сціборський, Омелян Сенік-Грибівський. Автор багато разів розмовляв з ними про всякі організаційні справи, ніколи про те не чув. Не робив того і другий Голова ПУН — полк. Андрій Мельник.

А вже ніколи не було такого, щоб окремі референти ПУН — пропагандний, організаційний чи військовий — висилали в такій формі листи до всіх інших членів ПУН, бо це не лежало в засягу їхнього діяння. **В той спосіб вони могли контактуватися тільки з своєю підбудовою** через Секретарів чи пак пізніше теренових Провідників.

Це обов'язувало ще й по війні, доки всі члени ПУН були в Європі, можна сказати, як довго Головою ПУН був полк. Андрій Мельник.

Перший Великий Збір, що відбувся після смерти полк. Андрія Мельника восени 1954 року, обрав, крім Голови ПУН, також двох його Заступників. Голова ПУН перебував у Європі, обидва Заступники — за океаном. Перший з них мав заступати Голову ПУН у часі, коли Голова, через хворобу, або з іншої причини — не міг виконувати нормальним способом своїх обов'язків. Другий був одночасно Головою т. зв. Крайової Колегії, що займалася зв'язками з Україною, тому часто доводилося йому виїжджати до Європи й узагалі до різних країн світу.

Голова ПУН посилав копії свого листування в організаційних справах **першому Заступникові**, щоб тримати

його в курсі справ на випадок, якби йому прийшлося заступати Голову.

Так само Перший Заступник Голови, заступаючи Голову ПУН під час його хвороби^{254/} посилав відписи свого листування Голові, щоб він був зорієнтований у справах, коли вернеться до праці на своєму пості.

Та це було аж далеко по війні.

Невідомо, копії яких листів (від кого висиланих і до кого адресованих) поміщено в варшавському "Кур'єрові Поранному", що на них покликувався кореспондент "Діла" Іван Кедрин. Невідомо, чи збереглися десь річники того часопису і де за ними шукати. Партійні органи, як наприклад "Газета Польська" або соціалістичний "Роботник" можна б відшукати, так само "Ілюстровани Кур'єр Цодзенни", бо це була найбільш поширена в Польщі газета і виходила в Кракові, що його цілком обминуло воєнне знищення. Але менші, обмежені тільки до своїх міст, газети, хіба десь зовсім випадково знайшлися б. Тож не можна переконатися, що саме там дійсно було надруковане і чи дійсно це був "обіжникового" характеру лист, т. зн. відбиваний у більше копіях і розсиланий одночасно до більше осіб.

Але як би там не було, якщо дійсно в тій варшавській газеті знайшлися фотокопії листів з т. зв. архіву Сеника з категорії таких ніби розсиланих у копіях до всіх членів ПУН — то **на 100% можна поставити твердження, що належали вони до підроблених і підсунених** до т. зв. архіву Сеника актив, бо ніколи члени ПУН не розсиляли **копій свого листування всім іншим**. Могли писати листи до себе, напевно писали, це зовсім природне, але без того, щоб одночасно інформувати таким способом усіх інших членів ПУН про організаційну роботу свого реферату.

Але могло бути ще інше. Кожен член ПУН відповідав за якусь ділянку праці, був **референтом** у якихсь справах, як наприклад, міністер у своєму уряді. У кожній з тих ділянок: організаційній, вишкільній, пропагандній, військовій — діяла ОУН на всьому просторі, де жили більшими гуртами українці. Отже в його ділянці до референта належало керівництво праці даного референта на всьому тому просторі. Він контактувався з виконним апаратом тієї ділянки через Секретарів (пізніше: Теренових Провідників) і в тому йому доводилося не раз висилати однакові листи-інструкції,

обіжники з повідомленнями або запитаннями. Такі періодичні або і спеціальні загального інформаційно-інструктажного змісту обіжники відбивалися або на гектографі чи циклостилї для потреб усіх Відділів ОУН на даному терені, часом теж індивідуальних членів, коли в даній околиці не було нікого іншого, якщо їх було мало і жили вони розкидані далеко від себе. Часом Секретарі розмножували це в себе і розсилали розсіяному по їхньому терені членству.

В кожній країні, крім тих, що окупували українські землі і переслідували український націоналістичний рух, можна було знайти такі інструкції референтів ПУН, там це не вважалося нелегальною літературою і не трудно було в таких країнах, як Чехо-Словаччина чи Франція, роздобути їх полякам, що теж там жили. Діставалися вони до рук польських консулів, ті пересилали їх до Польщі, а там це клясфікувалося як "таємне" і подавалося до відома нижчим органам адміністраційного й поліційного апаратів. Ніякої шкоди це для ОУН не приносило, нічого "таємного" не розкривало. Це був матеріял по своєму змісті й характері призначений для широкого вжитку серед членства ОУН за кордоном. Такий був організаційний механізм користуватися тими речами і **вони були не актами з таємних архівів ОУН, у цьому випадку з т. зв. архіву Сеніка, тільки слідами діяльності організаційної мережі за кордоном.**

Скоріше чи пізніше ті речі збиралися на вершку — у Відділі Безпеки або Відділі Національностей Міністерства Внутрішніх Справ. А воно інформувало свій апарат аж до самого низу, розсилаючи відписи до Воевідських Урядів, ті до Повітових Староств і Повітових Команд Поліції і таким чином помандрували пізніше бічним шляхом до варшавського суду, як документи з т. зв. архіву Сеніка.

Коли впала Польща 1939 року, у деяких містах, як у Самборі, Заліщиках а може й інших, невідомих авторові в цій хвилині, члени ОУН захопили все діловодство в урядах Повітових Старостів і Повітових Команд Поліції і там знайдено такі зразки повідомлень Референтур ПУН. З браку місця подаємо тут один такий документ, що розсилався в копіях, як писав Іван Кедрин, дістався до Польщі і його знайдено в Заліщиках. Є це повідомлення Організаційного Референта, інж. Миколи Сціборського (Органського) з 1933

року, цебто з часу, звідки виводиться найбільше "актів і документів" з т. зв. архіву Сеника:

22 червня 1933

Оргреферент ПУН

До відома й використання Секретарям і Відділам.

1. Подаю до відома, що відтепер упродовж кількох місяців місцем мого замешкання буде Брюссель і туди слід висилати листування на адресу:

M. ing. M. Sciborsky
15, Rue du Beau-Site
Bruxelles, Belgique

2. На підставі останньої постанови ПУН пригадую управам Відділів про konieczність узгіднити справу членських внесків і правильно відсилати їх до Проводу.

Як уже згадувано, Оргреферент бачить доказ організаційної сили як Відділів так і членів у правильних вплатах членських внесків. Член, що занедбує вплату членських внесків, дає підставу сумніватися взагалі про його здатність виконувати організаційні завдання і теж дає доказ свого відношення до самої Організації.

* * * * *

3. Відділи обов'язані також кожного 5 в місяці пересилати до Оргреферату звіти про діяльність і внутрішнє життя у Відділах, їх фінансовий стан, зокрема суму зібраних і пересланих до ПУН членських внесків ...

* * * * *

4. Управи Відділів повинні пильнувати, щоб регулярно відбувалися періодичні сходи членів, (де на перешкоді тому не стоять потреби конспірації) і щоб читати спільно на сходах націоналістичні видання, пресу, заслухувати директив та інформацій керівних органів ОУН та обговорити пляни місцевої діяльності Відділів ... У тих заграничних Відділах, де вимоги конспірації не дозволяють усім членам збиратися, сходи треба відбувати трійками, чвірками і т.д.

5. Останніми часами завважено в Відділах тенденцію замикатися у собі й утруднювати вступ до Відділу новим кандидатам ... Оргреферент доручає Управам Відділів звертати пильнішу увагу на принімання до Відділів свіжих сил за умовою перевірки й попередньої підготовки.

6. На деяких теренах (у Франції і частинно в Чехо-Словаччині) влада не ставиться толерантно до діяльності ОУН... Щоб уникнути непорозумінь і комплікацій, ... Відділи не повинні давати докази дійсного свого існування в даному осередку і приналежності до нього конкретних осіб. Цю тактику слід застосувати і до власної української суспільності, бо серед неї знайдуться провокатори, і до чужої влади. На випадок яких запитів чи слідства всюди слід заперечити існування Відділів і заявляти, що є тільки окремі особи з націоналістичними настроями, вони час-від-часу збираються для обміну своїми поглядами, читання преси чи літератури і не ведуть ніякої суперечної з місцевими законами політики.

Такі Відділи мусять безпечно зберігати організаційні архіви, щоб не дісталися вони в непокликані руки ... Це тільки загальні вказівки для Відділів, щоб знали вони, яку прийняти тактику в разі потреби.

7. З метою підвищити видайність праці членів, Управи Відділів ... не повинні обмежуватися тільки до дисципліни і послуху, натомість намагатися підійти ближче до кожного члена зокрема і підтримувати всі корисні вияви його активності ... Це робить членів співтворцями й активними учасниками праці, а не тільки сліпими виконавцями ...

Цей обіжник слід відчитати на сходах Відділу.

З націоналістичним привітом

Інж. М. Сціборський, в.р.

Оргреферент ПУН

Ми подали найбільш характеристичні уривки з цього документу, вони показують, як велася на низах на чужині праця серед членства ОУН. Разом з цим обіжником тернопільський Воевідський Уряд дістав з Міністерства

Внутрішніх Справ у Варшаві ще три, там мова про напрямні діяльності ОУН в окремих країнах і на рідних землях. Того забагато, щоб тут це передати, вибрали ми один, де є доручення обережності в діяльності Відділів, остоорога перед небезпекою від провокаторів і т.п.

Але Іван Кедрин писав про розсилання копій листів Референтів ПУН і **визначних діячів між собою у важливих і таємних справах верхівки ОУН**. Повторюємо, що не **знайдено в зацілілих архівах ОУН ані одного випадку**, а це без сумніву знайшлося б, якби був такий звичай у ПУН. Знайдено тільки обіжні листи в більшій кількості до розсипаних по всіх теренах організаційних клітин ОУН, а в їхньому змісті нема таємниць, що зберігаються на верхах Організації. Це речі призначені для широкого вжитку членства Організації **на чужині** в його щоденній організаційній діяльності.^{255/}

ПРИМІТКИ

1/ Т. зн. після факту, після того, як подія вже сталася.

2/ Суддя д-р Terlich (Täglich) написав вичерпну студію п. з. "The Auschwitz Myth", вона вийшла у видавництві Institute for Historical Review 1986 року в Каліфорнії. Оригінал у німецькій мові Уряд Західньої Німеччини сконфіскував під тиском жидівських міжнародніх організацій. На сторінках 89-90 розкрив фальшиві інформації, написані нібито на підставі уривків з нотатника в мові їддіш, знайденого 1953 року в Авшвіці, отже 8 років після того, як Авшвіц зайняла советська армія. Не подано, **хто** був автором того нотатника і **хто** його знайшов. **Хтось** мав це відкрити на терені Авшвіцу.

3/ Цей "нотатник" в оригіналі ніби має бути в "Жидівському історичному музеї" у Варшаві, але нікому з західніх дослідників не дозволено його перевірити.

4/ Жид-комуніст Герман Лянґбайн у книжці п.з. "Selbstzeugnisse in Büchern and Briefen", Europa-Verlag, Vien 1964 пише, начебто коло Державної Канцелярії (Reichskanzlei) "у Берліні советські солдати палили папери, а потім "показалося", що це "картки із щоденника Геббельса" і їх вставлено до видання оригінального Геббельсовського примірника. Адьютант Геббельса Вільфред Фон Овен ствердив, що це фальсифікати.

5/ Національно-радикальний табір.

6/ Павел Чеслав Міхаловський (1885-1941) режисерував справу сеймових послів, ув'язнених 1930 року в Бересті над Бугом. А щоб допильнувати процесу над ними, найменовано його міністром справедливости. Цей пост займав він до 1936 року, довів до правного вмішування політичної влади в незалежне досі судівництво.

7/ Читачі напевно завважили, що побіч себе виступають Українська Військова Організація та Організація Українських Націоналістів. Фактично, від I Конгресу Українських Націоналістів 1929 року, український націоналістичний рух репрезентувала тільки ОУН, куди влялися всі члени УВО, з малими виїмками. УВО мала звузитися до невеликого бойового відділу. Це на те, щоб дати можливість ОУН якнайдовше явно розгортати політичну роботу та вростати в ґрунт, заки окупантська влада зажене її в підпілля. А коли б зайшла **конечна й невідкладна** потреба якогось бойового акту чи акції, то це виконала б УВО під своєю фірмою, як незалежна від ОУН організація. Тому не розв'язано УВО й вона далі видавала свій орган "Сурму". На жаль, Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ взялася теж і за бойову роботу, її члени на процесах виступали, як

члени ОУН і на тій основі польська влада поставила ОУН на одній площині з УВО. УВО вже не діяла, в 1934 році припинила видавати "Сурму", хоч не розв'язалася й формально існувала далі.

8/ Трохи інакше виглядає та справа в свідченнях д-ра Степана Шухевича на варшавському процесі ОУН. Цікавих відсилаємо до праці "Варшавський процес ОУН на підлозжі тогочасних українсько-польських відносин, том I, стор. 288.

9/ В "Українському Націоналісті" ч. 11-12 за листопад 1935 р. — але вже після того, як визначено дату судового процесу на 18 листопада 1935 року, — Верховна Команда УВО передрукувала відозву про вбивство міністра Перацького, зазначаючи при тому, що "поширювано її безпосередньо по атентаті на ЗУЗ".

10/ Гл. про те ближче у "Варшавському процесі ОУН, том II, Розділ "Хто, чим і який був Броніслав Перацький".

11/ Т. зн. карт вступу.

12/ Правдоподібно представників крайової і закордонної преси.

13/ Як побачимо пізніше, прокурор Владислав Желенський продовжив проміжок часу, коли діставалися ці акти до Польщі, на 1934 рік безпідставно. Відколи Польща з початком 1934 року підписала з Німеччиною договір приязні, чи пак договір про ненапад — взаємовідносини остигли, всякі нитки якоїнебудь співпраці Чехо-Словаччини з Польщею зовсім порвалися.

14/ В іншому джерелі — про нього пізніше — цей список осіб інакший.

15/ Вацлав Жиборський — від 1925 до 14 1 1935 — начальник Відділу Безпеки Воєвідства у Тернополі, потім у Міністерстві Внутрішніх Справ начальник Відділу Безпеки, потім Політичного Департаменту аж до війни 1939 року.

16/ Żeleński Władysław: Jeszcze o zabójstwie Pierackiego i rozrachunkach polsko-ukraińskich, ("Zeszyty historyczne" Nr. 45, Instytut Literacki, Paryz 1978).

17/ Тут мається на думці формат паперу.

18/ Щодо тих "репресованих" у Чехо-Словаччині у зв'язку зо справою т. зв. архіву Сеніка, вийшла ціла заковика, Прокурор Владислав Желенський подає в акті обвинувачення Омеляна Сеніка-Грибівського, Володимира Забавського, Ярослава Барановського, Володимира Мартинця, Остапа Чучкевича, Дмитра Равича та Євгена Кульчицького. Майор Єржи Кшимовський у своїх свідченнях на процесі в Варшаві додає до того списка ще студента Романа Мировича. А Фелікс Сьвійонтек пропускає і Дмитра Равича і Романа Мировича, натомість додає ще д-ра Дмитра Демчука. Хоч це й не суттєва справа, але свідчить про недбалість і непорядок у фабрикуванні т. зв. архіву Сеніка, і насуває різні підозріння і сумніви в просліджуванні цілості тієї справи. В дійсності арештовано тільки Омеляна Сеніка-Грибівського, Володимира

Забавського й Володимира Мартинця.

19/ Felix Świątek: Czy tzw. archiwum Senyka było autentyczne, czy też było to archiwum falsyfikatów? (Najnowsze dzieje Polski 1914/1939, T. IX, 1965

20/ А до них належить теж акт обвинувачення з усіма долученими до нього доказовими матеріалами, в тому теж п'ять томів з т. зв. архіву Сеника.

21/ Władysław Żeleński: Zabójstwo ministra Pierackiego, str. 42

22/ Władysław Żeleński: Jeszcze o zabójstwie Pierackiego i rozrachunkach polsko-ukraińskich, Zeszyty historyczne Nr. 46, (Instytut Literacki, Paryż 1978

23/ Підкреслення автора, щоб звернути увагу читачів, що прокурор характеризує архіви як **таємні**, бо в дальшому переконаємося, що 99% тих паперів ані не мали в своєму змісті нічого "таємного" ані взагалі не можна кваліфікувати їх як документи архівального значення.

24/ Варшавський Процес ОУН, т. I, ст. 122 (в дальшому будемо вживати тільки скорочень В.П.І. (або II, залежно від тому). Тому, що в світі є всього два чи три примірники оригінального акту обвинувачення, у примітках подаємо числа сторінок так, як вони надруковані відносно даної справи у двотомнику "Варшавський Процес на підставі тогочасних українсько-польських відносин", Видавництво "Срібна Сурма", Торонто 1986, де поміщено повний дослівний переклад акту обвинувачення на українську мову. Це саме відноситься до всього, що діялося чи говорилося на тому процесі і на його доповненні у Львові в червні 1936 року.

25/ З української мови на польську.

26/ Устрій ОУН не був ніяким "таємним документом" з архіву. Друкувався він, як додаток до числа "Розбудови Нації", де було повідомлення про створення ОУН на I Конгресі Українських Націоналістів 1929 року в Відні. В тому часі "Розбудова Нації" ще не вважалася "таємною" літературою, приходила легально поштою до Польщі.

27/ Мова про вишкільні курси, що відбувалися звичайно в таборах у Карпатах, часом теж по чехо-словацькому боці. Трудно це підтягнути під категорію таємних архівних документів, бо вони не були призначені для архіву, тільки для вжитку членства ОУН не лише в підпіллі, але й там, де могли курси відбуватися явно. Щонайвище можна б їх уважати "нелегальною літературою".

28/ В.П.І/375.

29/ Заяву прокурора Владислава Желенського в цій справі подаємо на іншому місці.

30/ Władysław Żeleński: Zabójstwo ministra Pierackiego, (31-34), Instytut Literacki, Paryż 1973.

31/ Листи з Лондону 6 березня, 7 квітня і 18 травня 1972.

32/ Abwehr — німецька військова розвідка.

33/ Dienst Ukrainische Kampforganisation — Служба Української Бойової Організації.

34/ Тут не скінчилося “на чарці”. В “Людовій” Польщі писали, що Кшимовський просто підкупив Бартіка.

35/ В такому разі, як пояснити слова прокурора Владислава Желенського в акті обвинувачення, що в т. зв. архіві Сеника було 418 оригіналів? Виходило б, що Кшимовський не все віддав своєму “приятелеві”, затримав собі тих 418 документів, іншими словами — украв, або “купив” у Бартіка.

36/ А що з оригіналами? Передав їх до Міністерства Внутрішніх Справ, зробивши фотокопії для себе?

37/ Т. зн. способу, як він дістався до Польщі.

38/ Zabójstwo ministra Pierackiego, str. 33

39/ Zabójstwo ministra Pierackiego, str. 34.

40/ Як побачимо пізніше, серед українців у Празі кружляли поголоски, що чеська поліція спільно з польською переглянула близько 50.000 (!!) різних українських паперів і документів.

41/ Про те є дві версії: 1. Мартинцеві потрібно було переглянути деякі матеріали до його праці і він просив привезти пачку до себе додому на якийсь час. 2. Ці папери зберегалися у невідомому місці від довшого часу, а хто їх там зложив — невідомо. Це мав бути **сталій сховок** з тим, що на випадок, якби та чеська родина виїжджала з Праги, або переносилася до мешкання, де не було б на це місця, мала відставити ті папери до редакції “Розбудови Нації” Мартинцеві, чи хто б там не був.

42/ Володимир Мартинець: Від УВО до ОУН, спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму, 1949, ст. 12 (друковано в Німеччині, не заповдано місця друку, ані видавництва).

43/ Найменше він цікавився справами Військової Референтури.

44/ В.П. I/438.

45/ Всі забрані в Лебеда речі оглядали німецький кримінальний радник Опіц і консул Штарк, що говорив з Лебедем українською мовою, дуже можливо, що був це польський жид.

46/ Про ці справи ширше написано в II томі “Варшавського Процесу ОУН” в “Додатку” ч. 3 — справа арештування Миколи Лебеда й видачі його Польщі, а хто цікавий, тому радимо перечитати: 1. Papers and memoirs of Josef Lipski, ambassador of Poland, “Diplomat in Berlin” (1933-1939), edited by Wacław Jędrzejewicz, Columbia University Press, New York and London, 1968. 2/ Marian Wojciechowski: Stosunki polsko-niemieckie 1933-1936, Poznań, Instytut Zachodni, 1965 47/ В.П. I/481.

43/ Назвище Волошака часом бачимо без його хресного імені “Дмитро”. Щоб не було замішання, треба згадати, що в Німеччині

жив ще його брат Роман Волощак, також член УВО. В роках 1927-28, а може й трохи скоріше, він став советофілом, виїхав до СРСР і там пропав.

49/ Стиль цього листа трохи незугарний, прокурор переклав його з української мови на польську, автор мусів знову перекладати його на українську.

50/ "Народною Волю" редагував Ярослав Чиж, колишній старшина київських "Січових Стрільців". Був членом першої військової конспіративної організації у Львові, передвісниці УВО, під проводом Начальної Колегії. З якоїсь причини його від УВО відсунено, він перейшов до соціалістів і став запеклим ворогом націоналістичного руху, паплюжив його в статтях і брошурах. Мав знайомих у Берліні ще з воєнних часів і правдоподібно дістав від них листовно цю інформацію.

51/ Це інтерв'ю надруковане повністю в книжці Зиновія Книша: "Смерть Станіслава Собінського на тлі шкільного народобвиства в Західній Україні". Видавництво "Срібна Сурма", Торонто 1982, сторінки 582-601. З нього подаємо тут дослівно тільки те, що в цій справі діялося під час слідства до варшавського процесу ОУН.

52/ Наказ — це наказ і він мусить бути виконаний.

53/ В.П.І/197.

54/ Тут прокурор пропустив "Сеника". І слушно, бо вся та справа взята з архівів варшавської поліції.

55/ У Варшаві не було "Експозитури ОУН", та назва вживалася тільки в організаційній структурі за кордоном. Спершу в країнах поза межами України, ще за УВО не було ще точно устійненої назви, називали їх різно: експозитура, станиця, відділ. В Устрою ОУН і в пізнішій практиці спершу прийнялася назва "секретарів", як провідників терену, пізніше вживалася назва "Теренових Провідників", "Теренового Керівництва" або "Теренового Провідництва". Тільки в одному Данцігу лишилася "Експозитура" аж до часу, коли Данціг прилучено до Третього Райху.

56/ У 1931 році вже не було Крайової Команди ані Крайового Коменданта, тільки Крайова Екзекутива і Голова Крайової Екзекутиви.

57/ В.П.І/448-449

Генерал Феліціан Славой-Складковський був теж доктором медицини, часто бував міністром або віцеміністром в Урядах за режиму Пілсудського. Під час "паціфікації" в Галичині 1930 року був міністром внутрішніх справ. Був теж прем'єром останнього Уряду Польщі в 1939 році.

Броніслав Наконечнікоф-Клюковський, д-р медицини, спольщений москаль, у війську дослужився полковника. 1928 року — воевода в Станиславові, потім у Львові. По черзі: підсекретар у

Раді Міністрів, у травні 1938 року — міністер внутрішніх справ; у 1934 році — варшавський воевода; 1938 р. віцеміністер внутрішніх справ. Вернувся до Польщі 1957 року, працював у медичній адміністрації, "Людова Польща" його не переслідувала, помер 1962 року.

Юзеф Бек, полковник, "пілсудчик". 1930 року — віцеміністер, а від 1932 року міністер закордонних справ. 1934 року підписав договір з гітлерівською Німеччиною. Не хотів емігрувати до Англії, умер 1944 р. в Румунії.

58/ Т. зн. керівних органів для членства на терені окремих держав.

59/ В.П.І/128.

60/ З латини: обмежене число або означеною кількістю або процентовим відношенням до кількості записаних уже студентів-поляків. Це практикувалося головно в медичних факультетах, деяких відділах політехнік і в спеціальних школах.

61/ Про відсутність якоїнебудь української розвідки в Польщі на користь Німеччини і взагалі німецької розвідки на землях, що їх заселявали українці в Польщі, свідчить фахова праця польського автора: Władysław Kozachuk: Bitwa o tajemnice (Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922-1939), "Książka i Wiedza", Warszawa 1975.

62/ Багато з тих "псевдонімів" — це ніякі псевда, а просто здрібнілі власні імена, загально відомі в родинному, товариському або шкільному середовищі, наприклад: "Стефанко" — Степан Бандера, або "Мортек" — Ярослав Рак. Подаємо тільки два, але від того аж роїться в судових звідомленнях з процесу.

63/ Коли почала діяти ОУН, до неї автоматично мали переходити всі члени УВО. Однак багато пластунів тоді цілком зірвали з націоналістичним рухом. Вони вважали, що УВО — це свого роду українське військо, армія, що до неї повинен належати кожен українець, "здатний до військової служби". А ОУН — це організація політична, одна з тих, що вже тоді існували, і нема примусу, щоб туди належати. Серед таких відполітизованих була більшість пластунів, з них майже всі знайшлися пізніше в рядах католицької організації "Орли", або подібної на зразок "Пласту" під назвою "Вогні".

64/ Гл. наприклад листування з проф. Євгеном Онацьким, представником ОУН в Італію в Римі, у його спогадах п.з. "У вічному місті", досі надруковано чотири томи.

65/ Псевдо Макара Кушніра.

66/ Макар Кушнір, добрий знавець підсоветських відносин, незалежно від свого становища Генерального Судді, увесь час співпрацював безпосередньо з полк. Євгеном Коновальцем у ділянці зв'язку з Советською Україною аж до вбивства в Роттердамі Ці справи велися поза загальною практичною організаційною

роботою ПУН з уваги на потребу якнайбільш суворої конспірації.

67/ Т. зн. у справі т. зв. шкільної акції.

68/ В.П.І/139.

69/ Т. зн. здавав усно, а не передавав письмовий.

70/ В.П.І/175.

71/ В.П.І/145.

72/ Мімозівка = Данціг

73/ База = ЗУЗ

74/ В.П.І/146

75/ В.П.І/146

76/ В.П.І/147

77/ В.П.І/147

78/ Такого референта в ПУН не було. Бойові Референтури були тільки в УВО. ОУН мала займатися тільки політичною працею, для того вона й постанала.

79/ Підкреслення автора. Мала **початися акція**, а не виконання якогось одного **акту**. Не міняє справи кінцеве слово "виступ". Пригадаймо, що після пацифікації УВО, щоб рятувати ОУН від передчасного переходу в підпілля, прийняла на себе відповідальність за саботажну **акцію** і назвала її частинним **виступом** УВО.

80/ В.П.І/147

81/ "Фальшивих" паспортів УВО не потребувала, могла сама собі їх підробити, так як підробляла польські документи ідентичності або й інші. Паспорти були автентичні, цебто видавав їх відповідний уряд у Литві, а продовжувати могли литовські консуляти, залежно від того, яка була передбачена для таких справ процедура в литовській урядовій системі. Правдиві були паспортні книжечки, печатки й підписи. Закид могла Польща ставити хіба за те, що паспорти видані на фіктивні назвища, але польська влада конче хотіла підкреслити **образливий характер** у своїй антилитовській кампанії.

82/ В.П.І/148

83/ Осип Ревюк, сотник УГА і колишній Окружний Комендант УВО в Коломиї, емігрував до Литви, прийняв там назвище Йонас Бартовіціус, отримав литовське громадянство і проживав стало в Литві аж до часу, коли Литву зайняла советська армія.

84/ Гл. "Додаток" ч. 1.

85/ Д-р Д. Завніюс за Уряду Вальдемараса був генеральним секретарем литовського Міністерства Заграничних Справ, а від 1926 до 12 червня 1934 року — міністром заграничних справ у кабінеті Тубеліса.

86/ Пожертви з-за океану змаліли з причини великої економічної депресії, що тривала вже третій рік. Більшість емігрантів, що прибули з Європи після Першої Світової війни, втратила працю і

жила на допомозі безробітнім.

^{87/} 1932 року полк. Роман Сушко відбував поїздку по Канаді. При переїзді до ЗСА ставлено йому труднощі на границі. На паспорті в нього стояло написано, що він урядовець литовського Міністерства Внутрішніх Спав, граничники вимагали окремої посвідки на те, щоб перебороти ту перешкоду.

^{88/} Казань = Ковно (Кавнас).

^{89/} В.П.І/151

^{90/} Полк. Роман Сушко

^{91/} Омелян Сенік

^{92/} Т. зн. литовсько-німецьких.

^{93/} Найбільше співпрацювала з полк. Коновальцем посолка Мілена Рудницька, що своєю рішучою поставою далеко лишала за собою інших, Полк. Євген Коновалець об'єднував їй зв'язки з закордонними журналістами, на його прохання проф. Євген Онацький постарався про її зустріч з Муссоліні в Римі та з італійськими "ревізіоністами", т. зн. речниками ревізії несправедливих рішень Версальських Трактатів. Вона й пізніше стояла в контакті з полк. Євгеном Коновальцем. За її безкомпромісну поставу закордоном зненавиділи її режимники Пілсудського й не допустили до сейму в найближчих виборах.

^{94/} В.П.І/152

^{95/} Бойовий Реферат. Цікаво, що це за видаток. У першій половині 1931 року ОУН на ЗУЗ зализувала рани після "паціфікації" і масових арештувань, щойно тоді почали виходити з слідства арештовані після паціфікації, яканебудь бойова діяльність могла починатися аж з початком другого півріччя (вліті виконано напад на поштовий уряд у Трускавці, а кілька тижнів пізніше вбито Тадеуша Голуфка).

^{96/} В дійсності оборона політичних в'язнів коштувала більше, але не всі гроші на ту ціль переходили через рахівництво ОУН. Багато платили родини підсудних, дещо виплачувалося через Комітет Допомоги Українським Політичним В'язням, а це йшло з безпосередніх вplat від жертводавців з-за океану та збірок у краю. Сюди не враховується інша допомога в'язням — лікарська, харчова, висилка часописів і т.п., цим займався Комітет Допомоги В'язням.

^{97/} В.П.І/153.

^{98/} Приходи з кольпортажу "Сурми" (добровільні датки) на прохання її редакції зуживалися на допомогу політичним в'язням.

^{99/} В.П.І/154.

^{100/} В.П.І/98-103.

^{101/} Майже всі члени ПУН за кордоном або мали якусь побічну зарібкову працю, або навіть участь у невеликих підприємствах, і видатки ОУН на їх прожиток були дуже малі.

- 102/ Образливими словами "скомпромітовані" і "ховалися перед виміром справедливості" прокурор називає тих, що мусли покинути край перед польськими переслідуваннями.
- 103/ В.П.І/154-155.
- 104/ Пригадуємо, що "База" — це Західня Україна.
- 105/ В.П.І/156.
- 106/ Вживаємо того слова, бо ним залюбки користувалася польська преса й урядові польські органи в українських справах.
- 107/ Гл. великий процес перед Окружним Судом у Чорткові проти Євгена Онищука, Романа Мигаля й товаришів, що відбувався від дня 22 травня до 4 червня 1933 року.
- 108/ В.П.І/174-175.
- 109/ В.П.І/164.
- 110/ В.П.І/175.
- 111/ В.П.І/175.
- 112/ Мала вона відбутися або в Чеському Тешині, або в Моравській Оставі, або в Богуміні.
- 113/ В.П.І/164.
- 114/ В.П.І/164.
- 115/ Аналіза й оцінка свідчень інспектора поліції Маріяна Хомранського обговорені у В.П.І/324-328/ "Додаток ч. 16 — Інспектор Маріян Хомранський.
- 116/ В.П.І/176.
- 117/ В.П.І/179-180.
- 118/ В.П.І/179.
- 119/ В.П.І/190.
- 120/ В.П.І/191.
- 121/ Новий = Богдан Кордюк; Ромовський — невідомий; Шух. — це ніякий псевдонім, тільки скорочене назвище Шухевича. Що ж до Льолька — це здрібніле від Микола, так його називали від дитинства, коли ще рачки по підлозі лазив. Це не псевдонім, всі знайомі навіть з-поза Організації так його називали.
- 122/ Т. зн. нападу на поштовий уряд у Городку коло Львова.
- 123/ Так у довоєнній Австрії називали членів Генерального Військового Штабу.
- 124/ Русійний дух.
- 125/ Поліційні агенти.
- 126/ В.П.І/194.
- 127/ Богданові Кордюкові.
- 128/ В.П.І/195.
- 129/ Льолько Ясінський протривався нападів на пошту в Городку, пам'ятав, що цю можливість просліджувала ще "Летюча Бригада УВО" й відкинула її, як недогідну з таких причин: а/ потреба двох повних боївок для безпосереднього виконання акції внутрі будинку і для охорони назовні й під час відвороту; б/ містечко мале, а в

ньому Повітова Команда Поліції і через те більше поліцаїв, також військовий гарнізон — а це збільшує небезпеку й облегує погоню; в/ дуже тяжкий і небезпечний відворот бойовиків після акції. Не хотів брати відповідальности за напад, не брав участі в обговоренні виконання й інструктажі для виконавців. Справу нападу на пошту в Городку ще раз просліджувала Бойова Референтура Крайової Команди УВО в 1930 році, відкинула її, замість неї вибрала Бібрку. Напад на пошту в Городку, негайний і пізніший звичайний суд у цій справі, відгук у пресі й суспільності описані в праці Зиновія Книша: Городок, "Срібна Сурма", Торонто 1975.

130/ Карпат = Ярий.

131/ В.П.І/195.

132/ Богдан Кордюк студював геологію у Львові, мабуть обіцяно йому можливість продовжувати науку в Берліні.

133/ Т. зн. "Нового".

134/ В.П.І/134.

135/ Нема пояснення, до якої справи відноситься "ліквідація".

136/ Вендетта (родова помста) мала розумітися, як відплата за страту Василя Біласа і Дмитра Данилишина, учасників нападу на поштовий уряд у Городку коло Львова.

137/ Кавка = Варшава.

138/ В.П.І/197.

139/ "Конференція" пишемо з великої букви, так само як Конгрес, Крайова Екзекутива, Провід (т. зн. ПУН), щоб відрізнити її від звичайних зустрічей, нарад, сходин чи засідань на нижчому рівені.

140/ На жаль прокурор не подає тексту оригінального, зашифрованого акту, тому нема змоги перевірити, чи його переклад згідний з оригіналом.

141/ Невідомо, чиє це псевдо.

142/ В.П.І/198.

143/ В.П.І/199.

144/ Недоречність. Як можна в листі з **8 липня** запитувати про щось, що діялося **10 липня**?

145/ В.П.І/199. Чий лист і до кого?

146/ До речі, навіть сам прокурор Владислав Желенський у повоєнній своїй книжечці "Убивство міністра Перацького" не міг стриматися з критикою голови трибуналу Посемкевича щодо деяких моментів у веденні процесу.

147/ Д-ра Семена Шевчука на свідка не покликано.

148/ В.П.І/290.

149/ В.П.І/401.

150/ В.П.І/402.

151/ В.П.І/408.

152/ В.П.І/432.

153/ В.П.І/435.

154/ Назвища того адвоката не подає.

155/ Це, мабуть, помилка пресового звітодавця. Може хіба бути перкручене назвище "Матли". Був такий процес проти Куликівця і товаришів, між ними й Зиновія Матли, за вбивство поліційного агента в Жовкві. Та він, здається, проходив пізніше.

156/ В.П.І/443.

157/ Прокурор має тут на думці вбивство Тадеуша Голуфка в серпні 1931 року в Трускавці.

158/ Юліюша Чеховського у Львові, вбитого в березні 1932 року.

159/ Справа Тадеуша Голуфка вичерпно представлена в праці Зиновія Книша п.з. "В сутінках зради" (убивство Тадеуша Голуфка на тлі зради Романа Барановського), "Срібна Сурма", Торонто, 1975. Убивство комісара Юліюша Чеховського, точніше — здогади й гіпотези, що в цій справі вийшли з польських кіл, — хоч ніколи не утривалені друком, — описані в іншій праці того самого автора п.з. "Д-р Ярослав Барановський — жертва злоби й ненависти". Крім того, деякі вияснення фантастичних тверджень прокурора Владислава Желенського знайде читач у першому томі "Варшавського процесу ОУН" на сторінках 656-657.

160/ В.П.І/445.

161/ В.П.І/446-468.

162/ В.П.І/165.

163/ В.П.І/166. Цікаво, що в цілому тому т. зв. архіві Сеніка, т. зн. у тих документах, що їх пред'явлено як докази на процесі в Варшаві, а де згадувано про давніші справи УВО й ОУН, **немає ані одного слова** про лябораторію у Львові, що її кілька літ провадив інж. Федір Яцура, аж до 1929 року, а потім під час атентату на Східні Торги у Львові петарди й бомби підготовляв "Гриць". Його назвища не подаємо, він лишився в Галичині, потім поїхав у глибину СРСР і слід по нім загинув. Хоч відтоді минуло вже 50 років і він правдоподібно вже не живе, але може залишилася його родина. На початку 1930 року лябораторійна праця відпала — бо вже не було УВО, тільки ОУН, що повинна б присвятитися **тільки політичній роботі** — але в разі потреби ті речі майстрував інж. Юрій Дачишин.

Лябораторія у Львові приміщувалася яких 200 кроків від Слідчого Відділу поліції при Казимирівській вулиці, вхід до неї був ззаду, від вулиці Яховича, де були поліційні арешти. Поліція ніколи не впала на слід лябораторії, що діяла аж до "пацифікації" 1930 року. Законспірована була так глибоко, що ніхто — навіть Крайовий Комендант полк. Роман Сушко, ані бойовий референт Ренс-Книш не знали, де вона. Зв'язок до інж. Яцури мала одна тільки дівчина, Оля, він сам собі її вибрав.

164/ В.П.І/268.

165/ В.П.І/477.

166/ В.П.І/ 478.

167/ В.П.І/479.

168/ Цитуючи з пам'яті, автор не пригадує собі, якого саме звороту вжив Богдан Хмельницький у цьому своєму універсалі, але напевно була мова про Краків, може тому, що в тих часах українські села в т. зв. Західній Галичині і в горах і на долах висувалися далеко на захід.

169/ Такі доповіді відбувалися в Академічному Домі для широкої студентської публіки, не тільки для членів і прихильників УВО й ОУН.

170/ Німецькі наємники за річну плату, перекручене з німецького слова Jahresgeld = річна платня.

171/ Тут можна б покликатися на народній вислів: "Чия кричала б, а чия мовчала б". Дещо з прикладів з польської історії, з часу коли шляхетська Польща на очах валилася, зібрано в розділі "Українські нікчеми і польські "пенкнодухи", В.П.ІІ/110-124. Його промова мала бути надрукована у виданні книгарні Hoesicka-а "Mowy Sądowe", III. 1936. Може десь знайшлася б в європейських бібліотеках ця книжка, але авторові не було змоги за нею шукати.

172/ В.П.І/499.

173/ Т. зн. супроти полк. Євгена Коновальця.

174/ Невідомо до кого.

175/ В.П.І/475.

176/ В.П.І/479.

177/ З тих архівів ОУН, що стояли до розпорядження автора, не вдалося розшифрувати, кого полк. Євген Коновалець називав "Мацапурою".

178/ Як уже сказано, розрахунки з бюджету референтів ішли до Голови Проводу. Коли ж полк. Коновалець перенісся до Женеві, зокрема коли почав там на місці розгортати жваву політичну діяльність у міжнародніх зв'язках, не міг часто зустрічатися з членами ПУН, що жили в Німеччині, Чехо-Словаччині й Данцігу, розрахунки йшли почерез Сеніка, що частіше від інших бачився з Головою ПУН і їздив до нього до Женеві. Не всі розраховувалися у визначених реченнях (квартально чи піврічно — тимчасово, а річно — обов'язково). Найбільші труднощі були з Ярим, що діставав засоби для свого терену або безпосередньо від Голови ПУН, або з його доручення — з інших джерел. Розраховувався з Головою ПУН, коли той приїжджав до Берліну. З тим завжди були труднощі, ніколи Ярій не розраховувався до кінця, аж до самої смерті полк. Євгена Коновальця.

179/ В.П.І/480.

180/ В.П.І/480-481.

181/ Цей лист заперечує характеристику полк. Євгена Коновальця у прокурора Владислава Желенського. Показує рішучість Голови ПУН у дуже дражливій і непопулярній справі, коли того вимагає

потреба, хоч наперед передбачує, що будуть жалі, нарікання, критика і т.д. Все те мусить відступити на другий план перед потребою втримати працю в ОУН.

182/ Лука Мишуга — секретар Об'єднання Українських Організацій в Америці.

183/ "Упокорився" слід розуміти в тому значенні, що мусів **просити** фінансової помочі.

184/ В.П.І/482.

185/ Свідчився циган своїми дітьми. Автентичність потверджує установа та її представник, одні з тих, що співпрацювали в доборі, укладі а то й у фальшуванні, одним словом — у фабрикації матеріялу з т.зв. архіву Сеника, ще й додавали те, чого бракувало, а чого полякам було потрібно.

186/ В.П.І/419

187/ В.П.І/521

188/ В.П.І/521

189/ В.П.І/538

190/ В.П.І/488

191/ В.П.ІІ/539

192/ В.П.ІІ/217

193/ В.П.ІІ/218

194/ В.П.ІІ/219

195/ Таке — цілком непотрібне — рішення поставило суд у гіршому світлі, якщо йдеться про безсторонність. Тим самим суд зміцнив підозріння, що ці документи: а/ або викрадені; б/ або підроблені. Він міг дозволити оборонцеві докінчити аргументацію і потім відкинути його внесення.

196/ В.П.ІІ/219

197/ В.П.ІІ/219

198/ Якщо прокурор Прахтель-Моравянський не вірив твердженню одного з актів з т. зв. архіву Сеника, то навіщо домагався, щоб цей акт відчитати? Відчитані акти мали доказувати: а/ або вину когось з підсудних; б/ або якусь обставину, що підтримувала б факт обвинувачення; в/ або вияснявали б деякі сумніви; г/ або — це було одне з головних завдань варшавського процесу ОУН — паскудити ОУН, як організацію, її ідейні заложення і практичні діяння. А тут ні з того, ні з цього прокурор Прахтель-Моравянський на явнім засіданні суду заявляє, що цей документ неправдивий, сам він, як представник польської держави в суді це стверджує. А коли цей документ неправдивий, то звідки він узявся у т. зв. архіві Сеника? Скільки таких самих документів, що їм не слід вірити, знайшлося б, якщо б згідно з засадами справедливости дозволено обороні це доказувати?

199/ Нечиткі.

200/ В.П.ІІ/248

201/ В.П.І/419-420

202/ У пресових звідомленнях подавано оборонця Шлапака то як доктора, то як магістра. Не знаючи певно, який титул йому належався, дотримуємося титулу доктора.

203/ Мабуть помилка звітодавця. Досі була мова тільки про 418.

204/ В.П.І/423-424.

205/ В.П.І/424.

206/ Прокурор говорить тут про **один** документ, а не про весь архів. Правдоподібно має на думці листа про розмову полк. Євгена Коновальця з міністром Завніюсом, бо згадує про нього під кінець уступу.

207/ Доказом автентичности документу мав би бути "свідок — польський майор", відомий нам уже Єжи Кшимовський. З історії політичних процесів у Польщі знаємо, яку ціну мають свідчення польських майорів, полковників та іншої військової (не кажучи вже про поліційну) знаті. Полковник Богуслав Медзінський, пізніший маршалок сенату, і Юзеф Бек, пізніший міністер закордонних справ, убили генерала Влодзімежа Загурського за те, що не хотів видати посвідок Юзефа Пілсудського на отримані від австрійського Генерального Штабу за шпигунську роботу для Австрії гроші, наслідком чого потерпіло пізніше багато поляків з тієї частини корінної Польщі, що її зайняла австрійська армія. Казали поліційному комісареві зашити тіло в мішок і кинути у Вислу. А потім **свідчили**, що генерал Загурський здезертерував і вислали за ним гончі листи. (Гл. про те ближче у В.П.ІІ, розділ "Українські нікчеми і польські "пенкнодухи", стор. 110-114).

208/ Дуже шкода, що автор не завдав собі труда назвати "тих інших". Може це дало б нам гачок, щоб зачепитися за різні справи і зовсім "покласти на лопатки" препаративів т. зв. архіву Сеніка.

209/ Знов же шкода, чому не заповдано "тих інших", хочби тому, щоб устійнити кількість осіб, що листувалися з полк. Євгеном Коновальцем, а то виходило б, що мусів би він утримувати окрему канцелярію з секретарями та стенотипістками, щоб подолати таке широке листування.

210/ Після війни, в 1946-1947 роках автор бував у Брюсселі в інж. Дмитра Андрієвського і бачив, що його листування втримане було фахово у зразковому порядку — для кожної особи окрема "папка" і якщо б удалося полякам дійти до порозуміння з бельгійською поліцією, тоді справді зібрала б там добре жниво. На щастя польські руки були закороткі. Після смерти інж. Дмитра Андрієвського весь його архів передано до загального архіву ОУН, як окремий відділ.

211/ Гл. "Додаток" ч. 2

212/ Точної назви тієї установи автор собі тепер не пригадує, відомо тільки, що цей з'їзд мав відбутися у Берні в Швейцарії.

213/ Скорочення УПНР відчитувано: Українська Партія Національної Революції. Видавала вона свій орган "Заграву", проіснувала дуже коротко.

214/ На жаль Сьвйонтек не подає ніякої нитки, з яким документом, особою чи місцем в'яжеться ця фантастична інформація.

215/ Генрик Сухенек-Сухецький, ур. 1887 року; від 1920 до 1927 року був референтом у Відділі Національностей II Відділу Головного Штабу, а потім його начальником; від 1927 до 1937 — начальником Відділу Національностей у Міністерстві Внутрішніх Справ. Про нього говорили, що до війни він називався Сухенков і був москалем, за української влади перемінився в українця Сухенка, а в поляків перекинувся на поляка Сухецького.

216/ Сердега Сухенек-Сухецький — хоч можливо, що це не він так писав, тільки Люксембург так реферував цього листа у своїй статті — намішав тут гороху з капустою. Напевно мав на думці "записку" — її на процесі вважали то звітом Крайової Екзекутиви, то протоколом Конференції в Празі, де була мова про плани акції або на "внутрішні справи", або на "освіту". Прокурор Владислав Желенський пояснював "освіту" як "міністра освіти", а тут він знизився тільки до шкільного куратора, та ще й названо його Бабієм, правдоподібно пригадуючи собі, що у Львові вбито Бабія, та не куратора, тільки директора одної з українських гімназій.

217/ Генрик Кавецький, ур. 1886 р. У 1920-1922 роках був шефом служби безпеки у т. зв. Середній Литві (частині Литовської Республіки, що її окупувала Польща); шеф політичної поліції у Вільні; 1922 — шеф політичної поліції на всю Польщу; 1925 — міністерський радник у Політичному Департаменті Міністерства Внутрішніх Справ; 1927 — начальник Відділу Безпеки в ньому; 1930 року — директор організаційного реферату Міністерства Внутрішніх Справ, (тоді розплянував і переводив "пацифікацію" в Галичині); 1933 — шеф Політичного Департаменту; 1935 — віцеміністер внутрішніх справ; 1937 року звільнений зо служби в міністерстві; 1937-1938 сенатор з номінації президента Польщі. Відомий з різних провокацій і скандалів, боротьба з ним була тяжка, бо він утішався протекцією найбільш впливового з-поміж "пілсудчиків", Валєрого Славєка.

218/ Т. зн. в одній його частині, Відділі Безпеки.

219/ Т. зн. в тому часі: Генрик Кавецький.

220/ Публіцист Людової Польщі Єжи Равіч (хоч прокурор Владислав Желенський не дуже йому довіряє, називаючи комуністичним виступником), покликуючися на статтю історика Людвіка Гасса в еміграційному тижневику "Сьвят" ч. 21 з 1959 року, висунув здогад, що справу свідомо гальмував начальник Відділу Безпеки Станіслав Кухарський, але не подав, на якій підставі спирає цей закид. (Jerzy Rawicz: Pozostalo do wyjasnienia, Wydawnictwo "Czytelnik", Warszawa, 1979).

221/ Ніде чомусь нема мови про військову бібліотеку кількасот томів, невідомо, чи це теж пішло до тих "скринь" з документами, чи може приміщено десь інде.

222/ Про них ми вже згадували кілька разів.

223/ Цінне признання і до нього ще вернемося. Акти з Міністерства Внутрішніх Справ забирали не з надмірної охоти до праці тому, що не вистачало на те часу в урядових годинах. Причина того була зовсім інша. Вацлав Жиборський, як і його попередники на тому пості дуже добре знали, чому акти з т. зв. архіву Сеніка виходять поза бюро Міністерства Внутрішніх Справ. Розумів теж, які підозріння у зв'язку з тим можуть зродитися у безсторонніх людей, тому старався оправдати це в своєму листі.

224/ Про такий розгляд читаємо в повоєнних книжечках прокурора Владислава Желенського.

225/ Анджей Тилько, ур. 1881 р., в 1919 р. був урядовцем Міністерства Внутрішніх Справ. Від 1 листопада 1919 до 30 листопада 1931 року — працівник самостійного інформативного реферату при Корпусі й Військовій Команді у Львові (ДОК УІ). В роках 1931 до 1939 займав посаду радника Львівського Воевідства у Відділі Національностей, а потім у військовому рефераті того ж Воевідства. Правдоподібно прийшов туди на місце д-ра Казімежа Івахува, що мав якісь темні справи з провокатором Романом Барановським, сильно боронив його на процесі і потім перенесено його до Кельці. Зіграв велику ролю в препаруванні т. зв. архіву Сеніка. У Варшаві не знали добре ані української мови, ані не визнавалися у внутрішніх відносинах крайової ОУН, зокрема між поодинокими членами, не важилися самі підробляти або переробляти різні папери і документи, що мали опісля ввійти до т. зв. архіву Сеніка, все відсилали до Тилька у Львові і він кілька місяців працював над тим зо своїми співробітниками. Про те свідчив Сухенек-Сухецький у листі до начальника Відділу Безпеки Генрика Кавецького в Міністерстві Внутрішніх Справ у Варшаві.

226/ Розділ X, цитата з документу про джерела сталих або принагідних прибутків ОУН.

227/ Гл. про це більше в В.П.ІІ/63-66.

228/ Кедрин ставить тут ПУН на такій самій площині як, наприклад, Головну Управу "Рідної Школи" або "Ревізіонний Союз Українських Кооператив", що розсилали свої обіжники й копії листів до всієї своєї підбудови філій, відділів, Повітових Союзів тощо. Навіть у таких легальних освітніх чи господарських центрах копії висилалися тільки **від централі вниз** за такими приписами, як того вимагав статут даної установи. Ніколи не розсилали їх філії, відділи чи союзи по всій крайовій організації. Гл. теж "Додаток" ч. 3. До речі, верхівка УВО зовсім не розсилала листів, бо їх не потребувала писати, вся Начальна Команда сиділа в одному місці, в

Берліні. А повідомлення ПУН розсилалися тільки тим, що жили поза Чехо-Словаччиною і Німеччиною лише тоді, коли вони не могли прибути на засідання чи Конференцію. До осені 1933 року, коли відбувалися ревізії у Празі, був тільки один такий — інж. Дмитро Андрієвський у Брюсселі в Бельгії.

229/ Слушне, чи хибне — та це моя країна.

230/ Коли хто домагався того від чеської поліції.

231/ Чеській поліції того не було потрібно, бо по 40 днях випустила Омеляна Сеника на волю, не поставила перед суд і не потребувала ніяких "доказів його вини".

232/ Гл. "Додаток" ч. 4

233/ Якось ніхто інший з тих, що писали в пресі про ці справи, не впа на ту думку, а вона, як побачимо, теж свідчить за твердженням, що лист про розмову полк. Євгена Коновальця з міністром Завніюсом — підроблений.

234/ Т. зн. мав би виїхати до Америки делегат ОУН.

235/ Т. зн. полк. Роман Сушко.

236/ Ryszard Torzecki: Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933-1945, "Książka i Wiedza", Warszawa 1972.

237/ Тожецький покликується на акти з польського архіву Міністерства Внутрішніх Справ, означені кличкою: СА М. 498/-0. Цікаво, що не говорить ані про "копосальну кількість", як про те писав прокурор у акті обвинувачення, ані про "цілі скрині", як про те довідуємося з листів Вацлава Жиборського, тільки визначає їх кількість на 418 оригіналів і 2055 фотокопій — всі вони відносилися до 1931-1933 років — а це, за звідомленням Польської Агенції Телеграфічної, долучено як "докази", до акту обвинувачення для вжитку трибуналу.

238/ Władysław Żeleński: Jeszcze o zabójstwie Pierackiego, st. 143.

239/ Józef Lewandowski: Krajowa ukrainica, "Kultura", Nr. 304-305, (styczeń-luty 1973) str. 112.

240/ У згаданій книжечці "Убивство міністра Перацького".

241/ Гл. ця сама книжечка, на сторінці 53 у примітці ч. 33.

242/ Хоч присуди видаються аж після промов обох "процесових сторін", т. зн. звинувачення й оборони, то прокурор уже наперед дає зрозуміти, які вони будуть.

243/ Т. зн. оборонці.

244/ В.П.І/446-447.

245/ В.П.І/447.

246/ Зиновій Книш: З таємних документів польської окупації Західньої України", Видавництво "Срібна Сурма", Торонто 1983, ст. 52.

247/ Полк. Євген Коновалець, Омелян Сеник-Грибівський, інж. Володимир Мартинець та інж. Андрій Федина, як люди освічені, говорили й писали правильною, літературною українською мовою і

за воєнні роки присвоїли собі багато слів і мовних зворотів центрально-українського материка, все ж таки не тільки по вимові й наголосах, але й **по будові речень** можна було відрізнити мову галицького українця від наддніпрянця.

^{248/} Це показалося аж по війні на процесі в Франкфурті в Німеччині проти д-ра Оберлендера, де свідчив колишній урядовець Міністерства Внутрішніх Справ Людової Польщі, що він працював у такому відділі і сам теж підроблював документи для потреб Людової Польщі.

^{249/} Т. зн. документи.

^{250/} Володимир Мартинець: Від УВО до ОУН, 1949, розділ "Подорож до Литви", стор. 263-265.

^{251/} Німеччина теж мала претенсії до Литви за місто Клайпеду, (по-німецькому: Мемель) над Балтицьким морем.

^{252/} і ^{253/} Приклад узято з книжки: "Uncensored Russia — protest and dissent in the Soviet Union", edited by Peter Reddaway, "American Heritage Press", a division of McCraw Hill Book Co., printed in Great Britain 1972.

^{254/} Це бувало часто, бо наступник полк. Андрія Мельника на пості Голови ПУН, редактор Олег Штуль тяжко хворів упродовж своїх каденцій і вкінці хвороба передчасно звела його зо світу.

^{255/} Ближче про такі обіжники, гл.: Зиновій Книш: З таємних документів польської окупації Західньої України, "Срібна Сурма", Торонто 1983, Документ ч. IX, стор. 67-80.

ДЖЕРЕЛА

I

1. Біла Книга ОУН, 1940
2. Мартинець Володимир: Від УВО до ОУН, спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму, Німеччина (місце друку не подане), 1949.
3. Онацький Євген: У вічному місті, т. III (записки українського журналіста), Видавництво "Новий Шлях", Торонто, 1985.
4. "Діло", щоденник у Львові, числа з 1934-1936 років (поза тим, що передавано за Польською Агенцією Телеграфічною).
5. "Народня Воля", Скрантон (Пенсільванія) ЗСА, ч. 83 з 26 липня 1934 року.
6. "Новий Шлях", тижневик, Саскатун (Канада), кільканадцять чисел з 1935-36 років.
7. "Розбудова Нації", двомісячник, Орган Української Організації Націоналістів (ОУН).
8. "Сурма", орган Української Військової Організації, ч. 10-11 з 1931 року.
9. "Український Націоналіст", ч. 11-12 за листопад 1935 року.
10. "Українське Слово", тижневик у Парижі, ч. 76 з 31 жовтня 1934.
11. Hass Ludwik: Raport Pana Naczelnika, z za kulis zabójstwa ministra Pierackiego, "Świat", tygodnik, Londyn, Nr. 21(406) z 24.v.1950.
12. Kozaczuk Władysław: Bitwa o tajemnice (służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922-1939). "Książka i Wiedza", Warszawa 1975.
13. Lewandowski Józef: Krajowa Ukrainica, "Kultura" (Instytut Literacki) Paryż, Nr. 304-305.
14. Luksenburg Jerzy: Kulisy morderstwa Bronisława Pierackiego, "Wiadomości", Londyn, Nr. 431 p 4 lipca 1954.
15. Rawicz Jerzy: Pozostało do wyjaśnienia, Wydawnictwo "Czytelnik", Warszawa 1979.
16. Świętek Feliks: Czy t.zw. archiwum Senyka było autentyczne, czy też było to archiwum falsyfikatów? (Najnowsze dzieje Polski — 1914-1930) Warszawa 1965, T.IX.
17. Torzecki Ryszard: Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy Niemieckiej, "Książka i wiedza", Warszawa 1972.
18. Wojciechowski Marian: Stosunki polsko-niemieckie 1933-1939, "Instytut Zachodni", Poznan 1965.
19. Żeleński Władysław: Zabójstwo ministra Pierackiego, Instytut Literacki, Paryż 1973.
20. Żeleński Władysław: Jeszcze o zabójstwie Pierackiego i rozrachunkach polsko-ukraińskich, (Zeszyty historyczne nr. 46, Instytut Literacki, Paryż 1978.

21. Diplomat in Berlin, papers and memoirs of Josef Lipski, ambassador of Poland, edited by Wacław Jędrzejewicz, Columbia University Press, New York and London, 1966/
22. Reddaway Peter (edited): Uncensored Russia — protest and dissent in the Soviet Union (American Heritage Press, a division of McCraw-Hill Book Co., printed in Great Britain 1972.
- 23 Dr. Wilhelm Täglich: The Auschwitz Myth (a judge looks at the evidence), English translation by Thomas Francis, Institute for Historical Review, 1986.

II

Письмові інформації в цій справі отримав автор від таких осіб: д-р Антонович Марко, Забавський Володимир, д-р Небелюк Мирослав, Скоцко Євген.

Про всякі справи у зв'язку з т. зв. архівом Сеника автор розвідувався при різних нагодах упродовж довгих років у таких осіб (подані в поазбучному порядку):

1. Інж. Андрієвський Дмитро; 2. д-р Барановський Ярослав; 3. інж. Бойдуник Осип; 5. інж. Бойків Олекса; 6. д-р Гнатевич Богдан; 7. д-р Горбовий Володимир; 8. інж. Кульчицький Євген; 9. інж. Мартинець Володимир; 10. ред. Паліїв Дмитро; 11. інж. Підгайний Богдан; 12. інж. Селешко Михайло; 13. Сенік-Грибівський Омелян; 15. інж. Сціборський Микола; 16. полк. Сушко Роман; 17. Чучкевич Остап; 18. інж. Яцура Федір.

ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК НАЗВИЩ

- Андрієвський Дмитро: 7, 14, 126, 132, 153, 175, 194, 197, 200
Антонович Марко, д-р: 8, 30, 31, 33, 200
Атаманчук Василь: 43, 44, 45, 46, 88, 95, 127
Баба: 6, 84, 85, 90
Бабій: 136, 195
Базяк Ісаак: 101
Бандера Степан: 58, 61, 84, 85, 86, 90, 102, 103, 105, 114, 116, 154
Банко Тадеуш: 50
Барановський Роман: 15, 191, 196
Барановський Ярослав: 7, 12, 14, 17, 37, 38, 82, 85, 89, 91, 126, 175, 182, 191, 200
Бартік: 19, 20, 21, 22, 84
Бартович: 168, 169
Бартовіціус Йонас: 65, 168, 188
Барту Жан-П'єр: 31
Бек: 31, 49, 50, 194
Бемко Володимир, д-р: 104
Бенеш: 19, 20, 21, 29, 31, 32, 122
Білас: 91
Білевіч Казімеж: 143
Біржишка, проф.: 162
Бісковскас: 18
Богун Мирон: 9, 20
Богуш: 55
Бойдуник Осип: 30, 31, 153, 175, 200
Бойків Олекса: 7, 60, 200
Будний: 48
Буй: 105
Валігурський: 46
Вальдемарас: 169
Вербицький Іван: 43, 45, 46, 88, 95, 127
Вітунський Теодор: 52, 122, 124
Войцеховський Марія: 184, 199
Войцеховські Станіслав: 171
Волошак Дмитро: 42, 43
Волошак Роман: 185
Врецьона Євген, інж.: 91
Ганкевич Лев, д-р: 18, 99, 117
Гасс Людвик: 16, 195, 199
Гімлер Гайнріх: 41, 47, 48, 49
Гітлер Адольф: 47, 147
Гнатевич Богдан: 50, 51, 52, 107, 119, 200
Гнатів Михайло: 102
Головінський Юліян, сотник: 35, 42
Голуфко Тадеуш: 15, 102, 161
Горбовий Володимир, д-р: 37, 102, 103, 104, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 163, 164, 165, 200
Горбовий Іван: 105
Горбовий Ярослав: 105
Грибівський (Омелян Сенік): 7, 91, 145, 146, 153, 155
Гузар, полковник: 108
Габрусевич Іван: 88, 89, 91, 163
Гадомський, куратор: 60, 84
Ганді (Євген Врецьона): 91
Геббельс: 7, 146, 181
Герінг Герман: 41, 169
Грибовскас Омелян (Сенік Омелян): 65
Гуляев: 174
Данилишин: 91
Дачишин Юрій: 191
Демчук Дмитро, д-р: 13, 16, 37, 126, 182
Длугопольський А.: 51
Донцов Дмитро, д-р: 143
Дргач, полковник: 19
Дудко Федір: 50
Дудко Юрій: 49, 50, 51, 52
Думін: 79
Єндржєєвич Вацлав: 184, 200

- Желенський Владислав, прокурор: 9, 12, 16, 17, 18, 21, 22, 25, 37, 39, 41, 42, 49, 50, 59, 60, 61, 63, 64, 67, 69, 70, 72, 74, 75, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 120, 123, 138, 139, 148, 150, 151, 152, 157, 159, 164, 166, 182, 183, 184, 195, 196, 199
- Жиборський Вацлав: 12, 16, 25, 37, 54, 98, 99, 138, 139, 148, 182, 196, 197
- Жураківський Марія: 106
- Забавський Володимир: 8, 12, 17, 27, 28, 29, 31, 32, 37, 90, 157, 162, 182, 183, 200
- Завніюс, д-р: 66, 69, 70, 71, 72, 73, 147, 148, 169, 170, 194, 197
- Загайкевич Володимир, д-р: 14, 118, 125, 130
- Загурський Владзімеж: 194
- Згорлякевич Олександр, інж.: 48
- Івахуф Казімеж: 139, 161, 196
- Іполіт (псевдо полк. Сушка): 72
- Іртен (псевдо Габрусевича): 88, 89, 91, 106, 163
- Кавецький Генрик: 10, 105, 136, 137, 138, 161, 176, 195
- Капустянський Микола, генерал: 175
- Карпат = Ярій Ріко: 92
- Карпинець: 105
- Качмарський Євген: 43, 44, 88
- Кедрин Іван: 25, 143, 176, 177, 180, 196
- Кедровський Володимир: 14, 125, 127, 128
- Книш Зиновій: 8, 185, 197, 198
- Козачук Владислав: 199
- Козловський Леон, проф.: 9
- Колодзінський Михайло: 108
- Коновалець Євген, полковник: 7, 13, 14, 32, 39, 40, 42, 62, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 99, 102, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 147, 148, 154, 163, 165, 168, 171, 172, 192, 194, 197
- Коновалець Ольга: 87, 117
- Кордуба Стефа: 51
- Кордюк Богдан: 159
- Коржец Павел: 79
- Косак Зенон: 106
- Косцялковський-Зиндрам Марія: 136
- Кохан Володимир: 87, 171
- Кубійович Володимир, проф.: 58
- Кузик Сидір: 171
- Кузьмович Володимир: 142
- Кульчицький Євген, інж.: 12, 17, 29, 37, 38, 90, 182, 200
- Курманович Віктор, генерал: 13, 62, 125, 126
- Кухарський Станіслав: 136, 138, 195
- Кушнір Макар: 91, 132
- Кшимовський Єжи: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 37, 38, 39, 90, 116, 117, 182, 184, 194
- Лапчинський, консул: 51
- Лебедь Микола: 34, 41, 89, 90, 91, 93, 105, 106, 126, 140, 159, 184
- Левандовський Юзеф: 149, 150, 199
- Левицький Дмитро, д-р: 14, 87, 125, 130, 171, 172
- Левка (псевдо): 56
- Лемик: 86
- Лепикаш = Каленик Лисюк: 40, 128
- Липський Юзеф: 184
- Лис (псевдо Бандери): 61, 84, 88
- Лисюк Каленик: 14, 40, 125, 128
- Лівик: 49, 119
- Лімницький (Ярослав Барановський): 91
- Ліпський Юзеф: 41, 140
- Ліпш, прокурор: 108
- Лісовий: 50
- Лісовик: 49, 119
- Лозорайтіс: 169, 170

- Луцький Остап: 14, 125, 131, 171
 Люксембург Єжи: 136, 139
 Лянгман Герман: 181
 Льолько (псевдо): 90, 92
 Мада Северин: 60
 Маєр Стефан, полковник: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 150
 Маївський: 106
 Макарушка: 85
 Максим: 105
 Малта: 101
 Малюца Іван: 81, 84, 85, 88, 89, 90, 103, 159
 Марко (псевдо Лебеда): 90, 91, 92, 93, 94, 105
 Мартинець Володимир: 7, 8, 12, 17, 27, 28, 32, 33, 34, 36, 37, 57, 78, 83, 89, 109, 110, 127, 144, 157, 162, 168, 172, 175, 182, 183, 184, 197, 198, 199, 200
 Мартинець Осип: 28
 Масарик, президент: 24
 Матла Зиновій: 190
 Матчак Михайло: 14, 125, 131, 132
 Мацейко Григорій: 9, 81, 82
 Мельник Андрій, полковник: 13, 56, 76, 87, 125, 130, 153, 175, 198
 Мельничук Ніколяс (= Сушко Роман): 65, 120, 148
 Медзінський Богуслав: 194
 Мигаль Роман: 84, 85, 89
 Мироч Роман: 18, 37, 82
 Мицюк Олександр: 14, 27
 Мишуга Лука: 14, 113, 125, 127, 128, 144, 193
 Мірчук Петро: 45
 Міхаловський Чеслав Павел: 9, 181
 Моравець, підполковник: 19
 Мортек (= Ярослав Рак): 186
 Мудрий Василь: 14, 125, 139
 Надніпрянець (= Лисюк Каленик): 40, 41
 Наконечников-Клюковський: 49, 50, 185
 Небелюк Мирослав, д-р: 8, 200
 Новий (псевдо): 90, 92, 93, 189
 Оберлендер, д-р: 198
 Овен (фон) Вільфред: 181
 Олесницький, д-р: 104
 Онацький Євген: 153, 186, 199
 Опіц: 184
 Органський: 177
 Оренштайн Яків: 171
 Охримович Степан: 57
 Павеліч Анте: 15, 134
 Павенцький Олександр, д-р: 121, 122
 Паліїв Дмитро: 14, 87, 125, 141, 143, 171, 200
 Пелліх (о.): 171
 Петрушевич Євген, д-р: 111, 129
 Псрацький Броніслав: 9, 10, 11, 16, 18, 30, 31, 33, 34, 44, 45, 61, 73, 92, 94, 95, 105, 114, 120, 136, 138, 146, 150, 160, 169, 182, 183, 184, 197, 199
 Підгайний Богдан, інж.: 43, 44, 45, 83, 87, 88, 200
 Пілсудський Йосип: 9, 10, 51, 109, 124, 131, 165, 174, 185, 194
 Посемкевич, суддя: 17, 18, 95, 115
 Прахтель-Моравянський, прокурор: 50, 52, 118, 193
 Птах (псевдо Олександра Сокола): 91
 Пурицькіс, д-р: 160
 Равич Дмитро: 12, 17, 37, 182
 Равіч Єжи: 195, 199
 Ревюк Осип: 14, 65, 66, 126, 168, 169, 187
 Реддевей Петер: 198
 Роговський Базилі: 161
 Ромовський: 90, 189
 Росоха Степан, д-р: 58
 Рудницька Мілена: 14, 125, 188
 Рудницький Іван, сотник: 56
 Рудницький Казімеж, д-р: 98, 100
 Сайкевич Петро: 44
 Селешко Михайло, інж.: 7, 43, 62, 75, 76, 77, 127, 171, 172, 200
 Семенюк: 51

- Сеник Омелян: 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 184, 185, 188, 193, 194, 196, 197, 200
- Сиротюк: 51
- Сірський: 85
- Скиба Євген: 41, 105
- Скоцко Євген: 8
- Скрипник: 141
- Славек Валери: 196
- Славой-Складковський Феліціан: 49, 50, 155
- Сметона: 169
- Собінський Станіслав: 44, 45, 46, 88, 127, 185
- Совкуп, полковник: 19
- Сокіл Олександр: 91
- Сохановський Маріан: 161
- Спольський Ярослав: 61
- Сталін: 20
- Старосольський Володимир, д-р: 44, 95, 119
- Стобар: 55
- Стовпюк: 51
- Сухенек-Сухецький Генрик: 136, 137, 157, 195, 196
- Сушко Роман, полк.: 7, 13, 35, 56, 62, 65, 104, 120, 121, 125, 126, 130, 131, 153, 188, 191, 197, 200
- Сціборський Микола, інж.: 8, 13, 32, 85, 125, 126, 148, 159, 175, 177, 178, 179, 200
- Сьвіонтек Фелікс: 13, 15, 16, 21, 25, 26, 55, 124, 125, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 162, 163, 182, 183, 195, 199
- Тегліх Вільгельм, д-р: 7, 181, 200
- Телесін Юлій: 173
- Тільки Анджей: 139, 196
- Торжецький Ришард: 148, 150, 197, 199
- Тубеліс: 68, 72, 169, 187
- Тугачевський: 20
- Федак Степан, д-р: 75, 79, 87
- Федина Андрій, сотник: 14, 41, 48, 75, 80, 86, 87, 94, 101, 109, 125, 126, 162, 165, 197
- Фіялкович: 55
- Франціс Томас: 200
- Хвильовий: 144
- Хмельницький: 108, 192
- Хомранський Маріан: 85, 89
- Чемеринська Анна: 89, 103
- Чемеринський Орест: 51
- Чеховський Юліюш, комісар поліції: 15, 161, 191
- Чиж Ярослав: 185
- Чучкевич Остап: 12, 17, 37, 182, 200
- Шевчук Семен, д-р: 95, 190
- Шептицький Андрій, митрополит: 87
- Шлапак Степан, д-р: 117, 122, 194
- Штарк Гельйодор: 41, 184
- Штокало: 106
- Штуль Олег: 198
- Шух (Шухевич Роман): 90
- Шухевич Роман: 44, 46
- Шухевич Степан, д-р: 9, 44, 95, 117, 119, 182
- Юнаків, генерал: 128
- Юх, псевдо невідомої особи: 93
- Яндерс, підполковник: 19
- Ярій Ріко, сотник: 14, 37, 41, 43, 44, 48, 62, 76, 92, 110, 120, 125, 126, 127, 157, 162
- Ясінський Льолько: 189
- Яцура Федір: 191, 200

З М І С Т

Вступні зауваження	5
Підсумки й висновки	153
Додаток ч. I. Співпраця з Литвою	167
Додаток ч. II. Довірчість розмов: Замість протоколів — свідки	171
Додаток ч. III. Протоколи з ревізій	173
Додаток ч. IV. До справи розсилки копій листування ..	175
Примітки	181
Джерела	199
Поазбучний список назвищ	201

TULA-online.org

